

Верховний
Суд

ОГЛЯД
рішень Європейського суду
з прав людини
(березень 2023 року)

Зміст

Стаття 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (заборона катування)	5
MAMASAKHLISI AND OTHERS v. Georgia and russia: незаконні затримання, катування й ув'язнення осіб, вчинені <i>де-факто</i> абхазькою владою за наявності ефективного контролю росії над відповідною територією – порушення статей 3, 5 та 6 Конвенції росією, відсутність порушення цих положень Конвенції Грузією	5
Стаття 6 Конвенції (право на справедливий суд)	10
CROATIAN RADIO-TELEVISION v. Croatia: суперечливість практики національних судів при розгляді подібних справ, позивачем у яких була державна установа-заявник – організація телерадіомовлення – відсутність порушення	10
CUPIAŁ v. Poland: засудження заявника за жорстоке поводження з дітьми з релігійних мотивів, що ґрунтувалося переважно на висновках експерта-психолога, про упередженість якого заявник неодноразово стверджував під час провадження – порушення	15
BRĂDEAN AND OTHERS v. Romania: недостатня передбачуваність законодавства щодо питання юрисдикції, в якій мав бути розглянутий позов заявників, що спричинило пропуск ними строку подання позову та, таким чином, позбавлення права на доступ до суду – порушення	18
PIRTSKHALAVA AND TSAADZE v. Georgia: допустимість показань свідків щодо заявників, незважаючи на те, що ці особи до виділення кримінального провадження в окреме були обвинувачені у вчиненні того ж правопорушення, що і заявники та тривалий час трималися під вартою в одній камері, що давало можливість координувати їх показання щодо заявників – відсутність порушення	21
Стаття 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя)	27
X v. The Czech Republic: участь у провадженні в ЄСПЛ новообраної судді, яка брала участь у конституційному провадженні на національному рівні у справі заявниці – клопотання про перегляд задоволено, рішення переглянуто	27
KOGAN AND OTHERS v. russia: анулювання посвідки на проживання відомої правозахисниці, головним чином, з метою покарання її та її чоловіка за діяльність, пов'язану з правами людини, та запобігти подальшому здійсненню такої – порушення	34

L.V. v. Hungary: невинуватена публікація податковим органом на своєму вебсайті персональних даних заявника, зокрема адреси його місця проживання, через невиконання ним податкових зобов'язань – порушення	38
Стаття 10 Конвенції (свобода вираження поглядів)	43
MITICHYAN v. Armenia: притягнення заявника до відповідальності унаслідок розгляду національними судами спору про дифамацію через його обурливі висловлювання, опубліковані в газеті, щодо мера – порушення	43
UDOVYCHENKO v. Ukraine: задоволення позову про дифамацію проти заявниці та накладення на неї санкцій за коментар у ЗМІ про те, що вона, будучи очевидцею ДТП, бачила, як з водійського місця автомобіля виходив позивач – порушення	48
ROGALSKI v. Poland: притягнення до відповідальності адвоката, який повідомив про вчинення прокурором правопорушення шляхом отримання хабаря, з причин недостатнього обґрунтування – порушення	55
SAURE v. Germany (No. 2): обов'язок заявника належним чином обґрунтовувати свій інформаційний запит до органів влади та обов'язок судів урівноважувати інтереси між розголошенням інформації про осіб та інтересом суспільства у її розголошенні у разі оскарження відмови у наданні запитуваної інформації – порушення; відсутність порушення	59
Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності)	67
AZALIYA, TOV AND OTHERS v. Ukraine: визнання нерухомості компаній-заявників «самочинним будівництвом» з підстав закінчення строку дії договору оренди землі під нею та подальше її знесення – порушення	67
ZASTAVSKA v. Ukraine: визнання рішення суду незаконним та його скасування як підстава повернення майна від добросовісного набувача до первісного власника за умови наявності у добросовісного набувача можливості порушити провадження про повернення сплачених за набуте майно коштів – скаргу визнано неприйнятною	70
TYMCHYSHENA v. Ukraine: приховування готівкових коштів від митного контролю та наступна їх конфіскація в особи, що явно мала знати про правила перетину кордону – скаргу визнано неприйнятною	75
Стаття 2 Першого протоколу до Конвенції (право на освіту)	80

TELEK AND OTHERS v. Turkiye: анулювання паспортів науковців в межах заходів реагування на надзвичайну ситуацію в державі, спричинену державним переворотом – порушення	80
SZOLCSÁN v. Hungary: відмова навчальних закладів, підтримана національними судами, у переведенні заявника до іншої школи через сегрегацію у навчанні, низьку якість освітніх послуг та потребу в інклюзивній освіті – порушення	85
Рішення ЄСПЛ проти України	89

СТАТТЯ 3 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД (ЗАБОРОНА КАТУВАННЯ)

MAMASAKHLISI AND OTHERS v. Georgia and russia (№ 29999/04 та 41424/04)

Обставини справи

Справа стосувалася подій, що мали місце до збройного конфлікту Грузії та росії 2008-го року й, зокрема, арештів пана Мамасакхлісі та пана Нанава у 2001 та 2003 роках відповідно, а також стверджуваного жорстокого поводження з ними, засудження та тривалого утримання під вартою, фактично, абхазькою владою.

Перший заявник, Леван Мамасакхлісі, є громадянином Грузії, народився у 1980 році в Гаграх, Автономна Республіка Абхазія, Грузія, і проживає в Тбілісі. Другий заявник, Дінара Мамасакхлісі, його бабуся, була громадянкою Грузії, народилася в 1938 році в районі Хобі, Грузія; у 2011 році вона померла. Третій заявник, Грігол Нанава, був громадянином Грузії, народився в 1922 році та помер у 2006 році.

Пан Мамасакхлісі та пан Нанава були заарештовані *де-факто* силами безпеки Абхазії у серпні 2001 року та червні 2003 року відповідно. Коли їх затримали, пан Мамасакхлісі перебував у лікарні внаслідок отримання ним серйозних поранень у квартирі своєї матері в Абхазії, Грузія, коли саморобна граната вибухнула в його руках, відірвавши йому праву руку та три пальці лівої руки й поранивши грудну клітку, живіт і обидва ока; 81-річний пан Нанава перетинав кордон між Абхазією та частиною Грузії. Абхазькі суди *де-факто* визнали їх винними: пана Мамасакхлісі у державній зраді (серед іншого), а пана Нанаву – у тероризмі, і призначили покарання у виді дванадцяти та шести років позбавлення волі відповідно. Зрештою вони були помилувані *де-факто* президентом Абхазії через гуманітарні міркування і звільнені в лютому 2007 року та травні 2005 року відповідно.

Дінара Мамасакхлісі була бабусяю Левана Мамасакхлісі. Він був її єдиним родичем, і вони обидва стверджували, що були дуже близькі один одному.

Розслідування та кримінальна справа, ініційовані Генеральною прокуратурою Грузії у 2006 році, встановили, що пана Мамасакхлісі було піддано насильству, приниженню та тортурам, аби змусити його визнати свою вину в державній зраді та тероризмі, вчиненому як таємним агентом Уряду Грузії. У результаті в листопаді 2006 року голова *де-факто* Служби безпеки Абхазії в Сухумі, його заступник і прокурор були притягнуті до кримінальної відповідальності, а в березні 2008 року Сухумський районний і міський суд (законний суд Автономної Республіки Абхазія, розташований за межами території Абхазії) визнав їх винними у тортурах і незаконному ув'язненні пана Мамасакхлісі.

Посилаючись на статті 3 Конвенції (заборона нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження), 5 (право на свободу та особисту недоторканність) та 6 (право на справедливий суд), пан Мамасаклісі та пан Нанава скаржилися, що їх незаконно заарештували та утримували під вартою, їх катували під час допитів, утримували в нелюдських і таких, що принижують гідність, умовах без належної медичної допомоги, і що вони не мали справедливого суду. Вони також скаржилися на порушення статті 13 Конвенції (право на ефективний засіб правового захисту) і порушення статті 2 Протоколу № 7 до Конвенції (право на оскарження в кримінальних справах) внаслідок неможливості перегляду їхнього засудження та покарання судом вищої інстанції. Посилаючись на статтю 8 Конвенції (право на повагу до приватного та сімейного життя), усі троє заявників скаржилися на те, що вони не мали змоги бачитися з членами своїх родин.

Оцінка Суду

Унаслідок схожості предмета ЄСПЛ об'єднав обидві заяви.

Стосовно заперечень двох Урядів-відповідачів щодо невичерпання **національних засобів правового захисту**, ЄСПЛ вважав, що жоден із них не довів доступність засобу правового захисту, який міг би забезпечити відшкодування у відповідь на скарги заявників за Конвенцією та запропонувати розумні перспективи успіху. Тому він відхилив ці заперечення.

Що стосується питання про те, чи було дотримано заявниками **шестимісячний строк** для подачі заяв, ураховуючи, що вони звернулися до ЄСПЛ лише в другій половині 2004 року, але були ув'язнені відповідно в серпні 2001 року та червні 2003 року, ЄСПЛ встановив наступне. Раніше ЄСПЛ визнавав, що психологічні наслідки катувань та інших видів жорстокого поводження можуть зробити людей нездатними без зволікання порушити провадження. Через виняткові обставини ЄСПЛ визнав, що після їх арешту вразливість пана Мамасаклісі та пана Нанави цілком могла змусити їх почуватися безпорадними та нездатними вплинути на те, що з ними відбувається. Крім того, беручи до уваги контекст після збройного конфлікту, в якому не було досягнуто політичного рішення, вони, можливо, чекали розвитку подій, які могли б вирішити важливі фактичні чи юридичні питання. Враховуючи це та відсутність ефективних національних засобів правового захисту, ЄСПЛ вважав, що існувало правдоподібне та прийнятне пояснення затримки подання заяв до ЄСПЛ.

ЄСПЛ також зауважив, що щодо скарг на незаконне продовжуване тримання під вартою в поганих умовах і на відсутність медичної допомоги, заяви в будь-якому разі не були подані після закінчення шестимісячного терміну, оскільки оскаржувані ситуації на час звернення заявників до ЄСПЛ не завершилися.

Визначаючи, чи підпадають заявники під юрисдикцію Грузії та росії, або однієї з них у розумінні статті 1 Конвенції, ЄСПЛ нагадав, що це є питання факту, чи здійснювала Договірна Держава ефективний контроль над територією. Хоча Грузія не мала ефективного контролю над діями *де-факто* влади в Абхазії, вона мала юрисдикцію над територією, оскільки Абхазія в силу міжнародного публічного права була визнана частиною території Грузії. Проте зобов'язання Грузії в цьому контексті обмежувалися вжиттям будь-яких заходів, які вона могла вжити. ЄСПЛ встановив, що Абхазія змогла вижити лише завдяки постійній і суттєвій політичній та економічній підтримці росії, а також військовому впливу, що стримував настільки, що став на практиці вирішальним фактором. Високий рівень залежності Абхазії від підтримки росії протягом періоду, про який йдеться, дозволив Суду дійти висновку, що росія здійснювала ефективний контроль і вирішальний вплив на територію Абхазії. Таким чином, оскаржувані питання охоплюються юрисдикцією росії відповідно до статті 1 Конвенції.

ЄСПЛ також встановив, що він має юрисдикцію для розгляду справи, оскільки факти, що призвели до ймовірних порушень Конвенції, мали місце до 16 вересня 2022 року, дати, коли росія перестала бути Стороною Конвенції.

Стаття 3 Конвенції

ЄСПЛ зазначив, що практично не було надано жодної медичної інформації про стан здоров'я пана Мамасаклісі під час ув'язнення. Здавалося, що влада не складала жодних медичних оглядів чи відповідних звітів, а також діагнозів і деталей призначеного лікування. В медичній карті не було жодних слідів цього, і жодному незалежному медичному персоналу не було дозволено оглянути його. Таким чином, ЄСПЛ не переконався в тому, що він отримав належну медичну допомогу під час ув'язнення, і, оцінивши скаргу пана Нанави, визнав те ж саме і відносно пана Нанави.

Стосовно умов утримання в ізоляторах тимчасового тримання, в яких утримувався пан Мамасаклісі, а саме Служби безпеки ІТТ та Сухумського ІТТ, висновки звіту Європейського комітету із запобігання тортурам і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (СРТ) після візиту СРТ до Абхазії у 2009 році, підтверджують його твердження. Відповідно, за відсутності доказів з боку будь-якого Уряду, що спростовують відповідні твердження заявника, в цьому аспекті також було порушення статті 3 Конвенції.

Стосовно його тверджень про жорстоке поводження ЄСПЛ відзначив, що після низки медичних оглядів, проведених групою лікарів у період з лютого по серпень 2007 року, остаточний медичний висновок, підготовлений у 2008 році медичним закладом, що спеціалізується на реабілітації жертв катування та насильства, підтвердив наявність у пана Мамасаклісі посттравматичний стресовий розлад через травму, пережиту під час ув'язнення. Лікарі встановили,

що стан заявника відповідає його твердженням про систематичні фізичні та психологічні тортури. ЄСПЛ визнав порушення статті 3 Конвенції в цьому аспекті, зробивши висновки з повної відсутності будь-яких доказів, що спростовують пов'язані скарги заявника. Стосовно пана Нанава ЄСПЛ не мав достатньо фактів, таких як медична довідка після звільнення, яка б містила аналогічні висновки, щоб дійти такого ж висновку.

ЄСПЛ визнав, що уряд Грузії зробив усе, що було в його силах, аби забезпечити права пана Мамасахлісі та пана Нанава за Конвенцією, але зіткнувся з наполегливими відмовами *де-факто* абхазької влади співпрацювати та бездіяльністю російської влади щодо вжиття необхідних заходів для розгляду скарг, як тільки вони були повідомлені про них. Таким чином, Грузія не порушила статтю 3 Конвенції стосовно обох заявників.

Оскільки росія здійснювала ефективний контроль над Абхазією протягом періоду, про який йдеться, завдяки своїй військовій, економічній і політичній підтримці, ЄСПЛ визнав, що росія несе відповідальність за порушення статті 3 Конвенції щодо обох заявників.

Стаття 5 Конвенції

Жодна зі сторін не надала ЄСПЛ інформацію про конкретні положення національного законодавства, які слугували правовою основою для арешту та ув'язнення пана Мамасахлісі та пана Нанава *де-факто* абхазькою владою. Крім того, ЄСПЛ відзначив нестачу офіційних джерел інформації щодо правової та судової системи Абхазії – факту, який ускладнював отримання чіткої картини застосованих законів. За відсутності такої інформації ЄСПЛ не зміг визначити, чи були законодавчі положення, застосовані до заявників, сумісними з вимогами статті 5 Конвенції. Також не було підстав припускати, що в регіоні існує система, що відображає судову традицію, сумісну з Конвенцією. Тому ЄСПЛ дійшов висновку, що арешт і ув'язнення заявників не можна вважати «законними» у розумінні підпунктів (а) та (с) пункту 1 статті 5 Конвенції. Отже, було порушено ці положення.

Оскільки ситуацію щодо рівня та судової системи в Абхазії не можна віднести до Грузії, ЄСПЛ встановив, що порушення Грузією підпунктів (а) та (с) пункту 1 статті 5 Конвенції не було. З іншого боку, оскільки росія здійснювала ефективний контроль над регіоном, ЄСПЛ визнав порушення російською федерацією підпунктів (а) та (с) пункту 1 статті 5 Конвенції

Стаття 6 Конвенції

Оскільки не було підстав припускати, що в Абхазії існує система, яка відображає судову традицію, сумісну з Конвенцією, ЄСПЛ постановив, що *де-факто* абхазькі суди не можуть кваліфікуватися як «суд, встановлений

законом» для цілей пункту 1 статті 6 Конвенції. Таким чином, було порушено це положення разом із пунктом 3 статті 6 Конвенції. Зокрема, ЄСПЛ встановив, що пан Мамасаклісі та пан Нанава не отримали справедливого розгляду незалежним і безстороннім судом, установленим законом, і їм не було надано належну можливість організувати свій захист та ефективно скористатися допомогою адвоката. З тих самих причин що і стосовно статті 5 Конвенції ЄСПЛ не виявив порушення цих положень Конвенції Грузією та встановив їх порушення росією.

Стаття 8 Конвенції

З огляду на свою усталену практику ЄСПЛ вважав, що між паном Мамасаклісі та його бабусею не існувало жодних додаткових факторів залежності, окрім звичайних зв'язків прихильності, оскільки вони обоє на момент подій були дорослими й не входили до однієї й тієї ж «основної родини». Відповідно, стаття 8 Конвенції до їхньої справи не була застосовною, і цю частину заяви було визнано неприйнятною.

Скарга пана Нанава за статтею 8 Конвенції була пов'язана з вже розглянутими скаргами, і ЄСПЛ не вважав за потрібне розглядати її окремо.

Висновок

Порушення статті 3 Конвенції (заборона катування) росією та відсутність порушення цих положень Грузією.

Порушення підпунктів (а) та (с) пункту 1 статті 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканність) росією та відсутність порушення цих положень Грузією.

Порушення пункту 1 та підпункту (с) пункту 3 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд) росією та відсутність порушення цих положень Грузією.

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 7 березня 2023 року і набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Хорватська організація телерадіомовлення «Хорватське радіо і телебачення» (далі – установа-заявник), яка відповідно до законодавства Хорватії за своїм юридичним статусом вважалася державною установою (*javna ustanova*), у жовтні 2009 року провела внутрішній аудит, який виявив, що співробітник її фінансового відділу А.К., що діяв безпосередньо або через посередника М.П., який також був працівником організації, сплатив від її імені гонорари за послуги зовнішнього перекладу 176 особам, які ніколи ці послуги не надавали. Після отримання оплати ці фіктивні зовнішні підрядники повертали виплачені суми А.К. або М.П., залишаючи близько 5% від отриманих сум як комісію. В результаті установа-заявник втратила близько 7 500 000 хорватських кун (HRK), тобто приблизно 995 421 євро (EUR).

А.К. був звільнений, він помер на початку 2010 року, тому кримінальну справу проти нього не порушували.

У 2010 та 2011 роках установа-заявник подала понад сотню цивільних позовів про безпідставне збагачення проти різних осіб, які отримали вищезазначені виплати. За результатами розгляду цих позовів національні суди, застосувавши різні положення Закону про зобов'язання, ухвалили протилежні рішення. Приблизно в половині цих справ національні суди ухвалювали рішення на користь установи-заявника, тоді як в іншій вони ухвалювали рішення на користь відповідачів, залежно від того, який саме суд другої інстанції переглядав рішення. Зокрема, установа-заявник стверджувала, що всі справи, розглянуті в апеляційному порядку Округним судом міста Загреб або Округним судом міста Пули, завершилися тим, що ці суди ухвалили рішення проти неї.

Справа *CROATIAN RADIO-TELEVISION v. Croatia* стосувалася двадцяти таких цивільних справ, вісімнадцять з яких розглядалися в першій інстанції в Загребському муніципальному суді, а решта дві – у Муніципальних судах міст Пули та Сесвете відповідно. У п'яти з цих двадцяти справ муніципальні суди ухвалили рішення на користь установи-заявника.

У цих двадцяти справах дев'ятнадцять рішень судів першої інстанції були переглянуті в апеляційному порядку Округним судом міста Загреб, а одна – Округним судом міста Пули. У всіх цих справах округні суди у період між 15 січня 2013 року та 22 вересня 2015 року ухвалили рішення на користь відповідачів.

Згодом у кожній із цих двадцяти справ установа-заявник одночасно подала (а) надзвичайні касаційні скарги з питань права (*izvanredna revizija*) відповідно

до положень статті 382(2) Закону про цивільну процедуру до Верховного суду з метою забезпечення єдності судової практики, і (b) конституційну скаргу. У своїх касаційних скаргах з питань права установа-заявник стверджувала, що результат провадження залежав від розв'язання певних питань права, які були важливими для забезпечення однакового застосування закону, оскільки щодо цих правових питань існувала суперечлива судова практика судів другої інстанції. Вона також навела приклади цієї суперечливої судової практики.

В одній із цих двадцяти справ (заява № 62358/19) Верховний суд визнав надзвичайну скаргу установи-заявника з питань права прийнятною, але відхилив її по суті. У решті дев'ятнадцяти справ у рішеннях, ухвалених у період з 31 жовтня 2017 року по 27 березня 2019 року, Верховний суд визнав неприйнятними надзвичайні касаційні скарги установи-заявника, оскільки порушені питання не були важливими для забезпечення однакового застосування закону. Він підкреслив, що порушені правові питання повинні мати загальний характер, аби правовий висновок, прийнятий щодо такого питання, міг бути застосований в майбутньому в необмеженій кількості випадків. За відсутності такого питання права загального характеру просте посилання на рішення, у яких інші суди постановили інакше, не могло зробити порушене питання права важливим і, як наслідок, дати підстави вважати надзвичайну касаційну скаргу прийнятною.

Водночас у низці інших справ, пов'язаних із тими ж подіями, в яких національні суди ухвалювали рішення на користь установи-заявника, Верховний суд визнав подані відповідачами надзвичайні касаційні скарги прийнятними. Потім він скасував оскаржувані судові рішення та повернув справи до судів першої інстанції на новий розгляд, оскільки суди нижчих інстанцій не змогли встановити деякі важливі факти.

Що стосується конституційних скарг установи-заявника, Конституційний суд визнав кожну з них непринятною з огляду на відсутність процесуальної правоздатності установи-заявника, ухваливши, що вона не є достатньо незалежною від держави, аби вважатися носієм конституційних прав.

Оцінка Суду

Прийнятність

Головне питання полягало в тому, чи вважалася установа-заявник як «неурядова організація» за змістом статті 34 Конвенції, що давало їй право звертатися із індивідуальною заявою. ЄСПЛ відповів на нього ствердно з огляду на такі міркування.

Установа-заявник не здійснювала державних повноважень і не була створена «для цілей державного управління», натомість вона надавала державну послугу, яка полягала в управлінні певною кількістю національних телевізійних

і радіо каналів. Вся діяльність установи-заявника охоплювалася юрисдикцією звичайних судів, за винятком повноважень приймати підзаконні акти, відповідність яких Конституції та законам перевірялася адміністративними судами, однак цей факт не був вирішальним для визначення її як «неурядової організації».

З огляду на висновок Конституційного суду щодо відсутності процесуальної правоздатності установи-заявника, ця справа відрізняється від попередніх справ, ініційованих громадськими організаціями телерадіомовлення у ЄСПЛ. Хоча за конкретних обставин цих справ критерії, що були предметом розгляду в ЄСПЛ і Конституційному суді, були дуже схожими, висновок Конституційного суду ґрунтувався на судовій практиці ЄСПЛ та його попередниці – Європейської комісії з прав людини, щодо *locus standi* загалом, а не на більш конкретній судовій практиці щодо *locus standi* громадських організацій телерадіомовлення, і не містив детального аналізу законодавства. Таким чином, ЄСПЛ не міг покладатися на цей висновок.

Установа-заявник була заснована державою, її статут мав бути затверджений Парламентом, її ресурси були значною мірою державними, вона надавала послуги телерадіомовлення та інші послуги в інтересах громадськості, і була зобов'язана укласти з Урядом угоду, яка визначала її програмні обов'язки та їх фінансування. Крім того, її Генеральний директор, значна більшість членів Наглядової ради та Програмної ради, а також усі члени Ради електронних медіа були призначені Парламентом.

Разом з тим, що стосується, серед іншого, вимог до надання публічних послуг, викладених у Законі про Хорватське телерадіомовлення, установа-заявник не перебувала під керівництвом держави, але користувалася свободою ЗМІ, гарантованою Конституцією та відповідними актами законодавства, і була незалежною у своїй діяльності. Вона діяла під контролем незалежного регуляторного органу, не мала монополії на телебачення чи радіомовлення та діяла у секторі, відкритому для конкуренції, що було важливим фактором. Той факт, що установа-заявник значною мірою залежала від державних ресурсів – її діяльність фінансувалася коштом щомісячної ліцензійної (користувацької) плати, яку вона встановлювала сама – не був вирішальним критерієм. Відповідно, законодавча влада розробила структуру, покликану гарантувати редакційну незалежність установи-заявника та її інституційну автономію. Тому не можна сказати, що установа-заявник перебувала під «державним контролем».

Таким чином, установа-заявник, кваліфікувалася як «неурядова організація» у значенні статті 34 Конвенції, і тому мала право подати індивідуальну заяву до ЄСПЛ.

Стверджуване порушення пункту 1 статті 6 та статті 14 Конвенції з огляду на різну практику національних судів

Установа-заявник скаржилася на суперечливу прецедентну практику національних судів, оскільки у двадцяти цивільних провадженнях, про які йде мова, національні суди ухвалили рішення проти неї, тоді як у низці інших справ, що впливали з тієї ж сукупності обставин, вони ухвалили рішення на її користь. Вона також скаржилася на те, що замість узгодження різної судової практики нижчих судів Верховний суд сам став джерелом невизначеності, визнавши неприйнятними або відхиливши подані установою-заявником надзвичайні касаційні скарги з питань права, визнавши при цьому прийнятними такі самі касаційні скарги, подані в інших подібних справах іншою стороною.

Спочатку ЄСПЛ зазначив, що відповідні принципи щодо стверджуваних порушень пункту 1 статті 6 Конвенції з огляду на різну практику національних судів узагальнено ним у справах *Nejdet Şahin and Perihan Şahin v. Turkey* [GC], № 13279/05, § § 49-58, 20 жовтня 2011 року та *Lupeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania* [GC], № 76943/11, § 116, 29 листопада 2016 року (витяги).

ЄСПЛ зазначив, що необхідно визнати, що територіальні відмінності в прецедентній практиці національних судів існували на той час, коли суди другої інстанції в цих справах ухвалювали свої рішення проти заявника.

Проте ЄСПЛ зазначив, що Верховний суд в інших справах, у яких він визнав прийнятними надзвичайні або звичайні касаційні скарги, подані відповідачами, детально виклав відповідні правові питання, які повинні були бути розглянуті у справах про неправомірне збагачення через поведінку А.К. Оскільки суди нижчої інстанції не розглянули ці питання і, таким чином, не встановили всі обставини справи, Верховний суд передав справи до судів першої інстанції, оскільки самостійно встановити ці обставини він не міг. Крім того, в одній із таких справ Верховний суд ухвалив, що судами нижчих інстанцій були встановлені всі відповідні обставини, і що норми матеріального права було застосовано ними правильно. Це означало, що національне законодавство передбачало механізм для подолання суперечностей у прецедентному праві судів другої інстанції, і що цей механізм було застосовано.

Нарешті, було відомо, що рішення другої інстанції у цих справах були винесені в період між 15 січня 2013 року та 22 вересня 2015 року, тобто до того, як Верховний суд розробив керівні принципи (*guidelines*) щодо того, як слід розглядати всі подібні справи про неправомірне збагачення, і тому вони не могли бути вирішені відповідно до них. Проте, на думку ЄСПЛ, цей факт сам по собі не є достатнім для порушення принципу правової визначеності.

З огляду на наведені вище міркування, ЄСПЛ не надав особливого значення стверджуваним невідповідностям у судовій практиці самого Верховного суду, на яких рішуче наголошувала установа-заявник, і які стосувалися не застосування

норм матеріального права щодо безпідставного збагачення, а критеріїв прийнятності для подання екстраординарної касаційної скарги. Зокрема, ці стверджені невідповідності стосувалися оцінки того, чи є певне питання права важливим для однакового застосування закону, тобто застосування встановленого законом критерію, пов'язаного з публічною роллю Верховного суду, при застосуванні якого цей Суд за своєю природою повинен користуватися широким розсудом.

У будь-якому випадку, ЄСПЛ вважав, що оскільки Верховний суд вже розробив керівні принципи щодо того, як слід розглядати певну групу подібних справ для досягнення однакового застосування закону, йому не потрібно було робити це в кожній майбутній подібній справі. Зокрема, ЄСПЛ послався на думку, наведену у Висновку КРЄС № 20 (2017) про роль судів у забезпеченні єдності застосування закону, згідно з якою відповідальність верховних судів забезпечувати та підтримувати однаковість судової практики не слід розуміти як вимогу верховного суду втручатися якомога частіше, і що проблему існування суперечливих рішень судів нижчих інстанцій не можна вирішити шляхом надання необмеженого доступу до верховного суду.

Висновок

Відсутність порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 2 березня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Заявник та його дружина А., з якою він мав трьох дітей, мали глибокі релігійні переконання, вони були активними членами руху католицької церкви Життя-Світло (*Światło i życie*). Заявник також був членом Католицького руху харизматичного відновлення (*Odnowa w Duchu Świętym*), руху духовного оновлення в католицькій церкві, він також мав науковий ступінь кандидата наук в теології. Заявник жив відповідно до власних релігійних правил. У 2005 році, через 16 років шлюбу, дружина заявника подала на розлучення. Суд, який розглядав справу, ухвалив, що батьківські права мають здійснювати обидва батьки, а двоє молодших дітей (З. та Я.) мають проживати з матір'ю, а старша донька (М.) – з батьком.

Через рік А. подала запит до Люблінського окружного прокурора (*Prokurator Rejonowy*) про початок розслідування ймовірного психологічного насильства над її трьома дітьми та нею самою з боку заявника. Вона посилалася на надмірну релігійну практику, якій заявник нібито піддавав їх.

У висновку експерта-психолога Е. Д., підготовленому за вказівкою прокурора, було зазначено, що заявник піддавав своїх дітей надмірним релігійним обрядам. Експерт дійшла висновку, що всі діти демонстрували ознаки емоційного та особистісного розладу в результаті «тривалого психологічного насильства з боку батька». Діти відчували занепокоєння, незахищеність, почуття замкнутості та страх перед батьком. Симптоми були настільки сильними, що стосовно дочок заявника не можна було виключити ризик спроби самогубства.

30 червня 2007 року Люблінський окружний прокурор направив до Люблінського окружного суду обвинувальний акт щодо заявника. Його звинувачували у психологічному насильстві над трьома дітьми.

Судовий розгляд у Люблінському окружному суді (*Sąd Rejonowy*) розпочався 16 жовтня 2007 року. Під час розгляду справи суд отримав декілька звітів щодо дітей (усі були підготовлені експертом-психологом Е. Д.) і психіатричний висновок щодо заявника, також були заслухані свідчення кількох свідків, в тому числі дітей заявника. Старша дочка заявника М. чітко зазначила, серед іншого, що її батько ніколи не поводився зі своїми дітьми жорстоко і завжди був поруч, аби надати підтримку. Однак суд поставив під сумнів правдивість її свідчень, не дивлячись на той факт, що після розлучення батьків вона вирішила залишитися жити з батьком.

Заявник заперечував свою вину, стверджуючи, що звинувачення дружини були викликані його відмовою дати згоду на розлучення. Він також заперечував проти використання як доказів висновків психологічної експертизи, які були

підготовлені одним і тим самим психологом Е. Д., вважаючи їх упередженими, та просив провести іншу експертизу.

22 липня 2010 року Люблінський окружний суд визнав заявника винним у психологічному насильстві над його дітьми та призначив покарання у виді одного року позбавлення волі з відстрочкою виконання на три роки.

Заявник подав апеляційну скаргу, в якій серед іншого стверджував, що хоча можна було не погоджуватися з його методами виховання, зібрані у справі докази не дозволяли зробити висновок про те, що він мав намір завдати шкоди дітям. Він також наполягав на тому, що суд взяв до уваги одні докази, не врахувавши інші, які свідчили на його користь. Крім того, він вказував на те, що його дії мав розглядати радше сімейний, а не кримінальний суд. За результатами розгляду апеляційної скарги заявника суд другої інстанції залишив без змін вирок суду першої інстанції, що мало наслідком набрання ним законної сили.

Заявник скаржився, що з огляду на низку процесуальних недоліків під час кримінального провадження було порушено пункт 1 статті 6 Конвенції.

Оцінка Суду

Перш за все Суд нагадав, що хоча стаття 6 Конвенції гарантує право на справедливий розгляд, вона не встановлює жодних правил щодо прийнятності доказів, що в першу чергу є предметом регулювання національного законодавства (див. *Jalloh v. Germany* [GC], № 54810/00, § 94, ЄСПЛ 2006 IX, і *De Tommaso v. Italy* [GC], № 43395/09, § 170). Отже, роль Суду полягає не в тому, щоб з'ясувати принципове питання, чи певні види доказів – наприклад, докази, отримані незаконно з точки зору національного законодавства – можуть бути прийнятними або чи був заявник винним, чи ні. Питання, на яке необхідно відповісти, полягає в тому, чи було провадження в цілому, включаючи спосіб, у який були отримані докази, справедливим (див. згадане *Jalloh v. Germany*, § 95, і *Vukov v. Russia* [GC], № 4378/02, § 89, 10 березня 2009 року).

Крім того, право на справедливий судовий розгляд не може вважатися ефективним, якщо запити та зауваження сторін не будуть справді «почуті» – тобто належним чином розглянуті судом (див. *Carmel Saliba v. Malta*, № 4221/13, § 65, 29 листопада 2016 року, і справи, наведені в цьому рішенні).

Нарешті, згідно з усталеною практикою Суду, яка відображає принцип, пов'язаний із належним відправленням правосуддя, у рішеннях судів і трибуналів мають бути належним чином викладені причини, на яких вони ґрунтуються. Обсяг такого обов'язку щодо викладення мотивів рішення може змінюватися залежно від характеру рішення та має визначатися у світлі обставин справи, про яку йдеться (див. *Moreira Ferreira v. Portugal* (№ 2) [GC], № 19867/12, § 84, 11 липня 2017 року).

Досліджуючи справедливість кримінального провадження, Суд, зокрема, ухвалив, що, ігноруючи конкретний, доречний і важливий аргумент, висловлений обвинуваченим, національні суди не виконують своїх зобов'язань за пунктом 1 статті 6 Конвенції (див. *Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine*, № 42310/04, § 280, 21 квітня 2011 року).

Суд зазначив, що в основі скарг заявника лежало питання про те, чи були релігійні обряди, яким він піддавав своїх дітей, достатньою підставою для його засудження. Таким чином, питання, яке вирішували національні суди, полягало в тому, чи були ці дії «небезпечними».

Суд зауважив, що національні суди не розглянули твердження заявника про те, що звинувачення А. щодо вчиненого ним психологічного насильства стосовно дітей виникли лише тоді, коли А. подала заяву про розлучення, на яке заявник не давав згоду, та почала стосунки з іншим чоловіком. Суд вважав, що цей аргумент, висунутий заявником у національних судах, стосувався суті кримінальної справи проти нього та вимагав дуже конкретної та чіткої відповіді. Однак національні суди не дали жодної оцінки цьому питанню.

Далі Суд розглянув питання проведення психологічних експертиз щодо дітей заявника та їх неодноразового оскарження останнім. Суд зазначив, що враховуючи всі обставини проведення таких експертиз та з огляду на той факт, що між заявником і його колишньою дружиною залишався глибокий конфлікт, існувала потреба у більш ретельній оцінці висновків експерта, які, як видається, були одним із вирішальних елементів для засудження. Однак, національні суди вирішили не сумніватися у правдивості цих доказів, не розглядаючи аргументи, висунуті заявником.

Надаючи оцінку підходу національних судів до визнання свідчень доньки заявника М. як недостовірних Суд зазначив, що національні суди не вивчили ретельно будь-які можливі зв'язки між іншими свідками та заявником та його колишньою дружиною.

З огляду на наведені вище міркування, Суд зауважив, що національні суди двох інстанцій не надали жодної оцінки конкретним і важливим аргументам заявника і, таким чином, не виконали одну з вимог справедливого судового розгляду, а саме: обґрунтовувати свої рішення належним чином.

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 9 березня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася скарги заявників на стверджуване порушення їхнього права на доступ до суду, гарантованого пунктом 1 статті 6 Конвенції, після того, як національні суди визнали їхній деліктний позов неприйнятним через пропуск строку для його подачі.

У 2003 році заявники, які були працівниками Міністерства внутрішніх справ (МВС), брали участь у конкурсі на зайняття високих посад у різних регіональних структурах Міністерства. За результатами оцінки на посади, на які претендували двоє заявників, було відібрано інших осіб, а на посаду, на яку претендував третій, не було обрано нікого. За словами заявників, вони не були відібрані, попри те, що отримали найвищі оцінки серед конкурентів на відповідні посади.

У 2005 році було порушено кримінальну справу щодо кількох осіб, які контролювали процес іспиту та відбору під час конкурсу 2003 року. Стверджувалося, що обвинувачені маніпулювали оцінками учасників з метою просування інших кандидатів, ніж ті, які отримали найвищі оцінки.

У період з 2005 по 2011 рік кримінальне провадження кілька разів припинялося та поновлювалося. Хоча заявники знали про розслідування, вони не отримали жодного статусу в провадженні та не мали доступу до матеріалів розслідування до лютого 2011 року. Пізніше вони таки вступили в справу як цивільні сторони у кримінальному провадженні.

18 травня 2011 року прокуратура при Вищому касаційному суді припинила кримінальне провадження через закінчення строку давності. Вважалося, що хоча вину обвинувачених було доведено, строк давності притягнення до кримінальної відповідальності у кримінальному провадженні щодо них минув 1 березня 2011 року. Заявники подали апеляцію, проте без успіху.

6 грудня 2011 року Вищий касаційний суд остаточно відхилив їхню апеляцію.

5 березня 2012 року заявники подали окремий цивільний позов проти трьох відповідачів відповідно до положень Цивільного кодексу про деліктну відповідальність. Пізніше вони також порушили справу проти МВС, як роботодавця відповідачів. Вони вимагали від відповідачів відшкодування матеріальної та моральної шкоди.

19 грудня 2012 року цивільна палата Бухарестського регіонального суду (*Tribunalul București*) передала справу до адміністративної палати того ж суду. Однак адміністративна палата не погодилася з таким рішенням і, своєю чергою передала справу до цивільного суду нижчого рівня, враховуючи суму позову. Останній висновив, що спір охоплювався адміністративною юрисдикцією, і питання компетенції мав вирішити Бухарестський апеляційний суд, який

постановив, що справа має цивільний, а не адміністративний характер. Вищий касаційний суд, який остаточно ухвалив рішення у цій справі 23 жовтня 2015 року, вирішив, що справа має бути розглянута адміністративними судами відповідно до Закону про адміністративні суди 2004 року.

3 жовтня 2016 року адміністративна палата Бухарестського регіонального суду розпочала розгляд деліктного позову заявників, задовольнивши клопотання відповідачів про застосування річного строку позовної давності для звернення до суду відповідно до положення Закону про адміністративні суди 2004 року. Суд вважав, що строк позовної давності почав відраховуватися з вересня 2003 року, коли заявники вперше дізналися, що не досягли успіху в зайнятті посад на конкурсі. Заявники подали апеляцію.

27 жовтня 2017 року Бухарестський апеляційний суд відхилив апеляцію заявників.

Оцінка Суду

Загальні принципи, що стосуються права доступу до суду, були підсумовані у справах *Zubac v. Croatia* [GC], № 40160/12, §§ 76-99, 5 квітня 2018 року, *Kart v. Turkey* [GC], № 8917/05, § 79, ECHR 2009 (витяги), і *Arrozpide Sarasola and Others v. Spain*, № 65101/16 та 2 інших, § 98, 23 жовтня 2018 року).

Встановлення строків давності для доступу до суду, як правило, допустимо (див. *Miragall Escolano and Others v. Spain*, № 38366/97 та 9 інших, § 33, ЄСПЛ 2000 – I, і *Lay Company Limited v. Malta*, № 30633/11, § 56, 23 липня 2013 року).

За обставин цієї справи Суд висловив, що застосування річного строку давності до позову заявників переслідувало законну мету належного відправлення правосуддя. Необхідно було перевірити, чи було співвідношення між цією метою та засобами, використаними для її досягнення, пропорційним.

Суд мав перевірити, чи можна вважати застосування строку позовної давності передбачуваним для заявників, беручи до уваги відповідне законодавство та прецедентне право за конкретних обставин справи, і чи, таким чином, покарання за недотримання цього строку давності порушило принцип пропорційності (див. *Zubac*, згадане вище, § 87 з подальшими посиланнями).

Суд нагадав, що загалом відсутність чіткості правових положень не є проблемою, якщо така відсутність компенсується усталеною прецедентною практикою, яка була опублікована, доступна та достатньо точна, щоб дозволити заявнику (за необхідності, з допомогою кваліфікованої консультації) визначити, які кроки він повинен вжити (див. *Cañete de Goñi v. Spain*, № 55782/00, § 41, ECHR 2002-VIII).

Суд не міг не зауважити, що правові положення щодо застосовності Закону про адміністративні суди до деліктних позовів заявників були недостатньо

чіткими до такої міри, що питання компетенції у провадженні обговорювалося впродовж майже трьох років п'ятьма різними інстанціями, і що погляди серед суддів розділилися. Питання було остаточно вирішено, коли Вищий касаційний суд ухвалив остаточно скасував рішення Бухарестського апеляційного суду 23 жовтня 2015 року.

Зазначені обставини та той факт, що Уряд не вказав на існування усталеної судової практики до подання заявниками деліктного позову, привели Суд до висновку, що для заявників не було безпідставних очікувань, що загальний трирічний строк позовної давності у їхньому випадку застосовувався б, навіть за умови кваліфікованої консультації. Таким чином, враховуючи обставини справи, Суд вирішив, що законодавство щодо застосування строку позовної давності в деліктних провадженнях заявників не було достатньо чітким і передбачуваним з точки зору заявників і, отже, не відповідало принципу правової визначеності.

У світлі вищевикладеного Суд вважав, що той факт, що позов заявників було визнано неприйнятним, оскільки він був поданий поза межами однорічного строку давності, за відсутності чіткого законодавства та розвиненої практики, позбавив їх права доступу до суду.

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Комітетом 21 березня 2023 року та є остаточною.

Обставини справи

Приблизно п'ятдесят офіцерів поліції, включаючи заявників, брали участь у поліцейській операції 2 травня 2006 року. У той час перший заявник був заступником начальника відділу кримінальної поліції Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС), який керував реалізацією операції. Другий заявник був старшим офіцером цього підрозділу. Під час цієї операції поліцейськими було застрелено двох осіб – Z.V. і A.Kh. та поранено третього.

У невідомий день Головна прокуратура Грузії розпочала кримінальне розслідування обставин поліцейської операції 2 травня 2006 року. Розслідування було закрито у квітні 2007 року за відсутності кримінального правопорушення та відновлене у грудні 2012 року за фактом смерті Z.V. і A.Kh.

1 лютого 2015 року Тбіліський міський суд видав ордер на арешт двох заявників та дев'яти інших осіб, причетних до поліцейської операції 2 травня 2006 року. Останніми були I.M., G.G., A.Ts., Z.J., D.A., S.Ch., A.S., L.V. та K.N.

Заявників було заарештовано 2 лютого 2015 року та звинувачено у:

(а) вбивстві двох осіб за обтяжуючих обставин, вчиненому групою осіб у спосіб, який навмисно створював небезпеку для життя чи здоров'я інших осіб; та (б) спотворенні правосуддя у кримінальній справі шляхом фабрикації доказів щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Сімом офіцерам і K.N. також пред'явили звинувачення у вбивстві з обтяжуючими обставинами. У період з 6 березня по 17 серпня 2015 року семеро офіцерів були поміщені в одну камеру.

9 травня 2015 року кримінальне провадження щодо семи офіцерів підрозділу спеціального реагування було відокремлено від справи заявників та L.V., K.N. та G.K. (ще одного співробітника підрозділу кримінальної поліції МВС).

Прокурор ухвалив таке рішення після того, як адвокати офіцерів повідомили йому про свій вибір не оскаржувати докази, представлені обвинуваченням, і на підставі того, що справа проти відповідних осіб «не передбачатиме повного дослідження доказів (яке, враховуючи обсяг матеріалів справи, вимагає значного часу), [і для того, щоб не] вступати в конфлікт з правами тих обвинувачених, які мають намір оскаржити [такі докази]».

У період з 24 по 30 липня 2015 року семеро офіцерів були допитані як свідки у кримінальному провадженні проти заявників. Вони описали обставини поліцейської операції, зокрема: навмисне створення затору, щоб затримати машину жертв; перший заявник, будучи керівником поліцейської операції, віддав наказ почати стрілянину, хоча самі жертви не стріляли; другий заявник вистрілив у жертв з близької відстані.

Заявники допитали цих свідків.

Під час судового провадження заявники просили відхилити свідчення, надані сімома поліцейськими, як недостовірні та отримані незаконно. Вони стверджували, що семеро свідків, яких одночасно було обвинувачено у перевищенні службових повноважень (злочин, передбачений статтею 333 Кримінального кодексу) в окремому, але пов'язаному кримінальному провадженні, утримувалися разом в одній тюремній камері, що є явним порушенням відповідного національного законодавства і, таким чином, мали можливість скоординувати свої свідчення щодо заявників. Суд першої інстанції відхилив клопотання заявників без пояснення причин.

Під час судового розгляду 30 вересня 2015 року перший заявник стверджував, що йому необхідно було поставити запитання принаймні шістдесяти п'ятьом додатковим свідкам. Суддя відповів, що перший заявник мав право запросити стільки свідків, скільки необхідно. Тоді заявник звернувся з клопотанням про допит певних слідчих та експертів. Це прохання було задоволено. Під час наступного слухання перший заявник заявив, що він зіткнувся з проблемами під час пошуку близько десяти свідків захисту. Він не назвав цих свідків і не подав заяву до суду першої інстанції з проханням допомогти йому знайти їх. Він також не просив зачитати в судовому засіданні показання цих свідків на стадії слідства.

У жовтні 2015 року Тбіліський міський суд запитав захист, чи завершили вони дослідження доказів. Представники заявників відповіли, що вони дослідили всі докази. Перший заявник не висунув жодних заперечень.

30 жовтня 2015 року Тбіліський міський суд визнав двох заявників винними у вбивстві за обтяжуючих обставинах, але виправдав їх за обвинуваченням, пов'язаним зі спотворенням правосуддя шляхом фабрикації доказів. Їх засудили до шістнадцяти років позбавлення волі. Зменшивши термін ув'язнення на чверть відповідно до статті 16 Закону про амністію від 28 грудня 2012 року, суд остаточно встановив їм дванадцять років позбавлення волі.

Цим самим рішенням Тбіліський міський суд також засудив К.Н., керівника спеціального підрозділу реагування МВС і керівника семи офіцерів (див. пункт 12), за перевищення своїх службових повноважень, злочин, передбачений статтею 333 § 3 (b) Кримінального кодексу. Крім того, L.B. та G.K. визнано винними у підтасуванні доказів та умисному незаконному затриманні.

Заявники оскаржили вирок до апеляційної інстанції.

Апеляційний суд міста Тбілісі залишив без змін вирок заявникам і аргументацію суду нижчої інстанції. Він відхилив клопотання про те, щоб заяви, дані сімома офіцерами, були визнані неприйнятними через те, що вони були поміщені в одну камеру з порушенням національного законодавства. Суд встановив, що хоча національне законодавство забороняє поміщати

обвинувачених за той самий злочин в одному кримінальному провадженні до однієї камери та будь-яке спілкування між ними до завершення відповідного провадження, показання семи офіцерів були взяті відповідно до закону, оскільки на момент їх розгляду в суді їм не було пред'явлено обвинувачення у тих самих кримінальних провадженнях, що й заявникам, і, отже, вони користувалися статусом свідків у відповідному провадженні.

23 січня 2018 року Верховний суд відхилив касаційну скаргу заявників.

Оцінка Суду

(a) Загальні принципи

Хоча стаття 6 Конвенції гарантує право на справедливий суд, вона не встановлює жодних правил щодо прийнятності доказів як таких, що в першу чергу є предметом регулювання національного законодавства (див. *Schenk v. Switzerland*, 12 липня 1988 року, § 46, серія А, № 140; *Jalloh v. Germany* [GC], № 54810/00, §§ 94 - 96, ЄСПЛ 2006 - IX; і *Moreira Ferreira v. Portugal* (no. 2) [GC], № 46, серія А, № 140; 19867/12, § 83, 11 липня 2017 року).

Існує різниця між допустимістю доказів (тобто питанням про те, які елементи доказів можуть бути подані на розгляд відповідного суду) та правами захисту щодо доказів, які насправді передано до суду. Існує також різниця між останнім (тобто чи було належним чином забезпечено право на захист щодо зібраних доказів) і подальшою оцінкою цих доказів судом після завершення провадження. З точки зору прав на захист, можуть виникнути питання за статтею 6 Конвенції щодо того, чи докази на користь або проти відповідача були представлені таким чином, щоб забезпечити справедливий судовий розгляд (див. *Ayetullah Ay v. Turkey*, №№ 29084/07 і 1191/08, § 125, 27 жовтня 2020 року, з подальшими посиланнями).

Отже, роль Суду не полягає в тому, щоб визначити, як питання принципу, чи певні типи доказів – наприклад, докази, отримані незаконно з точки зору національного законодавства – можуть бути прийнятними або, справді, чи був заявник винним, чи ні. Питання, на яке необхідно відповісти, полягає в тому, чи було провадження в цілому, включаючи спосіб отримання доказів, справедливим. Це передбачає перевірку «незаконності», про яку йде мова, і, якщо йдеться про порушення іншого права, передбаченого Конвенцією, характер виявленого порушення (див. рішення у справі *Vukov v. Russia* [GC], № 4378/02, § 89, 10 березня 2009 року; *Lee Davies v. Belgium*, № 18704/05, § 41, 28 липня 2009 року; і *Prade v. Germany*, no. 7215/10, § 33, 3 березня 2016 року).

Визначаючи, чи було провадження в цілому справедливим, слід також враховувати, чи було дотримано право на захист. Необхідно, зокрема, встановити, чи була заявнику надана можливість оскаржити правдивість доказів

і заперечити проти їх використання (див. рішення у справі *Szilagy v. Romania*, № 30164/04, 17 грудня 2013 року). Крім того, слід брати до уваги якість доказів, у тому числі те, чи викликають обставини, за яких вони були отримані, сумніви щодо їх надійності чи точності (див., серед інших рішень, згадане вище рішення у справі *Bykov*, § 90; *Lisica v. Croatia*, № 20100/06, § 49, 25 лютого 2010 року; і *Ayetullah Ay*, згадане вище, § 126). Хоча жодних проблем зі справедливістю не виникає, якщо отримані докази не підтверджені іншими матеріалами, можна зазначити, що якщо докази є дуже вагомими та немає ризику їх ненадійності, потреба в підтверджувальних доказах відповідно менша. У зв'язку з цим можна також повторити, що тягар доведення лежить на стороні обвинувачення, і будь-які сумніви повинні тлумачитися на користь обвинуваченого.

При визначенні того, чи було провадження в цілому справедливим, значення громадського інтересу в розслідуванні та покаранні конкретного правопорушення, про яке йдеться, може бути взято до уваги та оцінено відносно індивідуального інтересу особи в тому, щоб докази проти неї були зібрані законно (див. *Jalloh*, згадане вище, § 97, і *Prade*, згадане вище, § 35).

(б) Застосування цих принципів до цієї справи

Повертаючись до обставин цієї справи, Суд на початку зазначив, що заявники не стверджували, що вони не мали змоги опитати сімох офіцерів. Скоріше вони скаржилися на те, що їхнє засудження ґрунтувалося на заявах офіцерів проти них, які:

(а) були поміщені до однієї камери попереднього ув'язнення в порушення національного законодавства, і, таким чином, отримали можливість координувати свої заяви, та

(б) співпрацювали з владою та причетні до сприяння засудженню заявників в обмін на імунітет від судового переслідування.

Ці питання тісно пов'язані в цій справі.

Що стосується скарги на стверджувану неправдивість показань, даних сімома офіцерами у зв'язку з їхнім поміщенням в одну камеру попереднього ув'язнення, між сторонами немає суперечок щодо того факту, що ці особи провели кілька місяців під вартою в одній камері з явним порушенням національного законодавства (див. п.п. 33-34 і 48). Хоча національні суди розглянули аргумент заявників у цьому відношенні, встановивши, що вимоги національного законодавства більше не порушувалися на той час, коли семеро поліцейських фактично дали свої показання проти заявників, вони, по суті, залишили без уваги суть аргументу щодо ризику того, що розміщення офіцерів в одній камері могло призвести до того, що вони організували скоординовану версію подій, яку вони зрештою передали національним органам влади. Суд вважав, що розміщення відповідних свідків в одній камері, незалежно від того, чи дозволяло воно фактично цим особам узгодити свої свідчення, навряд чи могло сприяти

збереженню довіри заявників і громадськості до слідства (див. *Enukidze and Girgvliani v. Georgia*, № [25091/07](#), § 257, 26 квітня 2011 року).

Крім того, щодо аргументу заявників щодо стверджуваних переваг, отриманих цими свідками від органів прокуратури в обмін на їхні свідчення, Суд зауважив, що розслідування щодо семи офіцерів – спочатку обвинувачених за той самий злочин, що і заявники – було відокремлено від кримінальної справи проти заявників (див. пункт 14). Хоча заявникам не було надано можливості заперечити проти цього виділення (див. *Navalnyy and Ofitserov v. Russia*, № [46632/13](#) і [28671/14](#), § 104, 23 лютого 2016 року), Суд готовий визнати, що підстава, яку висунув прокурор, а саме забезпечення швидкого розгляду кримінальної справи проти офіцерів, які не оскаржили правдивість доказів проти них (див. пункт 14 цього рішення) – являла собою, на перший погляд, розумне виправдання. Що стосується поправки до обвинувачень проти цих семи офіцерів, то, як видається, вона ґрунтувалася на висновках національних судів щодо керівника офіцерів (порівняйте пункти 12 і 19 цього рішення).

Проте, замість того, щоб розглядати справу якнайшвидше, справа проти семи офіцерів все ще перебувала на стадії судового розгляду до моменту винесення Апеляційним судом міста Тбілісі свого рішення щодо заявників (див. пункт 31 цього рішення). Крім того, кримінальне провадження проти офіцерів було повністю припинено з незрозумілих підстав невдовзі після того, як апеляційний суд залишив без змін вирок заявникам (там само). Уряд не надав жодних пояснень з цього приводу, а національні суди не розглядали це питання. За таких обставин не можна сказати, що національні суди ретельно розглянули аргументи заявників з посиланням на їх фактичну основу в повному обсязі (див. рішення у справі *Adamčo v. Slovakia*, № [45084/14](#), §§ 65-67, 12 листопада 2019 року). Крім того, хоча суд першої інстанції зазначив про важливість поваги до права офіцерів на презумпцію невинуватості (див. пункт 25), видається, що оскаржувані свідчення розглядалися національними судами так само як будь-який звичайний доказ. У зв'язку з цим Суд зазначив, що інтенсивність перевірки, яка вимагається щодо свідчень співучасника, пов'язана з важливістю переваги, яку співучасник отримує в обмін на надані ним докази (див. *Erdem v. Germany* (ухв.), № [38321/97](#), 9 грудня 1999 року).

Однак Суд мав оцінити вплив недоліків, визначених вище, на справедливість судового розгляду, беручи до уваги всі інші відповідні фактори, залежно від обставин кожної справи (див., наприклад, *Xenofontos v. Cyprus*, № [68725/16](#) та 2 інших, § 79, 25 жовтня 2022 року; див. також *Shiman v. Romania* (ухв.), № [12512/07](#), § 33, 2 червня 2015 року, та *Oddone and Pecci v. San Marino*, № [26581/17](#) і [31024/17](#), § 106, 17 жовтня 2019 року).

У цьому контексті Суд взяв до уваги й той факт, що докази проти двох заявників, у тому числі свідчення семи офіцерів підрозділу спеціального

реагування, були представлені на відкритому слуханні в присутності заявників та їхніх представників, які мали необмежену можливість брати участь у перехресному допиті цих свідків (див. пункт 15; див. також *Cornelis v. the Netherlands* (ухв.), № 994/03, ECHR-V (витяги)), і що суд першої інстанції міг спостерігати за їхньою поведінкою під час судового розгляду (порівняйте та зіставте *Oddone and Pecci*, згадане вище, § 109). Захист також мав необмежену можливість представити власну версію подій та відповідні докази.

Що ще важливіше, Суд звернув особливу увагу на той факт, що оскаржувані свідчення, надані сімома поліцейськими, не були вирішальними для засудження заявників (порівняйте та зіставте, наприклад, *Adamčo* §§ 58 і 71). На додаток до оскаржуваних заяв, у матеріалах кримінальної справи проти заявників була складна сукупність доказів, включаючи незалежні свідчення очевидців і висновки судово-медичних експертиз (див. пункт 22; див. також, наприклад, *Habran and Dalem v. Belgium*, № 43000/11 і 49380/11, § 105, 17 січня 2017 року, та *Dragoş Ioan Rusu v. Romania*, № 22767/08, § 55, 31 жовтня 2017 року).

Крім того, апеляційний суд дійшов висновку, що виключення таких доказів (оскаржуваних свідчень, наданих сімома офіцерами) не призвело б до виправдання заявників з огляду на інші матеріали у кримінальній справі, порушеній проти них, включаючи свідчення очевидців (див. пункти 28-29).

У світлі вищезазначених міркувань Суд дійшов висновку, що кримінальне провадження в цілому було справедливим.

Отже, порушення пункту 1 статті 6 Конвенції не було.

Висновок

Відсутність порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 23 березня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

X v. The Czech Republic (перегляд) (№ 64886/19)

Процедура

Ця справа головним чином стосувалася стверджуваного порушення права заявниці на повагу до її сімейного життя згідно зі статтею 8 Конвенції внаслідок виконання чеськими судами їхнього рішення про повернення дитини заявниці до Сполучених Штатів Америки згідно з Конвенцією про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 року (далі – Гаазька конвенція).

У рішенні, ухваленому 12 травня 2022 року, Суд констатував, що ухвалене чеськими судами рішення щодо примусового повернення доньки заявниці не призвело до порушення статті 8 Конвенції.

11 серпня 2022 року заявниця звернулася з клопотанням про передачу справи до Великої Палати Суду, наводячи, зокрема, аргумент про те, що було порушено правило 28 Регламенту Суду. Вона стверджувала, що пані Kateřina Šimáčková, суддя, обрана від Чеської Республіки, не повинна була брати участь у розгляді справи через свою попередню участь як члена Конституційного суду Чехії у конституційному провадженні, порушеному заявницею щодо повернення її дочки до Сполучених Штатів Америки.

5 вересня 2022 року колегія Великої Палати Суду відклала розгляд клопотання заявниці про передачу справи. В очікуванні розгляду Палатою клопотання про перегляд, суддя Šimáčková заявила про самовідвід згідно з підпунктом (b) пункту 2 правила 28 Регламенту Суду.

11 жовтня 2022 року Суд (колишня п'ята секція), засідаючи Палатою, до складу якої увійшли судді O'Leary, Mits, Mourou-Vikström, Hüseyinov, Chanturia, Jelić and Bårdsen вирішила, що клопотання заявниці про передачу слід розглядати по суті як клопотання про перегляд відповідно до правила 80 Регламенту Суду. Тому вона вирішила дати сторонам шість тижнів для подання будь-яких коментарів. Такі коментарі надійшли від Уряду 25 листопада 2022 року.

Відповідно до правила 29, голова Палати призначив пана P. Šturma національним суддею *ad hoc* замість судді Šimáčková для участі у розгляді справи.

Клопотання про перегляд

Заявниця вимагала перегляду рішення від 12 травня 2022 року, стверджуючи, що її конституційну скаргу на рішення регіонального суду від 1 листопада 2019 року, останнє національне судове рішення, згадане

у вищезазначеному рішенні, було відхилено 7 квітня 2020 року палатою Конституційного суду, яку очолювала пані Kateřina Šimáčková. Вона стверджувала, що було порушено правило 28 Регламенту Суду через те, що пані Šimáčková, яка була обрана суддею ЄСПЛ від Чеської Республіки 28 вересня 2021 року, не відмовилася від участі у розгляді справи заявниці. На думку заявниці, цей факт суттєво вплинув на рішення ЄСПЛ у її справі, оскільки його аргументація була подібною до рішень Конституційного суду, включаючи рішення від 7 квітня 2020 року.

Суд зазначив, що у своєму рішенні від 12 травня 2022 року він не був покликаний переглядати результати національного провадження, яке призвело до ухвалення рішення про повернення доньки заявниці до Сполучених Штатів Америки, що не оскаржувалося заявницею. Скарги заявниці а, отже, оцінка ЄСПЛ стосувалася подальшого виконавчого провадження (див. пункти 42 і 54 рішення від 12 травня 2022 року), в ході якого 4 червня 2019 року апеляційний суд ухвалив рішення про примусове виконання наказу про повернення та яке завершилося рішенням Конституційного суду від 16 липня 2019 року.

У рішенні Палати було викладено хід ще одного подальшого провадження (див. пункти 21 і 26 цього рішення). Заявниця відреагувала на вищезазначене рішення від 4 червня 2019 року, звернувшись до суду першої інстанції з проханням зупинити виконання наказу про повернення дитини та закрити провадження. Її заяву було відхилено 3 липня 2019 року, на той час дитину повернули до Сполучених Штатів Америки, а її апеляцію на це рішення було відхилено Регіональним судом 1 листопада 2019 року. Лише на момент звернення заявниці до Великої Палати 11 серпня 2022 року ЄСПЛ був вперше поінформований про те, що конституційну скаргу заявниці на вищезазначені рішення від 3 липня та 1 листопада 2019 року 7 квітня 2020 року було відхилено Конституційним судом на чолі із суддею Šimáčková.

Уряд зазначив, по-перше, що рішення Конституційного суду від 7 квітня 2020 року заявниця не згадувала жодного разу під час провадження в ЄСПЛ, а лише у своєму запиті від 11 серпня 2022 року після ухвалення рішення Палати, із запитом про перегляд якого вона звернулася. Якби вона звернула увагу ЄСПЛ на це рішення раніше, суддя Šimáčková зрозуміла б, що вона була залучена до прийняття наступного рішення про неприйнятність у тій самій справі на національному рівні, і відмовилася б від її розгляду в ЄСПЛ. Уряд також зауважив, що обрання пані Šimáčková суддею ЄСПЛ, яке відбулося 28 вересня 2021 року, набуло значного розголосу в чеських ЗМІ, і що ніщо не завадило заявниці вказати на її можливу упередженість до ухвалення ЄСПЛ першого рішення.

Відповідна частина правила 80 Регламенту Суду встановлює:

«Сторона може, у разі виявлення факту, який за своєю природою міг би мати вирішальний вплив і який на момент ухвалення рішення був невідомий Суду та не міг обґрунтовано бути відомим цій стороні, звернутися до Суду із запитом ... переглянути це рішення.

...».

За конкретних обставин цієї справи доречним є також інше положення Регламенту Суду, а саме правило 28. Воно звучить так:

Правило 28 – Нездатність брати участь у засіданні, відвід або виключення

«1. Будь-який суддя, який не може взяти участь у засіданнях, в яких він має брати участь, має якомога швидше повідомити про це голову палати.

2. Суддя не може брати участь у розгляді будь-якої справи, якщо

...

(b) він чи вона раніше виступав у справі як агент, адвокат чи радник сторони, чи особи, яка має інтерес у справі, або як член іншого національного чи міжнародного суду, чи комісії з розслідування, або в будь-якій іншій якості;

...

(e) з будь-якої іншої причини його або її незалежність або неупередженість можуть бути законно поставлені під сумнів.

3. У разі самовідводу судді з однієї із зазначених причин він повідомляє про це голову палати, який звільняє суддю від участі у засіданні.

4. У разі виникнення будь-яких сумнівів у відповідного судді чи голови щодо наявності однієї з підстав, зазначених у пункті 2 цього правила, це питання вирішується палатою. Заслухавши думку відповідного судді, Палата радиться та голосує без присутності цього судді. Для цілей обговорення Палатою та голосування з цього питання його або її замінює перший запасний суддя в Палаті. Те ж саме застосовується, якщо суддя засідає від будь-якої зацікавленої Договірної сторони відповідно до правил 29 і 30.

...».

Спочатку Суд зауважив, що для того, щоб запит про перегляд був прийнятий, всі умови, викладені в правилі 80, повинні бути виконані (див., наприклад, *McGinley and Egan v. the United Kingdom* (перегляд), № 21825/93 та 23414 /94, § 36, ECHR 2000-I; *Bugajny and Others v. Poland* (перегляд), № 22531/05, § 26, 15 грудня 2009 року; і *Mindek v. Croatia* (перегляд), № 6169/13, § 17, 11 вересня 2018 року).

За дуже конкретних обставин цієї справи виникає питання, по-перше, щодо того, чи оскаржений заявницею факт, а саме участь судді, згодом обраної до ЄСПЛ, у конституційному провадженні, порушеному заявницею після подання її заяви, «був невідомий ЄСПЛ», коли було ухвалено рішення від 12 травня 2022 року. Оскільки заявниця не повідомила ЄСПЛ про рішення Конституційного суду від 7 квітня 2020 року до того, як було ухвалене рішення Палати від 12 травня 2022 року, і жодної іншої інформації про це не було в матеріалах, які були передані

Палаті, вищезазначену умову прийнятності необхідно вважати такою, що була виконана.

Друге питання стосується застосовності вимоги щодо прийнятності, закріпленої у правилі 80, про те, що новий факт «не міг обґрунтовано бути відомим» запитуючій стороні, у цьому випадку – заявниці. У зв'язку з цим ЄСПЛ зазначив, що потенційна участь судді Šimáčková в розгляді справи заявниці в ЄСПЛ як судді, обраної від відповідної Договірної сторони, не могла стати відомою заявниці раніше ніж 28 вересня 2021 року, коли Суддя Šimáčková була обрана до Суду Парламентською Асамблеєю Ради Європи. Починаючи з 13 грудня 2021 року, коли вона розпочала виконання своїх обов'язків у ЄСПЛ й інформація про це була опублікована на вебсайті ЄСПЛ, заявниця могла повідомити ЄСПЛ про свої побоювання щодо можливої участі судді Šimáčková у розгляді її справи, однак вона не зробила цього.

Попри те, що заявник, якому відомі факти, які мають значення для розгляду його або її справи, повинен якнайшвидше довести їх до відома ЄСПЛ, ЄСПЛ зазначив, що відповідно до правила 28, яке має на меті забезпечити неухильне виконання принципу неупередженості судді, нездатність судді брати участь у засіданні з будь-якої причини, в тому числі через те, що він або вона раніше виступав у справі в іншій якості, залежить не від позиції сторін у процесі, а від наявності підстав, зазначених у пункті 2 правила 28. Дійсно, відповідальність за реалізацію правила 28 і, зокрема, принципу об'єктивної неупередженості, не може бути безумовно покладена на виключну ініціативу сторін.

З огляду на вищевикладене, ЄСПЛ вважав, що за конкретних обставин цієї справи умова прийнятності згідно з правилом 80, яка вимагає, щоб новий факт «не міг бути обґрунтовано відомим» запитуючій стороні, має застосовуватися з належним урахуванням принципів, що лежать в основі правила 28, і з необхідністю забезпечити суворе застосування останнього. Отже, ЄСПЛ вважав, що клопотання про перегляд, засноване на твердженні про те, що існували перешкоди для участі судді у справі, в принципі не може бути відхилено виключно на тій підставі, що сторона, яка подає клопотання, не повідомила ЄСПЛ про свої сумніви перед ухваленням рішення, перегляд якого вимагається.

Що стосується третьої відповідної умови про те, що новий факт «за своєю природою міг мати вирішальний вплив», ЄСПЛ визнав, що за дуже конкретних обставин, коли факт, який є джерелом клопотання про перегляд, пов'язаний зі стверджуваною відсутністю неупередженості судді, який брав участь у розгляді справи, умова «вирішального впливу» зводиться до питання про те, чи існувала будь-яка з підстав згідно з пунктом 2 правила 28. Якщо будь-яка така підстава існувала, цю умову слід вважати дотриманою, без необхідності міркувати про те, чи конкретна підстава для відмови дійсно вплинула на результат справи. Будь-який інший підхід не забезпечить достатнього захисту принципу неупередженості.

Повертаючись до питання про те, чи існувала у цій справі будь-яка з підстав, передбачених пунктом 2 правила 28, ЄСПЛ зауважив, що попередня участь «у справі» в іншій якості є однією з підстав, прямо перерахованих у цьому положенні. Хоча внутрішні провадження, які призвели до рішення Конституційного суду від 7 квітня 2020 року, яке не зупинило виконання виконавчого наказу, відрізнялися від тих, які були проаналізовані ЄСПЛ у його рішенні від 12 травня 2022 року, між ними існував тісний зв'язок в частині оцінки, зробленої ЄСПЛ у цьому рішенні (див. пункт 8 цього рішення та пункти 21 і 26 рішення Палати від 12 травня 2022 року). На думку ЄСПЛ, той факт, що вищезазначене рішення Конституційного суду, в ухваленні якого брала участь суддя Šimáčková, не було згадане в рішенні ЄСПЛ та було ухвалене після фактів, які сформувавши предмет заяви, недостатній для того, щоб розвіяти всі сумніви, які могли існувати щодо об'єктивної неупередженості ЄСПЛ.

ЄСПЛ визнав, що, оскільки можливість перегляду ставить під сумнів остаточний характер рішень Суду, вона повинна розглядатися як виняткова процедура. Тому клопотання про перегляд судових рішень мають бути піддані суворій перевірці (див., наприклад, *McGinley and Egan*, згадане вище, § 30), поряд із тим, що юридична визначеність має переважати, якщо залишаються сумніви щодо того, чи новий факт дійсно мав вирішальний вплив на первинне рішення (див. *Mindek*, згадане вище, § 18). Проте обов'язковість суворого застосування принципу об'єктивної неупередженості вимагає перегляду рішення ЄСПЛ, якщо доведено, що існували підстави, які перешкоджали судді брати участь у засіданні, навіть якщо видається сумнівним, що участь цього судді могла вплинути на первинне рішення.

З огляду на вищевикладене, Суд визнав клопотання заявниці про перегляд прийнятним і вирішив, що рішення від 12 травня 2022 року має бути повністю переглянута відповідно до правила 80.

[Рішення Суду \(переглянуте\)](#)

[Обставини справи](#)

Заявниця та її донька, які мали подвійне громадянство Чеської Республіки та Сполучених Штатів Америки, а також батько дитини, який був громадянином Сполучених Штатів, у 2016 році приїхали до Чеської Республіки. Заявниця стверджувала, що вони мали намір оселитися там на довгостроковій основі, враховуючи проблеми зі здоров'ям дитини та труднощі з отриманням достатнього медичного обслуговування в Сполучених Штатах Америки; батько стверджував, що це був лише тимчасовий візит, оскільки вони мали зворотні

квитки, заброньовані на вересень 2016 року. Зрештою батько залишив Чеську Республіку сам і повернувся до Сполучених Штатів Америки восени 2016 року.

25 серпня 2017 року батько ініціював провадження в муніципальному суді міста Брно щодо повернення дитини до Сполучених Штатів Америки, стверджуючи, що її було незаконно вивезено в розумінні Гаазької конвенції. Після тривалих судових розглядів чеські суди, рішення яких активно оскаржувалися заявницею, ухвалили рішення на користь батька дитини та видали ордер на повернення дитини, що також було оскаржено заявницею на національному рівні, у тому числі до Конституційного суду. Врешті-решт у липні 2019 року батько та дитина повернулися до Сполучених Штатів Америки, куди через кілька днів повернулася заявниця.

Пізніше судами США двічі видавалися тимчасові охоронні накази, відповідно до яких батько отримав тимчасову опіку над дитиною.

Таким чином, ця справа стосувалася стверджуваного втручання у право заявниці на повагу до її сімейного життя за статтею 8 Конвенції через повернення її доньки до свого звичного місця проживання в Сполучених Штатах Америки. За твердженнями заявниці, національні суди у відповідному провадженні не врахували найкращі інтереси дитини, належним чином не розглянули, чи мають місце винятки, передбачені статтею 13 Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, й належно не оцінили адекватність гарантій, наданих батьком дитини.

Оцінка Суду

За результатами перегляду цієї справи ЄСПЛ дійшов тих же висновків, що і в рішенні від 12 травня 2022 року – детальніше див. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/ESPL_04_05_2022.pdf

ЄСПЛ підкреслив, що спосіб приведення рішення національного суду у виконання здебільшого був результатом постійної відмови заявниці добровільно передати дитину її батьку попри рішення суду, що набрало законної сили понад шість місяців тому, і її ставлення до батька. Конституційний суд Чехії у своєму рішенні від 16 липня 2019 року вказав на нездатність заявниці та її чоловіка досягти згоди та вимагав стабілізації ситуації.

За цих обставин ЄСПЛ вважав, що розгляд національними судами вимог заявниці у виконавчому провадженні задовольнив процесуальні вимоги, встановлені статтею 8 Конвенції, і що рішення про примусове повернення її дочки було прийнято достатньо аргументовано. На підставі наданих йому документів ЄСПЛ переконався, що національні суди, у межах своєї свободи розсуду встановили справедливий баланс між конкуруючими інтересами, особливо

беручи до уваги те, що найкращі інтереси дитини повинні розглядатися у першу чергу.

Висновок

Відсутність порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 30 березня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Четверо заявників є членами однієї родини. Перша заявниця є громадянкою Сполучених Штатів Америки, яка переїхала до росії у 2009 році, аби жити й працювати у сфері прав людини. У 2012 році вона стала директором неурядової організації («НУО») Правова допомога – Астрея («Астрея»), що надає правову допомогу жертвам порушень прав людини в росії, яка подала багато успішних заяв до ЄСПЛ. Перша заявниця та її чоловік – другий заявник, громадянин росії та практикуючий адвокат, також представляв інтереси заявників на етапі виконання рішень ЄСПЛ. Решта заявників – двоє їхніх неповнолітніх дітей.

У 2020 році перша заявниця подала документи для набуття російського громадянства. Управління Федеральної служби безпеки у Москві (далі – ФСБ) надіслало лист до Управління внутрішніх справ міста Москви (далі – УВС), в якому повідомило, що заяву першої заявниці не було задоволено, оскільки вона становить загрозу національній безпеці, і рекомендувало анулювати її посвідку на проживання. УВС анулювало посвідку на проживання та відхилило її заяву про набуття громадянство з нерозкритих міркувань національної безпеки. Вона без успіху оскаржила це рішення до Верховного суду. Водночас заявники залишили росію.

Перша заявниця також стверджувала, що в роки, що передували анулюванню її посвідки на проживання, з нею скотактував представник ФСБ, який запитував інформацію про роботу «Астреї», її клієнтів та її колег. Вона також стверджувала, що державні органи втручалися в роботу «Астреї», проводячи рейди та обшуки в її офісах та офісах партнерських організацій.

Заявники скаржилися, що анулювання посвідки на проживання першої заявниці становило порушення їхнього права на повагу до приватного і сімейного життя, й вказували, що справжнім наміром влади в цьому аспекті була перешкода першій заявниці та другому заявнику продовжувати свою діяльність у сфері захисту прав людини в росії.

Оцінка Суду

Попереднє питання. Оскільки факти, що призвели до стверджуваних порушень Конвенції, мали місце до 16 вересня 2022 року, дати, коли російська федерація перестала бути учасницею Конвенції, ЄСПЛ мав юрисдикцію розглядати заяву.

Стаття 8 Конвенції

Анулювання посвідки на проживання першої заявниці становило втручання у право заявників на повагу до їхнього сімейного життя та у право першого та другого заявників на повагу до їхнього приватного життя, оскільки це стосувалося їхньої професійної діяльності. ЄСПЛ не мав необхідності ухвалювати рішення щодо вимог «згідно із законом» та «легітимної мети» оскаржуваного заходу, оскільки за обставин справи він не був необхідним у демократичному суспільстві.

Зокрема, провадження проти першої заявниці не супроводжувалося достатніми процесуальними гарантіями. Зміст висновку ФСБ, який став підставою для анулювання посвідки на проживання, першій заявниці не був відомий та не був розкритий ЄСПЛ Урядом. Крім того, їй було повідомлено про цей висновок лише під час попереднього слухання її справи, і, таким чином, вона не мала достатньо часу для належної підготовки до розгляду її справи судом першої інстанції. Більше того, національні суди в своїх рішеннях не вказали жодних причин, чому їй вважали небезпечною з міркувань захисту національної безпеки, так само вони не встановили загальний опис дій, які їй приписували, за необхідності із застосуванням деяких процесуальних заходів. В результаті першій заявниці навіть не було надано короткого опису звинувачень проти неї, що зробило неможливим оскарження нею фактичних звинувачень або надання відповіді в межах змагального провадження. Таким чином, національні суди явно формально переглянули рішення УВС, в результаті чого перша заявниця не змогла домогтися справжнього розгляду її справи. Зрештою національні суди, всупереч статті 8 Конвенції, не застосували встановлені ЄСПЛ загальні принципи, і не дотримали балансу між інтересами національної безпеки та правом заявників на повагу до їхнього сімейного та приватного життя. Отже, провадження щодо анулювання посвідки на проживання було заплямоване грубими процедурними недоліками, які підірвали його справедливість і вийшли за межі допустимих процедурних обмежень у справах про видворення з міркувань національної безпеки.

Стаття 18 Конвенції

Національні органи влади були добре обізнані, що перша заявниця була не просто приватною особою, а й відомою юристкою-правозахисницею, і що оскаржуване обмеження вплине не лише на неї особисто, а й поставить під загрозу її професійну діяльність. Вона мала досвід представництва інтересів заявників як у самому ЄСПЛ, так і на етапі виконання його рішень, а організація, яку вона очолювала, надавала юридичну допомогу багатьом вразливим жертвам порушень прав людини. Таким чином, втручання могло справити стримувальний («охолоджувальний») вплив на її колег або змусити мовчати багатьох інших осіб,

яких вона представляла і які стверджували, що є жертвами порушень прав людини в росії.

Повідомлення державних ЗМІ, які висвітлювали анулювання її посвідки на проживання, продемонстрували сильне негативне упередження щодо неї та її правозахисної діяльності, публічно зображуючи її як ворожу до держави. Бездіяльність органів влади щодо її скарги на погрози в Інтернеті також сприяла атмосфері тиску та ворожості проти неї. Крім того, її розповідь про події до та після скасування її посвідки на проживання була детальною, послідовною та підтвердженою письмовими матеріалами, автентичність і точність яких не були піддані сумніву. За відсутності альтернативного пояснення чи спростування з боку Уряду, ЄСПЛ надав твердженням першої заявниці про її контакти та копії листування з ймовірним представником ФСБ високу доказову силу; це також підтверджувало її твердження про те, що на неї чинився тиск у зв'язку з її діяльністю в «Астрії».

Крім того, ураховуючи нездатність Уряду надати будь-які розумні та стабільні пояснення чи матеріали щодо стверджуваної діяльності правоохоронних органів щодо «Астрії», а також з огляду на документи, надані першою заявницею, для ЄСПЛ було очевидно, що принаймні один проведений обшук, за цих обставин, міг вважатися додатковою ознакою тиску. Крім того, процесуальні недоліки провадження не були незначними та, якщо їх розглянути разом, викликають серйозний сумнів у твердженні Уряду про те, що основною причиною анулювання посвідки на проживання першої заявниці дійсно були інтереси національної безпеки.

Необґрунтована відмова суду першої інстанції зупинити видворення першої заявниці на час розгляду її справи, запізніле доведення до її відома висновку ФСБ, розгляд її справи з явним порушенням правил юрисдикції, відсутність вмотивованих рішень у відповідь на процесуальні клопотання першої заявниці та відсутність навіть короткого викладу нерозкритих обвинувачень проти неї протягом усього провадження – усі ці разом узяті фактори вказували на те, що перша заявниця зіткнулася з нездоланною перешкодою в оскарженні рішення УВС, яке свідчило про намір влади позбавити її законних підстав залишатися в росії. Органи Європейського Союзу на найвищому рівні вважали, що анулювання її посвідки на проживання було нічим іншим, як відображенням тиску на незалежне громадянське суспільство в росії. Зрештою ЄСПЛ не втратив з поля зору загальний ворожий контекст, а також політичний і соціальний клімат, у якому впродовж останніх років працювало багато НУО, правозахисників та інших представників громадянського суспільства, включаючи жорсткі обмеження їх фінансування або проектів, які призвели до значного «стримувального («охолоджувального») впливу» на їхню діяльність.

Відповідно, втручання у право першої заявниці на повагу до її сімейного життя переслідувало приховану мету, відмінну від обмежень цього права, передбаченого пунктом 2 статті 8 Конвенції, і було здійснено, головним чином, для покарання першого та другого заявників за правозахисну діяльність та перешкоджання продовженню її діяльності в росії. Ця прихована мета явно суперечила цінностям Конвенції та була особливо серйозною з огляду на важливу роль правозахисників у демократичному суспільстві.

ЄСПЛ також одноголосно постановив, що держава-відповідач не виконала своїх зобов'язань за статтею 38 Конвенції у зв'язку з необґрунтованою відмовою надати запитуваний матеріал стосовно ймовірних обшуків або рейдів правоохоронців до «Астреї» та її партнерських організацій.

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Порушення статті 18 Конвенції (межі застосування обмежень прав) у поєднанні із статтею 8 Конвенції.

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 7 березня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Відповідно до Закону про податкове адміністрування 2003 року державний орган у сфері податкового та митного врегулювання опублікував персональні дані заявника (включаючи його ім'я та адресу місця проживання) на своєму вебсайті: спочатку в списку великих неплатників податків, відповідно до статті 55(3) Закону, а згодом і в списку великих податкових боржників відповідно до статті 55(5). Запроваджена як інструмент боротьби з недотриманням податкового законодавства, систематична та обов'язкова публікація персональних даних великих податкових боржників застосовувалася до всіх платників податків, які на кінець кварталу мали борг понад 10 мільйонів угорських форинтів (близько 28 000 євро) податку протягом періоду, що перевищує 180 днів підряд.

Рішенням від 12 січня 2021 року¹ Палата ЄСПЛ п'ятьма голосами проти двох постановила, що не було порушення статті 8 Конвенції, встановивши, що за обставин цієї справи оприлюднення персональних даних заявника не створювало для його приватного життя більшого тягаря, аніж це було необхідно для захисту законних інтересів держави.

31 травня 2021 року за клопотанням заявника справу було передано на розгляд до Великої Палати ЄСПЛ.

Оцінка Суду

(a) *Обсяг справи* – розгляд справи Великою Палатою ЄСПЛ обмежився другою публікацією персональних даних заявника у списку великих податкових боржників, оскільки перша публікація в списку великих неплатників податку припинилася більше ніж через шість місяців до подачі його заяви до ЄСПЛ. Крім того, як розмежовано рішенням Палати про прийнятність, Велика Палата не могла розглядати скарги заявника на те, що його персональні дані згодом стали доступними через пошуковий інтерфейс вебсайту податкового органу та їх повторну публікацію онлайн-газетою у вигляді «національної карти податкових боржників».

(b) *стаття 8 Конвенції* –

(i) *Чи було втручання відповідно до закону* – у світлі усталеної практики ЄСПЛ щодо статті 8 Конвенції, такі дані, як ім'я та домашня адреса заявника, оброблені

¹ З перекладом рішення Палати ЄСПЛ в цій справі можна ознайомитися в Огляді рішень ЄСПЛ за січень 2021 року, доступний за посиланням:

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Oglyad_ESPL_01_2021.pdf.

та опубліковані податковим органом через невиконання ним своїх зобов'язань зі сплати податків, явно стосувалися інформації про його приватне життя. Хоча згідно з угорським законодавством, ці дані були класифіковані як інформація, що становить суспільний інтерес, вони не виключаються з гарантій захисту права на приватне життя. До того, навіть якщо наслідки включення до списку великих податкових боржників не будуть суттєвими, не можна виключати певні негативні наслідки. Відповідно, оскаржувана публікація може вважатися такою, що спричинила втручання у право заявника на повагу до його приватного життя. Це втручання було «відповідно до закону», а саме статті 55(5) Закону про податкове адміністрування 2003 року.

(ii) *Легітимна мета* – По-перше, публічне оприлюднення даних про великих податкових боржників переслідувало «інтереси... економічного добробуту країни». Дійсно, цей захід в принципі був спрямований на покращення податкової дисципліни через стримувальний вплив і міг би досягти цієї мети. По-друге, цей захід, що дозволив третім особам отримати уявлення про фінансову ситуацію податкових боржників, сприяв прозорості та надійності ділових відносин і тим самим «захисту прав і свобод інших».

(iii) *Необхідність в демократичному суспільстві* – головне питання у цій справі полягало в тому, чи було досягнуто правильного балансу між, з одного боку, вищезазначеними законними цілями та інтересами та, з іншого боку, інтересами приватних осіб у захисті певних форм даних, які зберігаються державою для цілей збору податків.

Обсяг та дія свободи розсуду –

Спірна публікація не була предметом індивідуального рішення податкового органу, а охоплювалася запровадженим законодавцем механізмом. Оскільки раніше ЄСПЛ не розглядав питання про те, чи встановлений законом обов'язок публікувати дані платників податків, включаючи адресу місця проживання, відповідав, і в якій мірі, статті 8 Конвенції, ЄСПЛ дослідив обсяг та дію свободи розсуду, доступну державі при регулюванні питань такого характеру. У цьому контексті ЄСПЛ розглянув загальні принципи, що впливають з його усталеної практики щодо права на недоторканність приватного життя згідно з статтею 8 Конвенції, зокрема ті, що стосуються захисту даних, а також принципи, що стосуються загальних заходів і якості парламентського розгляду. У зв'язку з цим ЄСПЛ неодноразово заявляв, що вибір законодавця не виходить за межі його контролю, і оцінював якість парламентського та судового перегляду необхідності того чи іншого заходу.

Крім того, ЄСПЛ урахував ступінь консенсусу на національному та європейському рівнях. Згідно з порівняльно-правовим дослідженням, у двадцяти одній із тридцяти чотирьох досліджуваних Договірних Держав державні органи можуть, а в деяких випадках повинні, оприлюднювати

персональні дані платників податків, які не виконали своїх платіжних зобов'язань, у разі дотримання певних умов. Разом з тим, хоча в рамках першої групи національне законодавство характеризувалося великим різноманіттям стосовно обсягу опублікованих даних та передумов для оприлюднення, зокрема сума несплаченого податкового боргу та час, упродовж якого податкові борги залишалися несплаченими до оприлюднення, більшість держав у цій групі надавали необмежений доступ до інформації про платників податків. Крім того, лише вісім з опитаних Держав оприлюднювали адресу місця проживання платників податків, а ще два вказували муніципалітет їхнього проживання.

Беручи до уваги всі вищезазначені фактори, ЄСПЛ дійшов висновку, що Договірні Держави користувалися широкою свободою розсуду при оцінці необхідності створення механізму оприлюднення персональних даних платників податків, які не виконали своїх податкових зобов'язань, як, зокрема, засобу забезпечення належного функціонування збору податків у цілому. Проте дискреція держав у цій сфері не є необмеженою. У цьому контексті ЄСПЛ має переконатися, що компетентні національні органи влади, будь то на законодавчому, виконавчому чи судовому рівнях, установили належний баланс між конкуруючими інтересами та, принаймні по суті, належним чином врахували не лише (i) суспільний інтерес у поширенні відповідної інформації, а також (ii) характер оприлюдненої інформації; (iii) наслідки та ризик завдання шкоди реалізації приватного життя відповідними особами; (iv) потенційне охоплення середовища, що використовується для поширення інформації, зокрема, Інтернету; а також (v) основні принципи захисту даних (як зазначено у Конвенції Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних), в тому числі принципи щодо мети обмеження, обмеження зберігання, мінімізації даних і точності даних. У зв'язку з цим важливу роль могла б відіграти й наявність процесуальних гарантій.

Чи залишався обраний законодавцем механізм в межах розсуду держави –

Важливою особливістю механізму обов'язкового оприлюднення було те, що угорський податковий орган згідно із національним законодавством не мав дискреційних повноважень розглядати питання необхідності оприлюднення персональних даних платників податків. Незалежно від наявності чи відсутності будь-якої суб'єктивної вини або інших індивідуальних обставин, оприлюднення було обов'язковим, і будь-які податкові боржники, які відповідали об'єктивним критеріям у статті 55(5), систематично ідентифікувалися за їхніми іменами та адресою місця проживання у списку, опублікованому податковим органом на своєму вебсайті. Інформація публікувалася до тих пір, поки заборгованість не була погашена або поки вона не стала такою, що не підлягає стягненню. Іншими словами, політика оприлюднення, викладена в Законі про податкове адміністрування 2003 року, не вимагала зважування конкуруючих індивідуальних

і суспільних інтересів або індивідуальної оцінки пропорційності податковим органом.

Вибір такого загального механізму сам по собі не був проблемним, так само як і публікація даних платників податків. Проте ЄСПЛ мав оцінити законодавчі рішення, які лежали в основі оскаржуваного втручання, і те, чи зважив законодавець конкуруючі інтереси, поставлені на карту, з урахуванням включення таких персональних даних як адреса місця проживання. У цьому контексті якість парламентського розгляду необхідності втручання мала центральне значення для оцінки пропорційності загального заходу. У зв'язку із цим головне питання полягало не в тому, чи слід було прийняти менш обмежувальні норми, а в тому, чи діяв законодавчий орган у межах наданої йому свободи розсуду при прийнятті загального заходу та встановленні необхідного балансу.

У цій справі не було проведено оцінку ймовірного впливу механізмів оприлюднень, які вже існували, зокрема механізму статті 55(3) (неплатники податку) на поведінку платників податків, або будь-яких вказівок щодо того, чому ці заходи вважалися недостатніми для досягнення визначеної законодавчої мети або потенційної додаткової цінності механізму статті 55(5) (податкові боржники), окрім очевидного факту, що певні негативні наслідки для репутації відповідної особи можуть впливати з ідентифікації як великого податкового боржника з оскаржуваного списку. Зокрема, не вбачалося, що Парламент оцінив, наскільки публікація всіх елементів списку статті 55(5), особливо адреси місця проживання податкового боржника, була необхідною для досягнення стримувального ефекту, як це було запропоновано Урядом, на додаток до тих неплатників податків, які визначені в окремому списку відповідно до статті 55(3). Крім того, не було жодних доказів того, що розглядався вплив механізму оприлюднення за статтею 55(5) на право на недоторканність приватного життя, і, зокрема, ризик неправомірного використання адреси місця проживання податкового боржника іншими представниками громадськості. Крім того, як вбачається, не було розглянуто питання про потенційне охоплення середовища, яке використовувалося для поширення відповідної інформації, а саме того факту, що публікація персональних даних на вебсайті податкового органу означала, що незалежно від мотивів отримання доступу до інформації будь-хто в усьому світі, хто мав доступ до Інтернету, також мав необмежений доступ до інформації про ім'я, а також адресу місця проживання кожного платника податків у списку, з ризиком повторного оприлюднення як природного, ймовірного та передбачуваного наслідку первинної публікації.

Таким чином, оскільки можна було б стверджувати, що оприлюднення цього списку відповідало суспільним інтересам, Парламент, схоже, не врахував, в якій мірі оприлюднення всіх даних, про які йде мова, і, зокрема, адреси місця

проживання податкового боржника, було необхідним для досягнення початкової мети збору відповідних персональних даних в інтересах економічного добробуту країни. Враховуючи досить чутливий характер такої інформації, за обставин цієї справи, достатній парламентський розгляд був особливо важливим. Здавалося, що міркування щодо захисту даних практично не ураховувалися, якщо взагалі таке відбулося, при підготовці механізму оприлюднення відповідно до статті 55(5), попри щораз більшу кількість обов'язкових національних вимог щодо захисту даних та вимог ЄС щодо захисту даних, які застосовуються у внутрішньому законодавстві.

Хоча ЄСПЛ погодився, що намір законодавця полягав у посиленні дотримання податкового законодавства, і що додавання адреси місця проживання платника податків забезпечувало точність інформації, що оприлюднюється, не вбачалося, що законодавець розглядав питання про вжиття заходів з розробки відповідних засобів реагування з урахуванням принципу мінімізації даних.

Отже, враховуючи систематичне оприлюднення даних платників податків, які включали їхні адреси місця проживання ЄСПЛ не переконався, попри свободу розсуду держави-відповідача, що причини, на які посилався угорський законодавець, впроваджуючи механізм оприлюднення за статтею 55(5), хоча й доречні, були достатніми, аби продемонструвати, що оскаржуване втручання було «необхідним у демократичному суспільстві», і що органи влади держави-відповідача досягли справедливого балансу між конкуруючими інтересами.

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Великою Палатою ЄСПЛ 9 березня 2023 року і є остаточним.

СТАТТЯ 10 КОНВЕНЦІЇ (СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ)

MITICHYAN v. Armenia (№ 34787/12)

Обставини справи

Справа стосувалася скарги заявника за статтею 10 Конвенції про притягнення його до відповідальності за результатом розгляду національними судами спору про дифамацію через його обурливі висловлювання щодо мера села, опубліковані в газеті.

У березні 2010 року за колективними скаргами понад 250 жителів села Лернапат було порушено кримінальну справу проти мера – В.Й., якого звинувачували у розтраті, зловживанні владою та службовій фальсифікації. У ході розслідування ряд селян стверджували, зокрема, що В.Й. надавав матеріальну допомогу своїм родичам, звільнив останніх від сплати податку на майно й оплачував свої публікації з місцевого бюджету. 21 грудня 2011 року обвинувачення з В.Й. були зняті.

1 вересня 2010 року в місцевій газеті було опубліковано інтерв'ю із жителями села Лернапат, включаючи заявника, які критикували мера. Твердження заявника були приблизно такі:

«... Мер сам виділив моєму старшому синові ділянку під будинок, але попросив 500 доларів... Потім подав скаргу до суду як на незаконне будівництво. Ми тих 500 доларів не платили, бо знали, що це за людина. Ми думали, що спочатку все спробуємо, а вже потім [твердження А].

Я багато разів звертався до мера, коли мій онук був при смерті. Замість 50 000 [вірменських драмів (AMD)] він позичив мені 15 000 [AMD], але потім – через брак грошей – написав, що я винен 50 000 [AMD]. Я скасовую 15 000 [AMD], він сказав.

Днями дзвоню до невістки й кажу: «Дитино моя, і на твоє ім'я є [сума грошової допомоги]», а вона: «Але, тату, я грошей не отримала» [твердження Б].

На моє ім'я [фінансова допомога] 50 000 [AMD], на сина [ще] 50 000 драм, а також на ім'я другого мого сина, якому він взагалі нічого не давав, бо він друг; він сказав: «Хово, принеси тих 50 000 [AMD], мені потрібно купити бензин, у мене є витрати та мені потрібно..», але яка потреба... Він на нас завжди тисне. Ви йдете взяти в нього папери; він завжди грубий з вами, кажучи: «Іди геть». Це не мій робочий час». Ви ніколи не знаєте, коли він працює. Якщо я зйду з розуму, я просто заб'ю його [твердження С].

Не можна вічно випробовувати чиєсь терпіння... Ми постійно живемо в атмосфері страху... Він навіть пшеницю не дозволяв сіяти [твердження Д].

Він сказав: «Навіщо це тобі? Вирощуй траву і продавай її...»

«...До речі... мер приховав і не дає документи на будинок ...сина... [твердження Е]...»

Мер порушив цивільний позов проти заявника за наклеп і образу стосовно деяких його висловлювань (позначених літерами від А до Е в абзаці вище). Він подав, серед іншого, документ про те, що стверджується фінансова допомога була надана не невістці заявника, а іншій жительці села, яка мала таке ж ім'я та прізвище, як і вона. Мер також надав довідки, видані ним самим, про те, що він ніколи не виділяв землю заявнику чи його синам і ніколи не подавав скарги на будь-кого з них щодо передбачуваного виділення землі. Натомість майно сина заявника було визнано незаконним будівництвом і лише пізніше викуплено у громади.

Своєю чергою заявник, посилаючись на статтю 10 Конвенції, заперечував проти позову мера та стверджував, що як місцевий політик він повинен був проявляти більшу терпимість до його критики, висловленої щодо його професійної діяльності та після порушення проти нього кримінальної справи за звинуваченням у зловживанні службовим становищем. Заявник пояснив суду, що використав слово «забій», щоб висловити своє обурення мером. Крім того, він пояснив, що в заяві А мав на увазі, що мер вимагав 500 доларів США для впорядкування його незаконного будівництва, і що заявник відмовився їх дати.

Національні суди, спираючись на матеріали, надані мером, частково задовольнили його позов, визнавши, що твердження А і В були наклепницькими, оскільки вони являли собою твердження фактів, що ганьблять честь і гідність мера, і які заявник не зміг обґрунтувати за допомогою будь-яких доказів. Що стосується заяви С, то її вважали образою, оскільки слово «забій» не можна було використовувати стосовно людей. Крім того, з рішення апеляційного суду випливає, що решта висловлювань не вважалися ані наклепом, ані образою.

Суд зобов'язав заявника публічно попросити вибачення за образу та спростувати наклепницькі заяви, опубліковані в тій самій газеті, а також сплатити загалом 60 000 драм, приблизно 110 євро (євро) на той час, як відшкодування збитків.

Стосовно кримінальної справи, порушеної проти мера, суд першої інстанції зазначив, що особа має вважатися невинуватою доти, доки її вину не буде визнано вироком суду, що набрав законної сили, тоді як суд апеляційної інстанції встановив, що звинувачення мера в неправомірних діях не мають відношення до цивільного позову позивача. У відповідь на аргумент заявника щодо його права критикувати мера національні суди вирішили, що таке право може бути обмежено для захисту репутації та прав інших осіб.

Оцінка Суду

Стаття 10 Конвенції

ЄСПЛ зазначив, що ця скарга не є явно необґрунтованою у значенні підпункту (а) пункту 3 статті 35 Конвенції або неприйнятною з будь-яких інших підстав. Тому вона була оголошена прийнятною.

Суд вказав, що сторони не заперечили, що було втручання у право заявника на свободу вираження поглядів, яке було передбачено законом і переслідувало законну мету «захисту репутації або прав інших осіб». Залишалось з'ясувати, чи було це втручання «необхідним у демократичному суспільстві».

Загальні принципи прецедентної практики Суду щодо оцінки необхідності втручання у здійснення свободи вираження поглядів в інтересах «захисту репутації або прав інших осіб» були узагальнені у справі *Couderc and Hachette Filipacchi Associés v. France* ([GC], № 40454/07, §§ 90-93, ECHR 2015 (витяги)).

Суд мав переконатися, чи були застосовані відповідні стандарти, підсумовані вище, у цій справі. Він зазначив, що під час розгляду позову про дифамацію, поданого проти заявника, національні суди обмежилися встановленням того, що заяви заявника заплямували честь і гідність мера, і що – щодо тверджень А і В – заявник не зміг довести їх правдивість. Вони не врахували, чи були оскаржувані заяви зроблені в контексті дебатів щодо питання суспільного інтересу – що, безперечно, відбулося – чи позиції позивача як виборної посадової особи, що може вимагати ширших меж прийнятної критики (*Falzon v. Malta*, № 45791/13, §§ 58-59, 20 березня 2018 року). Крім того, не було звернуто уваги на форму оскаржуваних заяв, зроблених усно та повідомлених журналістом, таким чином, імовірно, зменшуючи або усуваючи можливість заявника переформулювати, вдосконалити або скасувати їх перед публікацією (*Nilsen and Johnsen v. Norway* [GC], no. 23118/93, § 48, ECHR 1999-VIII). Таким чином, видається, що вони розглянули твердження заявника відірвано від загального контексту та змісту відповідної статті.

Пам'ятаючи про те, що слід ретельно розрізняти факти та оціночні судження (*Cumprăă and Mazăre v. Romania* [GC], no. 33348/96, § 98, ECHR 2004-XI), Суд також зауважив, що така відмінність є менш значущою в такій справі, як ця, де оскаржувані заяви були зроблені під час жвавих політичних дебатів на місцевому рівні.

Хоча Суд зазначив, що національні суди розглядали твердження А і В беззастережно як твердження фактів, не підтверджених жодними доказами, він зауважив, що вони ніколи не розглядали пояснення заявника, надані на підтримку своїх тверджень, навіть хоча б для того, щоб відхилити їх.

Суд не покликаний був судити, чи покладався заявник на достатньо точну та послідовну інформацію. Він також не вирішував, чи були характер і ступінь висунутих ним звинувачень виправданими фактичною основою, на яку він спирався, – це було завданням національних судів (*Braun v. Poland*, № 30162/10,

§ 49, 4 листопада 2014 року, та *Kurski v. Poland*, № 26115/10, § 55, 5 липня 2016 року). Попри це, він висновив, що неспроможність національних судів збалансувати зазначені вище критерії Суду та недостатнє обґрунтування їхніх рішень щодо того, чи виправдовує право мера на репутацію в конкретному контексті втручання в право заявника на свободу висловлювання, є проблематичними відповідно до статті 10 Конвенції (*mutatis mutandis*, *Nadtoka v. Russia*, № 38010/05, § 47, 31 травня 2016 року, та *Milisavljević v. Serbia*, по. 50123/06, § 38, 4 квітня 2017 року).

Щодо виразу, кваліфікованого національними судами у твердженні С як «образа», Суд повторив, що образливі висловлювання можуть виходити за межі захисту свободи вираження поглядів, якщо вони становлять необдумане очорнення; але використання вульгарних фраз саме по собі не є вирішальним для оцінки виразу як образливого, оскільки воно цілком може служити лише стилістичним цілям (*Savva Terentyev v. Russia*, № 10692/09, § 68, 28 серпня 2018 року). У справі, що розглядається, національні суди визнали слово «забій» образливим, спираючись лише на його асоціацію з твариною, не передбачаючи – навіть для того, щоб відкинути його – іншого неофіційного, можливо, розмовного значення цього слова. Вони не змогли проаналізувати оскаржувану заяву, зроблену під час жвавого інтерв'ю із журналістом, у контексті розвитку наративу. Вони також не підтвердили ідею, яку малося на меті передати, яка була радше емоційною реакцією заявника, що межувала з провокацією та з використанням умовного способу, на те, що він вважав тривалим несправедливим поведінням з боку місцевого політика. Таким чином, Суд визнав, що щодо твердження С національні суди так само не врахували всі факти та відповідні фактори, а отже, наведені ними причини не можна вважати «відповідними та достатніми» для виправдання втручання у свободу самовираження заявника.

Суд наголосив на принципово допоміжній ролі системи Конвенції (*Dubská and Krejzová v. the Czech Republic* [GC], № 28859/11 та 28473/12, § 175, 15 листопада 2016 року). Якби збалансування інтересів було проведено національною владою відповідно до критеріїв, викладених у прецедентній практиці Суду, Суду знадобилися б вагомні аргументи, щоб замінити таку точку зору (*Perinçek v. Switzerland* [GC], № 27510/08, § 198, ECHR 2015 (витяги)). Однак, за відсутності такого збалансування на національному рівні, на Суд не покладено обов'язок здійснювати повний аналіз пропорційності.

Зіткнувшись з неспроможністю національних судів надати відповідні та достатні причини для виправдання втручання, про яке йдеться, Суд визнав, що не можна сказати, що вони застосували стандарти, які відповідають принципам, втіленим у статті 10 Конвенції. Ніщо в поданнях Уряду не вказувало на інше. Суд дійшов висновку, що втручання у право заявника на свободу вираження поглядів не було «необхідним у демократичному суспільстві».

Висновок

Порушення статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 21 березня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

У цій справі, посилаючись на статті 6 і 10 Конвенції, заявниця скаржилася, що цивільне провадження проти неї та наступні санкції порушили її право на свободу вираження поглядів. Суд вирішив, що скаргу заявниці слід розглядати лише з точки зору статті 10 Конвенції.

2 грудня 2008 року заявниця стала свідком дорожньо-транспортної пригоди в центрі міста Рівне, в якій водій своїм авто спричинив тяжкі травми молодій жінці-пішоходу.

4 грудня 2008 року під час відвідування потерпілої в лікарні заявниця прокоментувала обставини ДТП журналістам, які висвітлювали подію і також були присутні в лікарні. У цьому коментарі, зробленому на прохання журналіста, заявниця зазначила, що бачила, як з місця водія авто вийшов син В.

Пізніше декілька ЗМІ оприлюднили відео та письмові матеріали щодо ДТП, зокрема відеозапис коментаря заявниці, а також заяви інших очевидців, які стверджували, серед іншого, що водій був п'яним і що потерпілу було збито на пішохідному переході. У супровідних репортажах журналісти припустили, що до ДТП причетний депутат місцевої ради М.В., син колишнього депутата В.

У своїх публічних коментарях М.В. визнав, що був присутній на місці події, але сказав, що прибув незабаром після аварії, щоб підтримати свого друга – водія автомобіля, який збив потерпілу. Він сказав, що заявниця, яка була його сусідкою, мабуть, помилилася щодо того, кого бачила.

У ході з'ясування обставин ДТП поліцейські встановили, що водієм автомобіля був місцевий підприємець, на ім'я М. та порушили проти нього кримінальну справу. У червні 2009 року кримінальне провадження було припинено, оскільки було встановлено, що потерпіла переходила дорогу, проте не скористалася пішохідним переходом, через що М. не міг уникнути наїзду.

Надані Суду докази свідчать про те, що заявницю було допитано як свідка під час слідства. За словами заявниці, вона дала поліції ті самі свідчення, що й у своєму коментарі журналістам 4 грудня 2008 року. Протокол допиту Суду не було надано. Копія постанови про закриття кримінального провадження була надана Суду, але в ній жодним чином не згадуються свідчення заявниці. Наявні матеріали також не свідчать про те, що М.В. колись розглядався поліцією як підозрюваний у зв'язку з порушенням правил дорожнього руху та травмами, завданими потерпілій.

У листопаді 2009 року В. та М.В. подали цивільний позов проти заявниці, вимагаючи спростування її коментаря про те, що син В. вийшов із дверей водія авто, як неправдивого. Вони також вимагали відшкодування матеріальної

та моральної шкоди, подвоївши свої вимоги, коли заявниця відмовилася від пропозиції про дружнє врегулювання.

11 квітня 2011 року Рівненський міський суд задовольнив позов і зобов'язав заявницю спростувати оскаржувану заяву та виплатити кожному позивачу 50 000 українських гривень (близько 4320 євро (EUR) на той час) компенсації моральної шкоди та 3546,30 грн (близько 304 євро на той час) відшкодування матеріальної шкоди, а також її зобов'язали сплатити судовий збір.

23 листопада 2011 року апеляційний суд Рівненської області залишив без змін рішення суду першої інстанції по суті, погодившись із наведеною ним мотивацією. Однак відхилив вимоги щодо компенсації матеріальної шкоди та судового збору як необґрунтовані та зменшив компенсацію моральної шкоди до 500 грн (45 євро на той час) кожному позивачу. Також апеляційний суд зазначив, що заявниця не давала інтерв'ю ЗМІ, а лише зробила коментар. Таким чином, суд визнав необхідним спростування спірної інформації у відповідній програмі на телеканалі «Рівне 1», де спірний коментар було висвітлено.

18 грудня 2013 року суд касаційної інстанції скасував рішення апеляційного суду як таке, що порушує норми процесуального та матеріального права, і залишив без змін рішення суду першої інстанції.

Зобов'язання спростувати коментар заявниця виконала у лютому 2013 року. Що стосується відшкодування збитків, виконавче провадження тривало з липня 2012 року до січня 2018 року. Протягом цього періоду судові виконавці арештували майно заявниці та наклали арешт на її банківські рахунки, і 20% її зарплати щомісяця утримувалося для стягнення боргу згідно з рішенням суду. Також їй заборонили виїзд з України до повної виплати компенсації. У 2017 році заявниця без успіху вимагала скасування цієї заборони.

Оцінка Суду

(i) Застосовні загальні правила

Суд повторив, що свобода вираження поглядів становить одну з фундаментальних засад демократичного суспільства. Згідно з пунктом 2 статті 10 Конвенції, вона застосовується не лише до «інформації» чи «ідей», які сприймаються прихильно або вважаються необразливими чи такими, що викликають байдужість, а й до тих, які ображають, шокують або турбують Державу чи будь-яку частину населення. Такими є вимоги плюралізму, толерантності та широкого світогляду, без яких не існує «демократичного суспільства» (див., серед багатьох інших рішень, *Bédat v. Switzerland*, [GC], № 56925/08 § 48, 29 березня 2016 року).

Завдання Суду, який реалізує свою наглядову функцію, полягає не в тому, щоб замінювати компетентні національні органи, а радше переглядати відповідно до статті 10 Конвенції рішення, які вони ухвалили відповідно до своїх повноважень.

Це не означає, що нагляд обмежується встановленням того, чи держава-відповідач застосувала свої дискреційні повноваження розумно, ретельно та сумлінно. Суд повинен розглянути оскаржуване втручання у світлі справи в цілому та визначити, чи було воно «пропорційним законній меті, що переслідувалася», і чи є причини, наведені національними органами влади для його виправдання, «відповідними й достатніми». Роблячи це, Суд повинен переконатися, що національні органи влади застосували стандарти, які відповідають принципам, втіленим у статті 10 Конвенції та, крім того, що вони здійснили прийнятну оцінку відповідних фактів (див., серед багатьох інших рішень, *Bédat*, цитоване вище, § 48).

Розглядаючи необхідність такого обмеження у демократичному суспільстві в інтересах «захисту репутації або прав інших осіб», Суд може бути зобов'язаний перевірити, чи національні органи влади досягли справедливого балансу, захищаючи дві гарантовані Конвенцією цінності, які можуть протиставлятися одна одній у певних випадках, а саме, з одного боку, свобода вираження поглядів, захищена статтею 10 Конвенції, і, з іншого боку, право на повагу до приватного життя, закріплене у статті 8 Конвенції (див., серед інших *Bédat*, згадане вище, § 74). Для того, щоб стаття 8 Конвенції вступила в дію, посягання на репутацію особи має досягти певного рівня серйозності, а його спосіб повинен завдавати шкоди особистому здійсненню права на повагу до приватного життя (див. *A. v. Norway*, № 28070/06, § 64, 9 квітня 2009 року, і *Axel Springer AG v. Germany* [GC], № 39954/08, § 83, 7 лютого 2012 року).

У своїй прецедентній практиці Суд визначив низку відповідних критеріїв, згідно із якими право на свободу вираження поглядів збалансоване з правом на повагу до приватного життя, включно з тим, чи сприяли оскаржувані заяви дискусії з питання суспільного інтересу; чи добросовісно діяла особа, яка зробила заяви; ступінь відомості та популярності особи, на яку поширюється публікація; контекст, у якому були зроблені спірні заяви; зміст, форма та наслідки публікації; попередня поведінка відповідної особи; спосіб отримання інформації та її правдивість; а також характер і суворість накладеного покарання (див., серед багатьох інших рішень, *Axel Springer AG*, згадане вище, §§ 89-95, і *Von Hannover v. Germany (no. 2)* [GC], №№ 40660/08 та 60641/08, §§ 108-13, ЄСПЛ 2012).

Далі Суд повторив, що для того, аби втручання у право на свободу вираження поглядів було пропорційним законній меті захисту репутації інших осіб, наявність об'єктивного зв'язку між оскаржуваною заявою та особою, яка подає позов про наклеп є обов'язковим елементом. Простих особистих

припущень чи суб'єктивного сприйняття публікації як наклепницької недостатньо для встановлення того, що публікація безпосередньо стосувалася відповідної особи. В обставинах конкретної справи має бути щось таке, що змусить пересічного читача відчувати, що заява стосується безпосередньо окремого позивача, або що він або вона були об'єктом критики (див., серед інших рішень, *Kunitsyna v. Russia*, № 9406/05, §§ 42-43, 13 грудня 2016 року).

(ii) Застосування вищезазначених принципів до цієї справи

Суд зауважив, що коментар заявниці стосувався дорожньо-транспортної пригоди, у якій молода жінка отримала серйозні травми внаслідок наїзду на неї авто. Цей інцидент викликав інтерес на місцевому рівні, що було підтверджено, серед іншого, присутністю кількох репортерів у лікарні, куди була доставлена жертва ДТП. Таким чином, Суд висловив, що коментар заявниці стосувався питання суспільного інтересу, і зазначив, що національні суди не розглядали це питання.

Суд також вказав, що коментар заявниці про те, що син В. вийшов із водійського місця автомобіля, свідчить про те, що син В. був серед учасників цієї ДТП. Попри те, що заявниця не назвала імен, факти справи свідчать про те, що журналісти легко впізнали позивачів у цивільному провадженні. Насправді заявниця не стверджувала в національних судах або в Суді, що її коментар стосувався будь-яких інших осіб, окрім тих, які назвали ЗМІ. Таким чином, Суд готовий був визнати наявність об'єктивного зв'язку між заявою заявниці та М. В. Він також визнав, що інформація, яку вона надала, потенційно могла вплинути на репутацію М. В. та В., особливо з огляду на їхній статус обраних державних службовців.

Що стосується характеристики коментаря заявниці, національні суди постановили, що це було фактичне твердження. На цій підставі вони вимагали, щоб заявниця продемонструвала правдивість своїх тверджень, як зазначено у статті 277 Цивільного кодексу, яка закріпила так звану «презумпцію неправдивості». Суд постановив, що презумпція неправдивості фактів, яка вимагає від автора довести істинність своїх тверджень, не обов'язково суперечить Конвенції за умови, що відповідачу надається реальна можливість довести, що твердження було правдивим (див. *Kasabova v. Bulgaria*, № 22385/03, §§ 58-62, 19 квітня 2011 року, а нещодавно *Staniszewski v. Poland*, № 20422/15, § 45, 14 жовтня 2021 року, і *Azadliq and Zayidov v. Azerbaijan*, № 20755/08, § 35, 30 червня 2022 року). Водночас Суд також зазначив, що у таких справах від заявниці, яка явно брала участь у публічних дебатах щодо важливого питання, не слід вимагати виконання більш вимогливих стандартів, ніж стандарт належної обачності, оскільки за таких обставин обов'язок доведення фактичних тверджень може позбавити заявницю захисту, наданого статтею 10 Конвенції (див. *Makraduli*

v. the former Yugoslav Republic of Macedonia, № 64659/11 і 24133/13, § 75, 19 липня 2018 року; і нещодавно *Staniszewski*, згадане вище, § 45; *Wojczuk v. Poland*, № 52969/13, § 74, 9 грудня 2021 року; і *Azadliq and Zayidov*, згадане вище, § 35).

У цій справі Суд погоджується з національними судами, що коментар про те, що син В. виходив із місця водія автомобіля, можна розглядати як констатацію факту. Однак він зазначив, що фактичне твердження було зроблене заявницею як очевидицею і являло собою не що інше, як пряму розповідь про одну з фактичних обставин ДТП, свідком якої вона стала і яка привернула широку увагу ЗМІ, принаймні на місцевому рівні. Це була декларація особистого сприйняття заявницею того, що вона побачила на місці події. Цей елемент відрізняє цю справу від інших справ щодо свободи вираження поглядів, які розглядав Суд, у яких фактичні заяви заявників, переважно журналістів, не обмежувалися тим, що вони безпосередньо бачили. Суд висловив, що за таких конкретних обставин, як у цій справі, відповідно до принципів, які лежать в основі його прецедентного права за статтею 10 Конвенції, від заявниці не можна було очікувати доведення того, що, на її думку, вона бачила своїми власними очима.

Не було зазначено, що заявниця не виявила належної обачності, подаючи заяву про факти. У цьому контексті, беручи до уваги критерії, розроблені в прецедентній практиці Суду, додатково необхідно було перевірити, чи діяла заявниця добросовісно або ні, надаючи свій коментар.

Суд зауважив, що ані позивачі, ані національні суди ніколи не припускали, що заявниця діяла із прямим наміром завдати шкоди репутації М. В. і В. шляхом навмисного використання неправдивої інформації. Насправді національні суди ніколи не намагалися дослідити мотив коментаря заявниці, але визнали цей елемент недоречним. Вони також не оцінили контекст, у якому була зроблена заява.

Суд також зазначив, що коментар було зроблено на прохання журналіста, який висвітлював ДТП, незабаром після того, як така сталася, і задовго до завершення кримінального розслідування. Заявниця не використовувала жодних образливих зауважень щодо позивачів і не зайняла жодної позиції щодо вини будь-кого з причетних осіб, а просто переповіла послідовність подій, свідком яких вона стала.

Крім того, ні національні суди під час провадження, ні Уряд не заперечували, що заявниця надала ті самі свідчення поліції, будучи попередженою про кримінальну відповідальність за надання неправдивих свідчень. Суд зазначив, що немає жодних ознак того, що національні органи влади порушили або коли-небудь розглядали питання порушення кримінальної справи чи провадження проти заявниці через нібито неправдиві свідчення, хоча надання неправдивих свідчень є кримінально караним відповідно до національного законодавства (див. пункт 26 цього рішення). Так само Уряд не стверджував, що, надавши свій

коментар, заявниця порушила таємницю слідства чи іншим чином розкрила будь-яку конфіденційну інформацію стосовно будь-якого кримінального провадження, що тривало (див. та порівняйте *Brisic v. Romania*, № 26238/10, §§ 109-15, 11 грудня 2018 року). Насправді з доводів Уряду не випливає, що М. В. взагалі колись підозрювався чи звинувачувався в тому, що він спричинив спірну ДТП, і що, таким чином, існували два конкуруючих інтереси, пов'язані з двома правами, які користувалися рівним захистом відповідно до статті 10 і пункту 1 статті 6 Конвенції відповідно.

На підставі наданих йому матеріалів Суд не мав підстав сумніватися у твердженні заявниці про те, що, даючи свій коментар ЗМІ, вона була переконана в правдивості свого твердження і, таким чином, діяла добросовісно та на переконання, що розкриття обставин ДТП, свідком якої вона була, відповідає суспільним інтересам. У зв'язку з цим Суд також може погодитися з тим, що її коментар слід розглядати як констатацію факту щодо питання, що викликає суспільний інтерес, а не як необґрунтоване посягання на репутацію позивачів. Той факт, що офіційне розслідування не підтвердило, що М. В. був водієм автомобіля, не впливає на цей висновок за відсутності будь-яких ознак недобросовісності з боку заявниці.

Суд висновив, що дозвіл свідкам подій, які могли бути пов'язані з кримінальними правопорушеннями, публічно, сумлінно розповідати про те, що вони безпосередньо спостерігали та належним чином повідомляти владі, якщо вони не зобов'язані дотримуватися таємниці розслідування, є аспектом захисту свободи вираження поглядів і, за певних обставин, може відбуватися і в інтересах суспільства.

У світлі наданих йому матеріалів Суд вирішив, що за відсутності будь-яких тверджень про недобросовісність з боку заявниці, вимагати від неї довести правдивість її твердження щодо обставин ДТП, свідком якої вона була, – вимога, яку було б дуже важко, якщо не неможливо, виконати – не відповідає принципам, викладеним у прецедентній практиці Суду. Оскільки національні суди обмежили свій аналіз питанням, чи довела заявниця, що син В. вийшов із водійського місця автомобіля після ДТП, наведені ними причини не можна вважати відповідними та достатніми для виправдання втручання, про яке йдеться.

Суд також не міг не відзначити невідповідність і серйозність наслідків, які була змушена понести заявниця. Він визнав недоречним те, що їй було наказано опублікувати спростування в умовах, які вимагали від неї заявити, по суті, що вона не бачила того, що, як вона вважала, бачила. Крім того, сума, яку заявницю було зобов'язано виплатити позивачам як відшкодування збитків, була дуже значною порівняно з її заробітною платою (див. пункт 31 цього рішення). Докази, надані заявницею, свідчать про те, що вона намагалася сплатити цю суму понад п'ять

років і що протягом цих років їй було заборонено виїжджати за кордон, доки вона не виплатить її повністю (див. пункт 24 цього рішення). Обставини справи не обґрунтовують підстав для застосування до заявниці таких заходів.

Підсумовуючи, Суд дійшов висновку, що реакція національних органів влади на коментар заявниці щодо обставин ДТП, свідком якої вона стала, була непропорційною законній меті, яка переслідувалася, і тому не була необхідною в демократичному суспільстві за змістом пункту 2 статті 10 Конвенції.

Висновок

Порушення статті 10 Конвенції (право на свободу вираження поглядів).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 23 березня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

20 січня 2011 року заявник – адвокат, подав від імені свого клієнта – компанії офіційне повідомлення про вчинення прокурором М.П. злочину у вигляді одержання хабаря від невідомих осіб, які ймовірно були працівниками компанії А. У документі заявник пояснив, що вказане правопорушення було вчинено у зв'язку з розслідуванням обвинувачень у підробці договорів на шкоду його клієнту, яке на той час тривало.

Зокрема, заявник стверджував, що клопотання про надання доказів, які він подав у ході вищезазначеного розслідування, не були розглянуті негайно, що мали місце інші недоліки, і в цілому, що відповідне розслідування було «передчасно і невиправдано» припинено через відсутність доказів, які б обґрунтовували підозру у вчиненні злочину, в той час, як прокурором не було отримано жодних експертних висновків. Заявник вважав, що єдиним поясненням такого «нераціонального рішення» припинити розслідування було те, що М.П., який був прокурором, відповідальним за розслідування, отримав хабар. У повідомленні не вказувалося жодної інформації про осіб, які нібито пропонували хабар прокурору, окрім назви компанії, де вони ймовірно працювали.

28 січня 2011 року окружний прокурор відмовився розпочати розслідування за вищевказаними обвинуваченнями, обґрунтовуючи своє рішення тим, що заявник не надав жодного доказу та не вказав жодних фактичних обставин, які б підтверджували звинувачення у хабарництві. Це рішення не було оскаржено.

11 травня 2011 року регіональний прокурор міста Варшави повідомив Варшавську регіональну раду адвокатів (*Okręgowa Rada Adwokacka*) про кримінальну скаргу заявника, щоб встановити, чи порушив заявник, будучи адвокатом, правила професійної етики.

23 листопада 2012 року дисциплінарний офіцер Варшавської колегії адвокатів звинуватив заявника в тому, що він не діяв помірковано під час подання, у своїй професійній якості, кримінальної скарги без «обґрунтованих підозр». Під час дисциплінарного слухання заявник не надав жодної іншої інформації щодо обставин, за яких було запропоновано чи отримано хабар. Однак він посилався на свої зустрічі з представниками Центрального антикорупційного бюро, які, за його словами, були зацікавлені в інформації про те, що М.П. брав хабарі, без конкретики щодо їх імен, посад та дат зустрічей.

13 листопада 2013 року Дисциплінарний суд Варшавської колегії адвокатів (*Sąd Dyscyplinarny Izby Adwokackiej*), заслухавши заявника та його клієнта та посилаючись на вищезгадану скаргу, визнав заявника винним у дисциплінарному порушенні за подання ним у своїй професійній якості

кримінальної скарги без «будь-яких доказів або будь-яких об'єктивно перевірених обставин, які могли б підтвердити сформульовану заявником підозру».

Дисциплінарний суд також зазначив, що свобода вираження поглядів адвоката відрізняється від конституційного розуміння цього права тим, що вона обмежується захистом третіх осіб від невиправданих, надмірних і непотрібних нападів на їхні власні права. Заявник, безсумнівно, ніс відповідальність за подання вказаної скарги й, отже, мав професійний обов'язок діяти помірковано, пропорційно та обережно у значенні пункту 17 Кодексу професійної етики адвоката. Національний суд зазначив, що адвокати, відповідно, повинні уникати необґрунтованих скарг; вони повинні вказувати джерела інформації, на які спираються, і використовувати умовний спосіб при формулюванні своїх тверджень. Суд вважав, що формулювання, використані заявником у його скарзі, явно суперечили цим принципам і принижували гідність М.П. і прокуратури в цілому.

За результатами розгляду апеляційної та касаційної скарг заявника це рішення залишилося незмінним.

Оцінка Суду

Принципи щодо застосування статті 10 Конвенції стосовно професійної адвокатської практики викладені, зокрема, у справі *Nikula v. Finland* (№ 31611/96, §§ 44-46, ЄСПЛ 2002-II; див. також *Steur v. the Netherlands*, № 39657/ 98, §§ 27-46, ECHR 2003-XI).

Суд повторив, що завдяки своєму особливому статусу адвокати посідають центральне місце у процесі відправлення правосуддя як посередники між громадськістю та судами. Таке їх положення пояснює звичайні обмеження поведінки членів адвокатури. Зважаючи на ключову роль адвокатів у цій сфері, правомірно очікувати, що вони зроблять свій внесок у належне відправлення правосуддя і, таким чином, підтримають довіру суспільства до нього.

Суд звернув увагу на те, що відповідно до положень Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією та Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, учасником яких була Польща, держава повинна була вживати таких заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення ефективного й належного захисту осіб, які повідомляють про кримінальні злочини корупції або в інший спосіб співпрацюють з органами слідства та переслідування.

Суд зазначив, що втручання у право заявника було передбачено законом, оскільки вимога до адвокатів формулювати свої висловлювання з помірністю, пропорційністю та обережністю доповнювала положення Закону про адвокатуру, який регулював питання реалізації свободи вираження поглядів

та дисциплінарної відповідальності адвокатів. Отже, необхідно було встановити, чи було таке втручання «необхідним у демократичному суспільстві».

Суд зазначив, що стосовно державних службовців, які виконують свої повноваження, межі прийнятної критики можуть за деяких обставин бути ширшими ніж стосовно приватних осіб (див. згадане вище рішення у справі *Nikula*, § 48). У цій справі критика набула форми офіційного звинувачення у вчиненні кримінального злочину, а саме, що прокурор М.П. взяв хабар, вчинивши тяжкий службовий злочин.

Суд вважав, що якщо, як у цій справі, звинувачення містяться в офіційному повідомленні, адресованому компетентній вищій державній посадовій особі (окружному прокурору), порушення кримінального або дисциплінарного провадження проти особи, яка подала таке повідомлення, може бути виправданим у розумінні статті 10 Конвенції лише за виняткових обставин. У цій справі, в очах органів влади, заявник порушив принцип належного відправлення правосуддя, подавши заяву про кримінальне правопорушення без обґрунтованої підозри. Однак Суду не було надано жодних доказів, які б вказували на будь-який злий умисел з боку заявника або будь-який інший елемент, який можна було б вважати винятковими обставинами, що б виправдали порушення дисциплінарного провадження.

Крім того, Суд нагадав, що одним з елементів принципу верховенства права є те, що громадяни повинні мати можливість повідомляти компетентних державних посадовців про поведінку державних службовців, яка їм здається неправомірною або протиправною.

Суд звернув увагу на те, що згідно з польським законодавством кожен, хто дізнався про вчинення кримінального правопорушення, яке переслідується *ex officio*, має громадянський обов'язок повідомити про таке правопорушення. Крім того, адвокати не відповідають за правдивість фактів, наданих їм їх клієнтами. Заявник діяв за вказівкою або принаймні з відома та згоди свого клієнта, хоча останній згодом заперечував наявність будь-яких знань, які дозволили б йому сформулювати обвинувачення проти М.П.

Суд також прийняв аргумент заявника про те, що особи, які повідомляють про пасивне хабарництво, не мають доступу до доказів злочину, якщо вони самі не намагалися запропонувати хабар або не були свідками такої події.

Хоча інформація про зустрічі з Центральним антикорупційним бюро була неточною і виявилася непідтвердженою, заявник також вказав працівників певної компанії, яких він назвав як ймовірних осіб, які пропонували хабар. Що стосується первісного кримінального розслідування щодо компанії-клієнта заявника, Суд визнав, що *prima facie* сумнів справді існував щодо того, чому воно було закрито. Нарешті, повідомлення заявника про корупцію розглядалося органами влади лише протягом восьми днів, перш ніж було прийнято рішення

не розслідувати справу. Це залишає певний простір для сумнівів щодо того, чи органи влади ретельно перевірили непрямі докази, надані заявником. З огляду на ці елементи, не можна сказати, що заявник не зміг обґрунтувати, наскільки це дозволяли обставини, що розкрита ним інформація була точною та правдивою.

При оцінці пропорційності втручання характер і суворість застосованих покарань також є факторами, які слід брати до уваги. У цьому відношенні Суд зазначив, що накладена на заявника сума штрафу не була надмірною; це було не найм'якше, але й не найсуворіше покарання за професійну неправомірну поведінку. З іншого боку, як стверджував заявник, в результаті дисциплінарного провадження його професійна репутація та юридична практика значно постраждали. Крім того, йому на один рік було заборонено бути професійним тренером (наставником).

Наведені вище обставини дали Суду підстави вважати, що дисциплінарні органи не навели належних і достатніх підстав свого рішення та вийшли за межі своєї свободи розсуду, коли визнали заявника винним і наклали на нього штраф за неетичну поведінку.

Висновок

Порушення статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 23 березня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Заявник, журналіст відомої газети *Bild*, скаржився за статтю 10 Конвенції на відмову національних судів зобов'язати Міністерство юстиції Землі Бранденбург надати йому певну інформацію, яку він запитував стосовно суддів і прокурора Землі Бранденбург, щодо яких існували вказівки на те, що вони раніше співпрацювали з Міністерством державної безпеки колишньої Німецької Демократичної Республіки (НДР).

Оцінка Суду

Оскільки інформаційний запит заявника стосувався різних частин інформації, та його було задоволено в різному обсязі щодо певних його частин, ЄСПЛ вважав за доцільне оцінити пропорційність відмови у різних частинах інформаційного запиту окремо (пункт 58 рішення).

(a) Імена відповідних осіб та їх поточне місце роботи (служби)

ЄСПЛ зазначив, що національні органи влади надали інформацію про те, що з тринадцяти суддів, про яких йдеться, дев'ятеро працювали в судах загальної юрисдикції. Четверо суддів працювали в окружному суді, четверо – в регіональному суді та один – в апеляційному суді; четверо суддів розглядали цивільні справи, четверо інших розглядали кримінальні справи й один розглядав як цивільні, так і кримінальні справи. Решта четверо суддів працювали в спеціалізованих судах першої інстанції; двоє працювали в адміністративних судах, один працював у суді з розгляду трудових спорів і один працював у суді з розгляду соціальних справ (див. пункт 10 цього рішення). Пізніше органи влади повідомили, що троє з тринадцяти суддів пішли у відставку (див. пункт 25 цього рішення) (пункт 59 рішення).

Адміністративний суд відхилив інформаційний запит заявника щодо розкриття імен суддів та прокурора, оскільки він визначив, що інтереси осіб у нерозголошенні переважають інтереси заявника як журналіста та громадськості у зворотному. Дійшовши такого висновку, він врахував: (i) роль і значення преси в демократичному суспільстві та важливість для представників преси мати доступ до інформації для ефективного здійснення цієї ролі, в тому числі шляхом отримання інформації, яка не була загальнодоступною, як-от внутрішня робота адміністрацій і процеси, що там відбуваються; (ii) суспільний інтерес до запитуваної інформації; (iii) що розголошення стосувалося фактів і обставин приватного життя відповідних осіб і серйозних наслідків, які розголошення могло б мати для відповідних осіб, як щодо їхнього професійного

життя, де існував ризик того, що їх поточні або минулі рішення будуть піддані публічній критиці виключно через їхню співпрацю з Міністерством державної безпеки НДР в минулому, так і стосовно їхнього особистого життя; (iv) що відповідні особи займали важливі державні посади, але ніколи не привертали уваги громадськості; (v) що інформаційний запит не стосувався професійної поведінки відповідних осіб щодо їх поточних функцій; (vi) що потенційна співпраця з Міністерством державної безпеки НДР відбулася понад 20 років тому, і відповідні особи цього факту не приховували, коли розглядалися їхні заяви про інтеграцію в судову систему Землі Бранденбург, було встановлено, що їхня співпраця з Міністерством державної безпеки НДР не була настільки серйозною, щоб перешкодити їхній інтеграції в судову систему Бранденбурга; та (vii) що рішення, прийняте Землею Бранденбург понад 20 років тому, накладає на нього, як на роботодавця відповідних осіб, обов'язок не розголошувати їхню особу, принаймні, якщо з їхнього боку не було жодного професійного порушення (див. пункти 14-16 цього рішення) (пункт 60 рішення).

Знову наголосивши, що, здійснюючи свою наглядову функцію, завдання ЄСПЛ полягає не в тому, аби замінити національні суди, а радше в тому, аби переглянути, у світлі справи в цілому, чи рішення, які вони ухвалили відповідно до своїх повноважень оцінки сумісні з положеннями Конвенції (див. *on Hannover (no. 2)*, цит. в цій справі, § 105), він вважав, що національні органи вивчили значну кількість елементів, коли урівноважували інтереси за та проти розкриття інформації про імена відповідних осіб (порівняйте та зіставте, *Centre for Democracy and the Rule of Law*, цит. в цій справі, §§ 117-19, та *Magyar Helsinki Bizottság*, цит. в цій справі, §§ 197-200). ЄСПЛ вважав, що оприлюднення їхніх імен вплине на відповідних суддів і прокурора до такої міри, що це призведе до застосування статті 8 Конвенції (див. *Axel Springer AG*, цит. в цій справі, § 83). Він не побачив підстав відступати від міркувань національних органів влади щодо розглянутих елементів і вважав, що вони навели відповідні підстави для висновку про те, що інтереси осіб у нерозголошенні їхніх імен переважали інтереси журналіста-заявника та громадськості в їх розкритті (пункт 61 рішення).

Крім того, ЄСПЛ зауважив, що публічне обговорення цього питання – факту, що тринадцять суддів і прокурор, щодо яких існували вказівки про співпрацю з Міністерством державної безпеки НДР, працювали в судах землі Бранденбург – було можливо на основі інформації, оприлюдненої органами влади, без зазначення імен відповідних осіб (див. також *Georgian Young Lawyers' Association v. Georgia* (ухв.), по. [2703/12](#), §§ 32-33, 19 січня 2021 року). Зрештою, що не менш важливо, ЄСПЛ погодився з національною владою, що розкриття імен суддів і прокурора цілком може призвести до систематичної публічної критики їхніх судових рішень, як минулих, так і нинішніх. Зазначаючи, що національні органи встановили відсутність ознак професійної неправомірної поведінки з боку

відповідних осіб, ЄСПЛ не може оскаржити висновок, що така систематична публічна критика судових рішень, не пов'язана з професійною поведінкою відповідних суддів або державного прокурора, не тільки матиме серйозні наслідки для професійного життя відповідних осіб, а і для авторитету правосуддя в цілому (див. *Morice v. France* [GC], no. 29369/10, §§ 128-31, ECHR 2015). Ці додаткові міркування переважають на користь нерозкриття імен відповідних осіб і таким чином посилюють висновок, зроблений національними органами влади (пункт 62 рішення).

У світлі вищевикладеного ЄСПЛ вважав, що причини, наведені національними органами влади, були не тільки доречними, але й достатніми, аби продемонструвати, що відмова розкрити імена суддів і прокурора була «необхідною в демократичному суспільстві» (пункт 63 рішення).

Відмовляючи у розкритті більш детальної інформації про місце служби суддів і прокурора, адміністративний суд по суті покладався на те, що ці особи можуть бути ідентифіковані, якщо вони працювали в певних місцях, де була невелика кількість суддів і прокурорів, навіть якщо інформація була розголошена анонімно (див. пункт 17 цього рішення). Беручи до уваги аргументи, наведені адміністративним судом у цьому відношенні, ЄСПЛ не побачив підстав відступати від висновку щодо можливості або ймовірності того, що відповідних осіб можна буде ідентифікувати у разі розкриття місця їхньої роботи. У випадку їхньої ідентифікації застосовуються вищезазначені міркування щодо відмови розголошувати імена відповідних осіб (пункт 64 рішення).

З цього слідує, що порушення статті 10 Конвенції у зв'язку з відмовою національних органів розкрити імена та місця роботи тринадцяти суддів і прокурора, щодо яких існували ознаки про співпрацю з Міністерством державної безпеки НДР, не було (пункт 65 рішення).

(b) Викривальні висновки проти суддів і прокурора

ЄСПЛ зазначив, що органи влади розкрили, що дев'ять із тринадцяти суддів проходили військову службу у гвардійському полку імені Фелікса Дзержинського, пов'язаному з Міністерством державної безпеки, тоді як четверо інших, як і прокурор, були таємними інформаторами (див. пункт 6 цього рішення). Крім того, у висновку, підготованому за дорученням парламентської слідчої комісії, в анонімній формі та як приклад йдеться про окремі приклади суддів і прокурорів, які раніше працювали в судовій системі колишньої НДР і були інтегровані до системи правосуддя Землі Бранденбург, зокрема і про причетність деяких осіб до діяльності Міністерства державної безпеки НДР (див. пункт 32 цього рішення). Представлена таким чином інформація, принаймні певною мірою, дозволила публічне обговорення цього питання (див. також *Georgian Young Lawyers' Association*, цит. в цій справі, § 32 (пункт 66 рішення)).

При цьому ЄСПЛ зазначив, що висновок, складений і представлений комітету з розслідування, стосувався перш за все процедури інтеграції суддів і прокурорів, які працювали в колишній НДР, в судову систему Землі Бранденбург, та відповідності визначеним критеріям. Таким чином, він був підготований для надання відповідей на інші питання, відмінні від тих, що були в інформаційному запиті заявника. Крім того, висновок містив інформацію, як приклад, про участь суддів і прокурорів у роботі Міністерства державної безпеки НДР лише щодо невеликої частки всіх розглянутих випадків (див. пункт 32 цього рішення) і не обов'язково стосовно осіб, яких стосувався запит заявника про надання інформації. Розглянувши запит заявника про розкриття інформації про викривальні висновки щодо тринадцяти суддів та одного прокурора, стосовно яких існували ознаки того, що вони раніше співпрацювали з Міністерством державної безпеки НДР, і які – на момент його запиту – все ще працювали в судовій системі Землі Бранденбург, адміністративний суд встановив відсутність підстав для розголошення запитуваної інформації. Дійшовши такого висновку, суд розглянув інформаційний запит відповідно до низки положень національного законодавства. Що стосується деяких із них, він вважав, що заявник не міг ґрунтувати свій запит на них, оскільки положення Закону про архіви Штазі (the Stasi Records Act) були *lex specialis*. Водночас запит також не міг ґрунтуватися на статтях 32 і 34 Закону про архіви Штазі, оскільки такий запит був би спрямований до Федерального комісара, а не Землі Бранденбург (див. також твердження Уряду, пункт 48, в цій справі, що для цієї справи не має значення, чи мав заявник право відповідно до статті 32 Закону про архіви Штазі на отримання від Федерального комісара певної інформації). ЄСПЛ встановив, що заявник також не міг посилатися на право на свободу інформації згідно з першим реченням статті 5 § 1 Основного Закону, оскільки інформація не запитувалася з загально доступних джерел, або на свободу преси згідно з другим реченням статті 5 § 1 Основного Закону, оскільки сфера дії цього права не поширюється на розкриття джерела інформації, яке не було загальнодоступним (див. пункти 12-13 цього рішення) (пункт 67 рішення).

Оскільки адміністративний суд розглянув значну кількість положень, на яких за певних обставин міг ґрунтуватися запит про розголошення інформації, включаючи й ті, на які не посилався заявник, ЄСПЛ не може не зауважити, що адміністративний суд не урівноважив конкуруючі інтереси щодо цієї частини запиту заявника про розголошення інформації (див. також *Magyar Helsinki Bizottság*, цит. в цій справі, §§ 188 та 199-200, й *Centre for Democracy and the Rule of Law*, цит. в цій справі, § 118). ЄСПЛ взяв до уваги твердження Уряду про те, що конкуруючі інтереси були врівноважені законодавцем і що, з огляду на міркування, пов'язані з реабілітацією, було заборонено використовувати результати, які були отримані з записів, якими володіє Федеральний комісар,

в контексті перевірки біографічних відомостей для інших цілей (див. пункт 48 цього рішення). Хоча такі міркування переслідують легітимну мету запобігання розголошенню інформації, отриманої конфіденційно, ЄСПЛ також зазначив, що, на думку Уряду, в адміністративній практиці Закон про архіви Штазі загалом не виключає розголошення персональної інформації органами, які запитували таку інформацію, якщо це стосується, наприклад, короткого викладу змісту записів (див. пункт 30 цього рішення). Такий тип розкриття може за певних обставин все ще охоплюватися первісною метою передачі записів (див. пункт 30 цього рішення). Питання про припустимість такого розголошення в першу чергу стосується правових відносин між запитуючим органом та особами, щодо яких була проведена перевірка, при цьому роботодавці зобов'язані піклуватися про своїх працівників (див. пункт 30 цього рішення).

Адміністративний суд не пояснив, чому не було надано короткого змісту записів, переданих Федеральним комісаром, в цій справі (див. пункти 30 і 68 цього рішення). Він не пояснював, чому розкриття додаткової та більш детальної інформації в анонімній формі щодо співпраці тринадцяти суддів та одного прокурора з Міністерством державної безпеки НДР обов'язково суперечитиме обов'язку обережності, який влада Землі Бранденбург мала проявляти до відповідних осіб, як її працівників (див. пункти 30 і 68 цього рішення). У зв'язку з цим ЄСПЛ вважав, зокрема, що таке анонімне розкриття інформації, яке не дозволяє встановити особу, не поставить під сумнів виконання відповідними особами своїх поточних функцій (пункт 70 рішення).

Водночас ЄСПЛ вважав, що на момент подачі запиту про надання інформації існував значний суспільний інтерес у знанні характеру та ступеня співпраці осіб, які все ще обіймали посади суддів та прокурорів у Землі Бранденбург з Міністерством державної безпеки НДР. Дійсно, характер і ступінь цієї співпраці могли значно відрізнятись, і з наданої інформації неможливо зробити висновок про те, що ці особи були таємними інформаторами або служили у гвардійському полку імені Фелікса Дзержинського (див. пункт 6 цього рішення). Висновок, складений та представлений слідчому комітету, був розроблений для надання відповідей на питання, відмінні від запиту заявника про надання інформації, і містила, як приклад, інформацію про причетність осіб до Міністерства державної безпеки НДР лише щодо невеликої частки всіх розглянутих випадків (див. пункти 32, 66 і 67 цього рішення) (пункт 71 рішення).

У світлі вищевикладеного ЄСПЛ вважав, що, не з'ясувавши, чи могла оскаржувана інформація бути оприлюднена в анонімній формі, що дозволило б журналісту-заявнику зробити свій внесок, на надійній фактичній основі, в обговорення питання загального інтересу, і не проводячи збалансування конкуруючих інтересів, про які йде мова, національні органи влади не змогли навести відповідних і достатніх причин, аби продемонструвати, що відмова

розкрити додаткову інформацію щодо інкримінованих висновків стосовно суддів і прокурора була «необхідною в демократичному суспільстві» (див. також *Magyar Helsinki Bizottság*, цит. в цій справі, §§ 199-200). Відповідно, було порушено статтю 10 Конвенції стосовно цієї частини інформаційного запиту заявника (пункт 73 рішення).

(с) Участь відповідних суддів у певних видах проваджень

ЄСПЛ зауважив, що заявник спочатку запитував інформацію про участь тринадцяти відповідних суддів у «провадженнях щодо протиправних дій, вчинених НДР», та/або у «реституційних провадженнях відповідно до Закону про власність» та/або «провадженнях щодо реабілітації НДР» (див. пункт 8 цього рішення). Після ухвалення постанови Апеляційного суду Земель Берлін та Бранденбург щодо розкриття певної частини запитуваної інформації (див. пункт 9 цього рішення), Міністерство юстиції Землі Бранденбург виявило, що шість із тринадцяти суддів раніше брали участь у процедурах реституції відповідно до Закону про власність або провадженнях, які регулюються Законом про кримінальну реабілітацію (див. пункт 10 цього рішення). Згодом обидві сторони оголосили частину питання вирішеним, зокрема щодо питання заявника про участь суддів у певних видах проваджень, що мало результатом припинення провадження у зв'язку з цим (див. пункт 11 цього рішення). Запит заявника, поданий до адміністративного суду під час ухвалення ним рішення від 3 грудня 2013 року, був таким (див. пункт 11 вище):

«(iv) Хто з тринадцяти відповідних суддів зараз займається або раніше займався «провадженням щодо протиправних дій, вчинених НДР» («Verfahren zur Aufarbeitung von DDR-Unrecht»)»?» (пункт 73 рішення).

Як наслідок заявник не може скажитися до ЄСПЛ у спосіб, який відповідає критеріям прийнятності, на будь-яку відмову надати йому інформацію про минулу чи нинішню участь будь-якого з тринадцяти суддів, залучених до розгляду питання про реституцію відповідно до Закону про власність, або до провадження, яке регулюється Законом про кримінальну реабілітацію, оскільки він сам заявив, що це питання вже вирішено в адміністративному суді. Єдине, на що він може поскаржитися в ЄСПЛ, це відмова у наданні інформації на його запит, поданий ним до адміністративного суду, а саме про те, хто з тринадцяти суддів займався «провадженням щодо протиправних дій, вчинених НДР» (пункт 74 рішення).

Знову наголошуючи, що заявники повинні обґрунтовувати свої запити про надання інформації, якщо це необхідно, під час національного провадження, аби органи влади могли забезпечити необхідний баланс конкуруючих інтересів (див. *Saure* [no. [8819/16](#)], §§ 55 та 57, та зіставте *Centre for Democracy and the Rule of Law*, § 119, обидві цит. в цій справі) ЄСПЛ не може не зауважити, що Апеляційний суд Земель Берлін та Бранденбург у своєму рішенні від 28 жовтня 2011 року щодо клопотання заявника про вжиття тимчасових заходів виявив, що це клопотання

було надто розпливчастим, оскільки не було можливо визначити, щодо яких типів проваджень заявник хотів отримати інформацію (див. пункт 18 цього рішення). Попри те, що йому було надано таку судову вказівку про чітке зазначення того, які види проваджень він мав на увазі, заявник не відповів на таку вказівку, ані у своїх поданнях до адміністративного суду в основному провадженні, під час яких він змінив формулювання цього конкретного питання, ані в подальших поданнях до Апеляційного суду Земель Берлін та Бранденбург та Федерального Конституційного суду (див. *Saure*, цит. в цій справі [no. 8819/16], § 57, та зазначені в ньому посилання). Тому не можна дорікати адміністративному суду за висновок, що ця частина запиту була надто розпливчастою, оскільки неможливо було визначити, які види проваджень він мав на увазі. У зв'язку з цим ЄСПЛ зауважує, що заявник надав додаткову інформацію у своїх поданнях до ЄСПЛ щодо типів проваджень, які він мав на увазі (див. пункт 45 цього рішення). Від заявника немає жодних вказівок чи зауважень про те, що йому перешкождали подати обґрунтований запит до національних судів (див. *Saure*, цит. в цій справі [no. 8819/16], § 57) (пункт 75 рішення).

З цього слідує, що відмова національних органів розкрити певну частину інформації, яку запитував заявник, про участь відповідних суддів у «провадженні щодо протиправних дій, вчинених НДР», не порушувала статтю 10 Конвенції (пункт 76 рішення).

Щодо скарги заявника на тривалість провадження, ЄСПЛ вважав, що, навіть якщо припустити, що пункт 1 статті 6 Конвенції застосовний до провадження, про яке йдеться, він не вичерпав національних засобів правового захисту, як того вимагає пункт 1 статті 35 Конвенції (див. *Saure*, цит. в цій справі [6106/16], § 44). Він не скористався засобом правового захисту, передбаченим національним законодавством у цьому відношенні (стаття 198 Закону про конституції судів, див. пункт 31 цього рішення), аби подати скаргу на тривалість провадження. Він також не звертався зі скаргою на необґрунтовану затримку до Федерального адміністративного суду, метою якої було б попередження цього суду і надання йому можливості прискорити провадження (див. пункт 31 цього рішення) (пункт 80 рішення).

Так само заявник не вичерпав національних засобів правового захисту, як того вимагає пункт 1 статті 35 Конвенції, і стосовно скарги про відсутність неупередженості з боку суддів, які розглядали його справу. Він не подавав скаргу про упередженість проти суддів Потсдамського адміністративного суду, які розглядали його справу, що він міг би зробити на тій підставі, що було відомо, що четверо суддів, яких стосувався його запит на інформацію, працюють у спеціалізованих судах першої інстанції, у тому числі в адміністративних судах (див. пункт 10 цього рішення); жодної інформації про імена суддів не вимагалось. Він також не стверджував про відсутність неупередженості у своєму подальшому

зверненні до апеляційного адміністративного суду й не оскаржував дії цих суддів. У цьому відношенні ЄСПЛ також взяв до уваги твердження Уряду про те, що жоден із суддів, які брали участь у справі заявника в адміністративному суді та в апеляційному адміністративному суді, не міг бути стурбований його запитом про надання інформації (див. пункт 78 цього рішення) (пункт 81 рішення).

З цього слідує, що скарги заявника за пунктом 1 статті 6 Конвенції мають бути відхилені відповідно до пунктів 1 і 4 статті 35 Конвенції (пункт 82 рішення).

Висновок

Порушення статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів) через відмову надати додаткову інформацію про інкримінуючі висновки, доступні щодо тринадцяти суддів та прокурора.

Відсутність порушення статті 10 Конвенції через відмову надати імена та місця роботи тринадцяти суддів та прокурора, а також щодо участі відповідних суддів в певних видах проваджень.

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 28 березня 2023 року і набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 1 ПЕРШОГО ПРОТОКОЛУ ДО КОНВЕНЦІЇ (ЗАХИСТ ВЛАСНОСТІ)

AZALIYA, TOV AND OTHERS v. Ukraine (№ 31211/14 та 31338/14)

Обставини справи

Заяви стосувалися знесення органами державної влади будівель, що належали компаніям-заявникам і використовувалися ними для ведення комерційної діяльності (кафе та магазин). Компанії-заявники скаржилися, що втручання у їхню власність було незаконним і невинуватим. Вони посилалися на статтю 1 Першого протоколу до Конвенції.

Будинки, про які йде мова, були побудовані в 1970-х роках і розташовувалися на ринку «Кінний» у місті Харкові. У 1995 та 1994 роках відповідно попередники компаній-заявників викупили будівлі в держави та отримали відповідні сертифікати власності. У січні 2003 року та грудні 2006 року, після реорганізації попередників у компанії-заявники, Харківське бюро технічної інвентаризації видало офіційний сертифікат («технічний паспорт») на будинки, згідно з яким перше та друге підприємства-заявники були їх власниками.

До 2011 року (заява № 31211/14) та 2010 року (заява № 31338/14) компанії-заявники орендували земельні ділянки, зайняті спірними будівлями, у муніципальних органів влади за укладеним договором оренди, який було продовжено. Зі змісту договорів оренди вбачалося, що метою оренди є забезпечення утримання та належного функціонування кафе й магазину, які розташовані в будівлях. Після 2010 року муніципальна влада відмовила компаніям-заявникам у численних проханнях про продовження строку дії договорів оренди, посилаючись на необхідність реконструкції території в рамках міського плану розвитку. Компаніям-заявникам неодноразово наказували звільнити земельні ділянки та знести будівлі як самовільні споруди, оскільки вони більше не мали права ними користуватися. Заявники відмовилися, посилаючись на те, що накази порушують їхні права власності, і вимагали продовжити строки дії договорів оренди. Останнє розпорядження про звільнення землі було видано компаніям-заявникам 7 листопада 2012 року та вимагало знести належні їм будівлі не пізніше 18 години 8 листопада 2012 року.

Того ж дня, 7 листопада 2012 року, міська рада прийняла рішення № 679 про благоустрій міста, наказавши відповідній муніципальній владі прибрати в місті деякі «несанкціоновані споруди».

Того самого дня, згідно з офіційними документами, спірні будівлі були знесені владою.

Підприємства-заявники оскаржили законність рішення міської ради, вимагаючи компенсації за знесені майно.

19 вересня 2013 року Комінтернівський районний суд м. Харкова визнав знесення законним. З'ясувавши, що компанії-заявники були законними власниками будівель, районний суд встановив, що вони використовували землю без будь-якого законного права на це, оскільки строк дії їхніх договорів оренди закінчився.

Суди апеляційної та касаційної інстанцій залишили в силі це рішення.

Заявники скаржилися на те, що не було правових підстав для визнання спірних будівель самовільним будівництвом і що їх знесення на підставі рішення міської ради суперечило статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

Оцінка Суду

Суд зазначив, що сторони погодилися з тим, що будівлі, про які йде мова, належали компаніям-заявникам, і що їх знесення становило втручання в їх право, передбачене статтею 1 Першого протоколу до Конвенції.

Попри те, що апеляційний суд, здається, висловив сумніви щодо прав власності компаній-заявників на будівлі на момент знесення (див. пункт 7), Уряд визнав, що спірні будівлі дійсно були їх власністю, і свідоцтво про право власності, видане органами влади, підтверджує цю позицію (див. пункти 2 і 15). Суд не побачив підстав вважати інакше.

За обставин цієї справи, беручи до уваги прецедентне право та наведений нижче аналіз, Суд дійшов висновку, що застосовною є норма про позбавлення власності (*Svitlana Ilchenko v. Ukraine*, № 47166/09, §§ 60-64, 4 липня 2019 року).

Водночас повертаючись до питання законності втручання, Суд вважав, що важко погодитися з твердженням Уряду про те, що будівлі, які належали компаніям-заявникам, були законно знищені, оскільки наявні документи свідчать, що ці будівлі були знесені на підставі рішення міської ради від 7 листопада 2012 року, яке розглядало їх як «самовільне будівництво». У зв'язку із цим Суд зазначив, що стаття 376 Цивільного кодексу, чинна на той час, передбачала, що будівництво будівлі вважається самочинним, якщо воно було збудовано на ділянці, яка не була відведена особі, яка вела будівництво; якщо ділянку було виділено з іншою метою; якщо не було відповідного документа на право виконання будівельних робіт або робіт згідно із затвердженим проектом; якщо це істотно порушувало будівельні норми і правила.

Цією ж статтею передбачено, що особа, яка здійснила самочинне будівництво нерухомого майна, не набуває права власності на нього.

Водночас будівлі, які були придбані в держави у 1990-х роках, вже були побудовані, і влада не припускала, що під час будівництва будинків було порушено будь-який закон. Державні органи видали компаніям-заявникам майнові сертифікати, що підтвердили їхнє право власності на будівлі, і ці сертифікати

не було анульовано. На додаток, у договорах оренди конкретно вказувалося, що землю було надано компаніям-заявникам з метою обслуговування та експлуатації кафе й магазину, які розташовувалися у відповідних будівлях. Таким чином, на момент прийняття рішення № 679 міська рада усвідомлювала, що компанії-заявники є законними власниками зазначених будівель, і що знищення права власності завдасть їм шкоди. За таких обставин важко зрозуміти, як на момент прийняття рішення міської ради від 7 листопада 2012 року можна було належним чином кваліфікувати будівлі, що належали компаніям-заявникам, як «самочинне будівництво». Той факт, що земля перебувала в комунальній власності, а строк дії договору оренди закінчився, не скасовував права власності компаній-заявників на будівлі, яке було встановлено належним чином і не залежало від права власності на земельну ділянку.

У зв'язку із цим Суд зауважив, що ані Уряд, ані національні суди не посилалися на будь-яке національне правове положення, яке визначало б міську раду як орган чи один з органів влади, уповноважених приймати рішення щодо експропріації приватної власності. ЄСПЛ не зміг визначити будь-яке таке національне законодавство самостійно.

Крім того, відповідно до статті 38 Закону «Про регулювання містобудівної діяльності», навіть у разі самочинного будівництва рішення про знесення могло бути ухвалене лише судом за позовом відповідного органу та виконане судовими виконавцями. Крім того, статтею 212 Земельного кодексу було передбачено, що повернення самовільно зайнятої земельної ділянки здійснюється на підставі рішення суду. Уряд не довів, що будь-яке таке судове рішення було міською радою отримано або що у справах заявників було дотримано процедури, передбаченої законом.

Беручи до уваги вищезазначене, Суд вирішив, що знесення майна заявників органами влади було позбавлене будь-якої правової підстави та несумісне з принципом верховенства права.

Висновок

Порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 9 березня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася скарги заявниці за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції про визнання недійсним права власності на квартиру в результаті процедури *rei vindicatio* (витребування майна від добросовісного набувача).

Херсонський міський суд рішенням від 28 березня 2017 року (суддя Д.) задовольнив позов, поданий паном Г. до пані С.А., сестри пані С.Л. (яка з 1978 року орендувала квартиру, що перебувала в комунальній власності, та померла 4 березня 2015 року). Суд встановив, що пан Г. перебував з пані С.Л. у родинних стосунках з 2007 по 2015 роки та проживав разом з нею, й визнав за ним право власності на цю квартиру в порядку спадкування.

Далі пан Г. зареєстрував своє право власності на квартиру на підставі вищезазначеного судового рішення та 27 квітня 2017 року передав її пану Ю. на основі договору дарування.

5 травня 2017 року заявниця продала свою квартиру та купила квартиру у пана Ю. Того ж дня вона зареєструвала своє право власності на квартиру у державному реєстрі операцій з нерухомим майном, а 14 червня 2017 року зареєструвала своє місце проживання та місце проживання свого чоловіка у цій квартирі.

17 липня 2017 року Херсонська міська рада (далі – Рада) звернулася до суду із позовом *rei vindicatio* до заявниці та її чоловіка, вимагаючи витребування майна з чужого незаконного володіння, усунення перешкод в користуванні та розпорядженні нерухомим майном шляхом виселення та зняття з реєстрації. Рада стверджувала, що не знала про рішення від 28 березня 2017 року та не була залучена як відповідач у справі, порушеній паном Г., хоча квартира належала міській раді й не була приватизована. Відповідно до публічного реєстру судових рішень, пан Г. неодноразово подавав позови про визнання за ним права власності на спірну квартиру, а у своєму останньому позові від 14 грудня 2016 року він зазначив Раду відповідачем, про що її було поінформовано. 13 лютого 2017 року міський суд залишив цей позов без розгляду (за заявою пана Г.). Однак, 28 березня 2017 року, цей суд задовольнив подібний новий позов пана Г., який цього разу був поданий до пані С.А., без участі Ради. Зрештою Рада зазначила, що пані С.А. померла у 1995 році. 18 липня 2017 року міський суд задовольнив заяву Ради та заборонив відчуження спірної квартири до завершення розгляду справи.

Паралельно Рада подала апеляційну скаргу на рішення суду від 28 березня 2017 року. 21 вересня 2017 року Апеляційний суд Херсонської області (далі – Апеляційний суд) скасував це рішення та припинив провадження. Він постановив,

що спірна квартира належала муніципалітету і, таким чином, не могла бути успадкованою. Крім того, пані С.А. померла у 1995 році, й тому вона не могла бути відповідачем у справі, порушеній паном Г.

Рішенням від 20 березня 2018 року міський суд задовольнив позов Ради, анулював право власності заявниці, розпорядився про повернення Раді квартири та про виселення її та її чоловіка без надання іншого житла, зняття з реєстрації місця проживання. Посилаючись на статтю 388 Цивільного кодексу України (яка передбачає право власника майна витребувати його від добросовісного набувача, якщо власника було позбавлено володіння майном проти його волі), суд встановив, що Рада втратила спірну квартиру проти своєї волі, тобто на підставі рішення суду від 28 березня 2017 року, яке згодом було скасовано.

В результаті розгляду апеляційної скарги 19 червня 2018 року Апеляційний суд залишив без змін рішення суду першої інстанції від 20 березня 2018 року. Він вказав, що конкуруючі інтереси громади та заявниці були урівноважені міським судом, адже заявниця могла звернутися із позовом до продавця, пана Ю., вимагаючи відшкодування (повернення коштів).

17 липня 2019 року Верховний Суд, розглянувши касаційну скаргу, залишив без змін рішення суду першої інстанції від 20 березня 2018 року та апеляційного суду від 19 червня 2018 року. Верховний Суд слідував національній практиці й постановив, що майно, право власності на яке його власник втратив через рішення суду, яке згодом було скасовано, вважається майном, право власності на яке такий власник втратив проти своєї волі.

20 травня 2019 року заявниця звернулась до Херсонського міського суду із позовом до Ради, в якому просила визнати за нею право користування квартирою та зобов'язати Раду укласти з нею договір оренди. Рада заперечила проти позову, і вказала, з посиланням на вищезазначені судові рішення від 20 березня та 19 червня 2018 року, що заявниця вселився та зайняв квартиру незаконно.

Згідно із листом Ради до місцевого відділу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 14 травня 2021 року, який був поданий Урядом, 25 листопада 2019 року Рада прийняла рішення про відмову у виселенні заявниці та її покійного чоловіка з квартири до завершення судового розгляду, та про визнання доцільним укласти з ними договір оренди.

Відповідно до витягу з висновків та рекомендацій Постійної комісії при Раді від 14 серпня 2020 року, поданого заявницею, Комісія розглянула заяву заявниці про надання дозволу на приватизацію її квартири та запропонувала їй звернутися із позовом до національного суду 5 травня 2027 року або після цієї дати, вимагаючи визнання за нею права власності на квартиру за набувальною давністю.

Відповідно до Єдиного державного реєстру судових рішень, 28 вересня 2021 року Херсонський міський суд відмовив у задоволенні позову заявниці з мотивів необґрунтованості. Цей суд, серед іншого, посилався, на позицію Ради, яка заперечила проти позову у своїй відповіді 4 червня 2019 року та під час судового засідання, а також на рішення суду від 20 березня 2018 року, яке було залишено без змін судами вищих інстанцій. Херсонський міський суд ухвалив рішення, що він не встановив поважних підстав для зобов'язання Ради укласти із заявницею договір оренди.

Кримінальне провадження проти пана Г.

Згідно із твердженнями Уряду, у невстановлену дату проти пана Г. було розпочато кримінальне провадження, після чого на квартиру було накладено арешт, а реєстрацію права власності за Радою відкладено. Наразі кримінальне провадження триває.

Скарга на суддю Д.

Заявниця також подала скаргу на суддю Д. до Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя (далі – ВРП).

27 березня 2019 року Дисциплінарна палата встановила, що, ухвалюючи рішення від 28 березня 2017 року, суддя Д. знала про смерть пані С. А. у 1995 році, оскільки в попередньому позові пана Г., також розподіленому цій судді та повернутому без розгляду 13 лютого 2017 року, він додав копію свідоцтва про смерть пані С.А. Дисциплінарна палата вирішила притягнути суддю Д. до дисциплінарної відповідальності та застосувати до неї дисциплінарне стягнення у виді подання про звільнення судді з посади.

28 січня 2020 року ВРП ухвалила рішення про звільнення судді Д.

За наслідками оскарження 19 листопада 2020 року Верховний Суд скасував рішення про звільнення судді Д.

Своєю чергою, 16 лютого 2021 року ВРП вирішила застосувати до судді Д. дисциплінарне стягнення у виді суворої догани з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді на три місяці.

Оцінка Суду

Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції

У своїй скарзі до ЄСПЛ заявниця скаржилася, що в результаті віндикаційного провадження (*rei vindicatio*), порушеного Радою, її було позбавлено квартири без жодного відшкодування (пункт 18 рішення).

Уряд стверджував, що заявниця не вичерпала національних засобів правового захисту, оскільки вона не звернулася до суду з вимогою про

відшкодування (повернення) суми, яку вона сплатила за квартиру. Уряд погодився, що було втручання у право власності заявниці, яке було законним, оскільки квартира належала Раді та була відчужена без її згоди (пункт 19 рішення).

ЄСПЛ не вважав за необхідне розглядати питання про вичерпання національних засобів правового захисту, ураховуючи те, що скарга є явно необґрунтованою з причин, викладених нижче (пункт 20 рішення).

Загальні принципи щодо позитивного зобов'язання держави захищати право на мирне володіння майном були узагальнені в рішеннях ЄСПЛ у справах *Kanevska v. Ukraine* (no. 73944/11, § 45, 17 листопада 2020 року) та *Mindek v. Croatia* (no. 6169/13, § 77, 30 серпня 2016 року) (пункт 21 рішення).

Перш за все ЄСПЛ зазначив, про що свідчать матеріали справи й з цим погодилися сторони, що квартира, яку заявниця придбала у пана Ю., становила її «майно» у розумінні статті 1 Першого протоколу, та що судові рішення, якими було задоволено позов Ради про витребування квартири, мали наслідком втручання у майнові права заявниці (пункт 22 рішення).

У зв'язку із цим ЄСПЛ повинен був оцінити, чи було втручання законним і здійсненим в суспільних інтересах, і чи воно переслідувало законну мету засобами, розумно пропорційними переслідуваній меті (див. *Kryvenkyu v. Ukraine*, no. 43768/07, § 42, 16 лютого 2017 року) (пункт 23 рішення).

ЄСПЛ зазначив, що міський суд послався на рішення від 28 березня 2017 року, яке згодом було скасовано, і установив, що квартира вибула з володіння Ради проти її волі. Як підставу для припинення права власності заявниці на квартиру міський суд застосував статтю 388 Цивільного кодексу України, яка допускає витребування майна його власником від добросовісного набувача, якщо майно було відчужено проти волі власника. Застосування цієї статті у цій справі не було свавільним. Залишається визначити, чи відповідало втручання суспільним інтересам, і чи було пропорційним (пункт 24 рішення).

ЄСПЛ зазначив, що справа відрізняється від справ, у яких міські ради втратили своє майно внаслідок шахрайських дій приватних осіб. У таких справах ЄСПЛ покладав тягар на державу, зокрема через те, що органи державної реєстрації не змогли виявити шахрайство (*Gladysheva v. Russia*, no. 7097/10, §§ 57 і 78-79, 6 грудня 2011 року, та *Titova and Others v. Russia* [Комітет], nos. 4919/16 та 2 інших, § 34, 15 травня 2018 року). У цій справі право власності на спірну квартиру було зареєстровано на підставі рішення суду, яке згодом було скасовано як незаконне. Було б нерозумно очікувати, що органи державної реєстрації поставлять під сумнів законність дій пана Г. щодо права власності на квартиру у той час, коли незаконне рішення суду залишалось в силі (пункт 25 рішення).

ЄСПЛ зазначив, що заявниця мала можливість звернутися із позовом до пана Ю., вимагаючи стягнення (повернення) суми, яку вона сплатила за квартиру, про що радив апеляційний суд у своєму рішенні від 19 червня 2018 року. Однак вона вирішила звернутися із позовом проти Ради, намагаючись зобов'язати останню укласти з нею договір оренди (див. пункт 10 цього рішення). ЄСПЛ відзначив, що під час національного судового провадження заявницю представляв адвокат. Вона не пояснила причину, чому не скористалася наявним компенсаційним засобом, а також не стверджувала, що не мала можливості звернутися із таким позовом (див. *Kanevska*, цит.в цій справі, § 49).

З урахуванням наведеного та ураховуючи, зокрема, можливості, які існували для заявниці відповідно до національного законодавства, ЄСПЛ вважав, що органи влади не можуть вважатися відповідальними за свавільні чи незаконні дії або за невиконання свого позитивного зобов'язання за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції. Дійсно, заявниця за обставин цієї справи опинилася у складній ситуації, втім вона мала у своєму розпорядженні засоби правового захисту для захисту своїх прав на національному рівні, за необхідності, з юридичною консультацією. Тому скарга є явно необґрунтованою та має бути відхилена відповідно до пункту 3 (а) та пункту 4 статті 35 Конвенції.

Висновок

Скаргу визнано явно необґрунтованою та відхилено.

Рішення в цій справі ухвалене Комітетом 23 березня 2023 року, оприлюднено 13 квітня 2023 року і є остаточним.

Обставини справи

Справа стосується недекларування заявницею готівки під час перетину українського кордону та накладеного у зв'язку із цим стягнення. В основному скарга стосується статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

19 грудня 2014 року заявниця вантажівкою перетнула український кордон, використовуючи «червоний коридор» (який був відведений для тих, хто має товари для декларування) для проходження через зону митного контролю. У письмовій декларації, заповненій на вимогу працівників митниці, заявниця вказала, що перевозила 600 доларів США (USD) і 35 000 російських рублів (RUB – еквівалент 435 євро на той час). Під час подальшого обшуку заявниця поінформувала працівників митниці, що в її валізі також є 20 000 доларів США. Під час обшуку було виявлено, що в підкладці її валізи було заховано 65 910 доларів США, і ще 202 000 доларів США – були поміщені під матрацом за сидінням водія вантажівки. Готівка була загорнута в чорний поліетиленовий пакет. Працівники митниці склали протокол про адміністративне правопорушення у зв'язку із виявленням у заявниці незадекларованої суми коштів та порушення митних правил. Протокол без жодних зауважень був підписаний заявницею.

У письмовій заяві, наданій митним органам в той час, заявниця пояснила, серед іншого, що із загальної суми у 65 910 доларів США у її валізі їй належали лише 20 000 доларів США; інші суми коштів, що були у валізі та вантажівці, належали пані А. та пані Л., які довірили заявниці, поки вона перебувала в росії, перевезти їхні гроші в Україну; пані А. повідомила заявниці, що в її пакунку було 45 000 доларів США, а пані Л. сказала, що в її пакунку було 100 000 доларів США. Заявниця стверджувала, що не задекларувала гроші, бо боялася, що їй не буде дозволено перетнути кордон. Далі вона заявила, що зрештою повідомила працівникам митниці лише про свою частину коштів, оскільки вона не перераховувала гроші, які їй дали пані А. та Л., а отже не знала точної суми готівки, яку вона перевозила. Нічого в матеріалах, доступних ЄСПЛ, не свідчило про те, що заявниця надала працівникам митниці будь-які документи щодо незадекларованих сум коштів.

В межах провадження в суді першої інстанції заявниця підтвердила, що лише 20 000 доларів США з незадекларованої суми у 267 910 доларів США були її майном. Вона стверджувала, що 202 000 доларів США, знайдені у вантажівці, були позикою, наданою їй паном У., який, даючи їй гроші, сказав, що загальна сума становить 150 000 доларів США. Вона також стверджувала, що решта готівки належала пані А., і що остання попросила заявницю передати їх її дочці в Україні. Заявниця надала копію письмової заяви від 10 грудня 2014 року, в якій

визнала, що вона отримала 8 755 000 російських рублів (еквівалентно приблизно 161 000 доларів США на той час) від пана У., а також подала письмову заяву від пані А. від 14 грудня 2012 року із зазначенням суми в 45 000 доларів США. Заявивши, що вона часто їздила за кордон, заявниця зазначила, що забула задекларувати готівку під час перетину кордону, оскільки мала погане самопочуття, і що вона сховала гроші лише з міркувань безпеки, аби їх під час подорожі не вкрали.

У своїх поясненнях суду апеляційної інстанції заявниця пояснила, що її відмова задекларувати всю суму готівки обумовлювалася її розумінням того, що їй потрібно буде заповнити окремі декларації на гроші, які вона перевозила у своєму багажі та у вантажівці. Вона стверджувала, що добровільно показала працівникам митниці готівку (65 910 доларів США), яка була захована у її валізі. Повторюючи, що стан здоров'я заважав їй чітко мислити, заявниця стверджувала, що пояснення, які вона написала на митниці були «практично продиктовані» їй працівниками, які використали її слабкість проти неї. В завершення заявниця вказувала, що не вчиняла жодного правопорушення, адже не мала наміру приховати гроші від митного контролю.

Судовий розгляд на національному рівні завершився остаточною постановою Апеляційного суду Чернігівської області від 10 березня 2015 року, яким заявницю було визнано винною у перевезенні товарів через кордон з приховуванням їх від митного контролю (частина перша статті 483 Митного кодексу України). Суд ухвалив рішення про конфіскацію незадекларованих товарів (готівки) та сплату заявницею штрафу у розмірі 100 % митної вартості товарів, які вона перевозила, ухиляючись від митного огляду, що передбачено відповідною статтею Митного кодексу України. Апеляційний суд дійшов висновку, що намір приховати готівку був очевидним з наявних доказів, які були послідовними та узгодженими. Зокрема Апеляційний суд підкреслив, що заявниця задекларувала лише частину грошей, але не згадала про інші гроші, які вона перевозила, доки не розпочався митний огляд. Суд також встановив, що зміст і структура письмових пояснень, наданих заявницею на митниці, не дозволяли припустити, що її пояснення були їй продиктовані; її відповіді були послідовними та узгодженими з іншими доказами у справі. Стосовно санкції Апеляційний суд зазначив, що остання передбачалася відповідною статтею Кодексу, і була застосована з урахуванням характеру правопорушення, ступеня вини заявниці та відповідної інформації про неї.

12 лютого 2015 року виконавче провадження щодо конфіскації готівки було завершено.

Оцінка Суду

Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції

Посилаючись на статті 6 і 13 Конвенції та статтю 1 Першого протоколу до Конвенції, заявниця скаржилася, що санкція – конфіскація грошей, які вона перевозила через кордон України в порушення свого обов'язку заявити про це митним органам, становила непропорційне втручання у її майнові права. ЄСПЛ, будучи володарем правової характеристики фактів справи, вважав, що скарга підлягає розгляду лише за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції (пункт 7 рішення).

Ураховуючи твердження заявниці перед національними органами влади, яке не заперечувалося Урядом, про те, що вона володіла лише частиною конфіскованих грошей, ЄСПЛ визнав, що «майно», яке розглядалося в цій справі – це гроші, які, як заявниця стверджувала, належали їй, а саме 20 000 доларів США (див., щодо подібного підходу, *Karapetyan v. Georgia*, no. [61233/12](#), § 31, 15 жовтня 2020 року) (пункт 8 рішення).

Сторони погодилися, що конфіскація грошей, які заявниця вважала своїми, становила втручання у її право на мирне володіння своїм майном. Вони також погодилися, що втручання було «передбачено законом» і відповідало загальним інтересам громади. ЄСПЛ не вбачив підстав вважати інакше і зазначив, що частина перша статті 483 Митного кодексу України, на якій ґрунтувалося втручання, була передбачуваною у своєму застосуванні та доступною, і що відповідний захід мав законну мету запобігання відмиванню грошей та іншим фінансовим злочинам а, отже був в інтересах суспільства (див. *Sadocha v. Ukraine*, no. [77508/11](#), § 26, 11 липня 2019 року) (пункт 10 рішення).

Заявниця та Уряд не дійшли згоди щодо того, чи було втручання у майнові права заявниці сумісним із вимогою пропорційності, викладеною у статті 1 Першого протоколу до Конвенції. Заявниця посилалася на ненавмисний характер своєї поведінки, її необізнаність щодо митних правил, добровільне надання нею готівки митним органам та законне походження грошей. На думку Уряду, ця справа була подібна до справи *Karapetyan* (цит. в цій справі), у якій ЄСПЛ не встановив порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції у зв'язку з вилученням незадекларованих грошей у заявника (пункт 11 рішення).

ЄСПЛ повторив, що для того, аби бути пропорційним, втручання має відповідати серйозності правопорушення, а санкція – тяжкості правопорушення, яке вона призначена покарати (див., серед інших рішень, *Boljević v. Croatia*, no. [43492/11](#), § 44, 31 січня 2017 року) (пункт 12 рішення).

Зважаючи на це, ЄСПЛ зазначив, що формулювання частини першої статті 483 Митного кодексу України не залишає національним судам свободи розсуду у застосуванні санкції, оскільки конфіскація та штраф є обов'язковими. ЄСПЛ установив, що жорсткі національні закони, які роблять конфіскацію автоматичною санкцією, часто призводять до таких рішень національних судів,

які не забезпечують справедливого балансу між вимогами загальних інтересів і захистом права особи на власність (див., серед інших рішень, *Gyrlyan v. Russia*, по. [35943/15](#), §§ 30 та 31, 9 жовтня 2018 року). Однак завдання ЄСПЛ полягає не в тому, щоб переглядати національне законодавство *in abstracto*, а в тому, щоб визначити, чи спосіб, у який його було застосовано до заявника або його вплив на нього, призвів до порушення Конвенції (*Garib v. the Netherlands* [GC], по. 43494/09, § 136, 6 листопада 2017 року, з подальшими посиланнями). У зв'язку з цим ЄСПЛ зазначив, що з огляду на обставини цієї справи неможливо розглянути застосовану санкцію в повному обсязі, оскільки заявниця не скаржилася на те, що постанова суду про сплату штрафу була втручанням у володіння її майном. Її скарги стосувалися лише конфіскації частини готівки, якою вона володіла для цілей статті 1 Першого протоколу до Конвенції (пункт 13 рішення).

ЄСПЛ повторив, що в деяких справах проти України він визнав непропорційними заходи конфіскації, подібні до тих, що розглядалися в цій справі (див., наприклад, *Sadocha*, цит. в цій справі, § 36, та *Yaremiychuk and Others v. Ukraine*, nos. [2720/13](#) та 6 інших, § 35, 9 грудня 2021 року). Однак, на відміну від вказаних справ, у цій справі, з огляду на поведінку та доводи заявниці, ЄСПЛ не вбачив підстав не погоджуватися з висновками національних судів про те, що заявниця прийняла обдумане рішення, аби уникнути подання відповідної декларації на загальну суму готівки, яку вона перевозила, та спробувати перетнути кордон з приховуванням коштів від митних органів (пункт 14 рішення).

ЄСПЛ також зазначив, що згідно із твердженнями заявниці в національних судах, вона декілька разів виїжджала за кордон до подій, про які йде мова. З огляду на це, заявниця повинна була знати, що така значна сума готівки має бути задекларована в митних органах. Фактично, на відміну від заявників у згаданих вище справах, заявниця у цій справі вирішила перетнути кордон з використанням червоного коридору та заповнила бланк декларації, наданий їй працівниками митниці. Однак при цьому вона вирішила надати неправдиву інформацію про суму готівки, яку вона перевозила (пункт 15 рішення).

Крім того, попри те, що питання власності на конфісковані суми готівки могли не мати значення для застосування відповідної санкції, оскільки відповідне національне законодавство застосовується до перевезення незадекларованих коштів незалежно від їх власності, ЄСПЛ не міг не звернути увагу на непослідовний характер тверджень заявниці про походження грошей, зокрема щодо суми у 202 000 доларів США. У своїх письмових поясненнях митним органам заявниця стверджувала, що ці гроші належали пані Л., яка попросила заявницю перевезти їх до України та повідомила, що вони становлять суму в 100 000 доларів США; заявниця стверджувала, що взяла ці кошти, не перерахувавши їх. Водночас як зазначено в матеріалах, наданих ЄСПЛ, заявниця в національних судах

стверджувала, що гроші належали пану У., який їх позичив заявниці. На думку ЄСПЛ, такі розбіжності у твердженнях заявниці викликають обґрунтовані сумніви в поведінці та правдивості її доводів щодо права власності та законного походження грошей (пункт 16 рішення).

Хоча ЄСПЛ вказав, що можна припустити, що заявниця володіла лише частиною конфіскованої в неї суми, а саме 20 000 доларами США, він також не може не ураховувати (оцінюючи пропорційність втручання) загальну суму готівки, яку перевозила заявниця під час спроби обійти митний огляд (пункт 17 рішення).

Крім того, заявниця не подала жодних документів до національних судів або до ЄСПЛ з детальним описом свого фінансового становища на той час.

У світлі наведеного та за конкретних обставин цієї справи ЄСПЛ не вважав, що конфіскація 20 000 доларів США із загальної суми у 267 910 доларів США була непропорційною або що за даних обставин заявниця зазнала надмірного індивідуального тягаря унаслідок конфіскації (пункт 19 рішення).

Тому ЄСПЛ дійшов висновку, що скарга заявниці є явно необґрунтованою та має бути відхилена відповідно до пунктів 3 і 4 статті 35 Конвенції (пункт 20 рішення).

Висновок

Скаргу визнано явно необґрунтованою та відхилено.

Рішення у цій справі ухвалене Комітетом 23 березня 2023 року, оприлюднене 13 квітня 2023 року та є остаточним.

TELEK AND OTHERS v. Turkiye (№ 66763/17, 66767/17 та 15891/18)

Обставини справи

Справа стосувалася анулювання та вилучення паспортів трьох науковців державною службою після надзвичайного стану, оголошеного через спробу державного перевороту 15 липня 2016 року в Туреччині, що призвело до звільнення їх із посад. Розгляд цієї справи тривав два роки та вісім місяців для перших двох заявників та три роки і десять місяців для третього заявника.

Заявники, Alphan Telek (перший заявник), Edgar Şar (другий заявник) та Zeuner Kivilcim (третья заявниця), є громадянами Туреччини, 1990, 1991 та 1971 року народження відповідно. Перші два заявники проживали у Туреччині, третя – у Німеччині.

На той час троє заявників працювали в турецьких університетах і входили до числа осіб, які підписали петицію «Ми не будемо співучасниками цього злочину», яку в цілому підписали 1128 вчених та інтелектуалів, що представляли себе як «Академіки миру». В петиції критикувалися дії турецького уряду на південному сході Туреччини. Після публікації петиції проти великої кількості її підписантів були порушені кримінальні справи. Підписантів було звинувачено у розповсюдженні терористичної пропаганди від імені РКК (Робітничка партія Курдистану, незаконна збройна організація) відповідно до частини другої статті 7 Закону про запобігання тероризму.

Згодом група осіб, які належали до турецьких збройних сил, у ніч із 15 на 16 липня 2016 року зробила спробу перевороту. Через кілька днів Уряд оголосив надзвичайний стан, і Рада міністрів прийняла низку законодавчих декретів, які передбачали, зокрема, звільнення державних службовців, які мали зв'язок з терористичними організаціями чи організаціями, структурами чи групами, відносно яких Рада національної безпеки встановила, що вони брали участь у діяльності, що завдавала шкоди національній безпеці держави. Ці законодавчі декрети також передбачали анулювання паспортів таких громадян.

У різні дати між 2016 і 2017 роками троє заявників, які вважалися пов'язаними з терористичними організаціями або такими, що брали участь у діяльності, що завдає шкоди національній безпеці держави, були звільнені з державної служби, а їхні паспорти були анульовані.

У той час перший та другий заявники були науковими асистентами в *Yildiz Technical University* у місті Стамбулі. Перший заявник також працював над докторською дисертацією в *Institut d'études politiques de Paris*.

Третя заявниця на час подій, коли її паспорт було анульовано, знаходилась у Німеччині з метою відвідин наукової конференції. Вона не повернулася до Туреччини й оселилася у Німеччині, де почала працювати в науковому закладі.

Пізніше троє заявників подали адміністративні та індивідуальні скарги проти рішень про анулювання їхніх паспортів, але вони були відхилені національними судами та Конституційним судом Туреччини.

Крім того, у травні 2019 року проти третьої заявниці було порушено кримінальну справу через підпис зазначеної вище петиції. Однак у жовтні 2019 року кримінальний суд виправдав її та інших двох підписантів, виконавши рішення Конституційного суду у справі *Zübeyde Füsün Üstel* та інші, в якому суд визнав, що кримінальне засудження дев'яти підписантів зазначеної петиції порушило право на свободу вираження поглядів.

Зрештою, троє заявників отримали нові паспорти після того, як додаткова стаття 7 Закону № 5682 «Про паспорти» набрала чинності у 2019 році.

Оцінка Суду

Стаття 8 Конвенції

Усі троє заявників, посилаючись на статтю 8 Конвенції, скаржилися на дії щодо вилучення їхніх паспортів в умовах надзвичайного стану. Перший та другий заявники стверджували, що вилучення їхніх паспортів завадило їм продовжити свою роботу в академічних і професійних проєктах, а також їх науково-дослідній діяльності. Третя заявниця стверджувала, що неможливість отримати дійсний паспорт спричинило їй труднощі в особистому та професійному житті під час перебування за кордоном.

Суд зауважив, що заявники були науковцями, які явно потребували послідовної участі в академічних заходах, що відбувалися за кордоном, і які також мали плани щодо продовження навчання та проведення досліджень в іноземних університетах тощо. Таким чином, вони мали тісні професійні та приватні зв'язки з країнами, які вони хотіли відвідати чи обрати для проживання. Тому той факт, що вони не мали дійсного паспорту впродовж значного періоду часу відповідно до заходів, вжитих в умовах надзвичайного стану, безсумнівно, суттєво вплинув на їх професійне та приватне життя. Отже, оскаржуваний захід був втручанням у здійснення права заявників на повагу до приватного життя.

Суд також зазначив, що захід щодо вилучення паспортів заявників було вжито в рамках надзвичайного стану, оскільки відповідні особи були звільнені з державної служби. Своєю чергою адміністративний захід було передбачено законодавчими декретами № 675 і № 686, які після їх затвердження *Grand National Assembly of Türkiye* набули юридичної сили законів (№ 7082 і 7086).

Проте ні законодавчі декрети № 675 і № 686, ні будь-який орган чи суд, який виніс рішення щодо звернення заявників, не містили жодного уточнення щодо терористичної організації або організації, яка представляла загрозу безпеці держави, з якою заявники повинні були мати зв'язки, або щодо дій, які вони повинні були вчинити і які мотивували б такий висновок.

Заявники ніколи не були об'єктами розслідування або кримінального переслідування у зв'язку зі спробою державного перевороту. Крім того, жодного адміністративного чи судового акту або рішення не було прийнято щодо заявників, який би належним чином обґрунтував, що захід щодо вилучення паспортів відповідних осіб був необхідним під час надзвичайного стану.

Крім того, національні органи влади не надали жодних детальних доказів, якими можна було б виправдати ухвалення оскаржуваного заходу проти заявників.

Суд також зазначив, що стаття 22 Закону про паспорти (Закон № 5682) дозволяла владі відмовити у видачі паспорта особі, виїзд якої з країни міг розглядатися як «небажаний». У зв'язку з цим він зауважив, що раніше зустрічав у контексті справ щодо листування ув'язнених положення, які містили слово «небажаний», без надання будь-яких роз'яснень щодо його обсягу чи визначення того, що під ним слід розуміти, та без достатньої ясності обсягу та способу розсуду органів влади у таких справах.

Крім того, ні стаття 22 Закону № 5682, ні законодавчі декрети № 675 і № 686, на підставі яких паспорти заявників було анульовано, ані будь-які інші законодавчі положення, на які посилалися органи влади в цій справі, не вказували на умови та тривалість застосування заходу з вилучення паспорта, а також на умови, які повинні були бути виконані для його припинення.

Зрештою, національні суди відхилили скарги заявників на вилучення їхніх паспортів, що головним чином ґрунтувалися на тій підставі, що така дія була вчинена у зв'язку зі звільненням їх з державної служби на виконання законодавчих декретів, прийнятих в межах надзвичайного стану та без проведення поглибленої перевірки відповідного заходу. Тому все ж наслідки порушеного права на повагу до приватного життя відповідних осіб були значними.

На думку Суду, навіть якщо міркування національної безпеки беруться до уваги в контексті надзвичайного стану, принципи законності та верховенства права, які застосовуються в демократичному суспільстві, вимагали, щоб будь-які заходи, що впливають на основні права особи, були перевірені, згідно з певною формою змагальної процедури незалежним органом, уповноваженим досліджувати причини відповідного рішення та відповідні докази.

Якби було неможливо ефективно оскаржити імператив національної безпеки, на який посилалася влада, вона могла б довільно втручатися в права, передбачені Конвенцією.

Таким чином, у цій справі національні суди не виконали свого обов'язку перевірити, чи існували якісь конкретні причини для анулювання паспортів заявників. Отже, судовий розгляд застосування оскаржуваного заходу не був адекватним або ефективним.

На завершення Суд зазначив, що дискреційні повноваження адміністративних органів видавати розпорядження про анулювання паспортів заявників відповідно до вищезазначених положень національного законодавства були безумовними, що обсяг цього дискреційного повноваження та спосіб його використання не було визначено, і що жодних інших конкретних гарантій не було передбачено з цього приводу. Отже, застосування оскаржуваного заходу до заявників актами виконавчої влади в контексті надзвичайного стану було свавільним і не відповідало вимогам законності. Тому оскаржуване втручання не було вчинено «відповідно до закону» у значенні статті 8 Конвенції, і цей захід не можна вважати таким, що відповідав суворому почуттю міри, якого вимагають конкретні обставини надзвичайної ситуації в державі. Отже, було порушено статтю 8 Конвенції.

Стаття 2 Першого протоколу до Конвенції (право на освіту)

Перші два заявники також посилалися на статтю 2 Першого протоколу до Конвенції.

Щодо прийнятності Уряд стверджував, що усталена практика Суду не має прецедентів, які б дозволяли вважати, що докторантура, зокрема за кордоном, охоплена правом на освіту. Він запропонував Суду визнати цю скаргу непринятною.

Суд дійшов висновку, що з огляду на вирішальну роль, яку сьогодні вони відіграють у здійсненні та прогресі наукових досліджень у всіх галузях, такі спеціалізовані та передові дослідження як докторантура становлять невіддільну частину права на освіту.

Необхідно відзначити провідну роль, яку зараз відіграють співробітництво та обмін досвідом між країнами у сфері освіти та досліджень, зокрема у формі взаємодії студентів і викладачів, як важливих суб'єктів у сфері вищої освіти та академічних досліджень у рамках Ради Європи. У зв'язку з цим Суд звернув увагу на Конвенцію про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні, ратифіковану Туреччиною (*Lisbon Convention on the Recognition of Qualifications*).

На думку Суду, стаття 2 Першого Протоколу до Конвенції покладає на держави-учасниці зобов'язання невинувато не перешкоджати здійсненню права на освіту у формі вищої освіти у вищих навчальних закладах за кордоном.

Однак у цій справі Суд зауважив, що внаслідок анулювання паспортів на значний період часу перший і другий заявники були позбавлені можливості виїжджати за кордон для здійснення права на освіту, навчання в докторантурі в іноземних вищих навчальних закладах, до яких вони були прийняті. Таким чином, він вважав, що ця скарга не була явно необґрунтованою, і оголосив її прийнятною.

Суд встановив, що нездатність перших двох заявників, внаслідок анулювання їхніх паспортів, продовжити навчання в докторантурі в іноземних університетах, до яких вони були прийняті для такого навчання, становила обмеження їх права на освіту.

Висновок, зроблений Судом за статтею 8 Конвенції, застосовний до скарги за статтею 2 Першого протоколу до Конвенції, і, отже, обмеження права заявників на освіту не було для них передбачуваним. Таким чином, він дійшов висновку, що було порушено статтю 2 Першого протоколу до Конвенції.

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Порушення статті 2 Першого протоколу до Конвенції (право на освіту).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 21 березня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася стверджуваного сегрегованого навчання заявника в початковій школі, де навчалися лише особи ромського походження.

У 2013/2014 навчальному році заявник, який має ромське походження, вступив до початкової школи *Jókai Mór*, яка була єдиною загальною державною школою в місті Пілішчабі та частині освітнього округу *Pilisvörösvár*. Школу *Jókai Mór* у своїй більшості відвідували діти ромського походження. Водночас за словами заявника, особи ромського походження становили лише близько 4 % від загального населення міста Пілішчаби. Крім того, за словами заявника, навчальний план, який викладався в школі *Jókai Mór*, мав погане матеріальне забезпечення тощо. Дані про освіту за 2013 рік показали, що менше ніж 10 % учнів, які закінчили восьмирічну початкову освіту в школі *Jókai Mór*, продовжили навчання в середній гімназії.

Разом з тим, у місті Пілішчабі є ще дві школи, де навчалися за спеціальними програмами: школа, якою керувала католицька церква («католицька школа») та школа під керівництвом місцевого самоврядування німецької громади («школа німецької меншини»).

До 2013 року школа *Jókai Mór* працювала під керівництвом місцевого муніципалітету, який визнав, що в школі є расова сегрегація, прийняв постанову про її десегрегацію та наклав мораторій на зарахування на навчальний рік 2012/13.

Із січня 2013 року освітнім округом *Pilisvörösvár* керував Центр обслуговування закладів *KleBELSBERG* – державний орган, який відповідав за управління державною освітою та утримання державних шкіл і працював під егідою Міністерства людських ресурсів.

У 2013/14 навчальному році було відновлено набір до школи *Jókai Mór*, проте лише чотири учні записалися в перший клас.

17 липня 2014 року заявник подав прохання про переведення до школи *Dózsa György*, іншої школи в сусідньому місті, що належить до освітнього округу *Pilisvörösvár*, стверджуючи, що в цій школі він отримає якіснішу освіту з огляду на його інвалідність (порушення слуху). За словами заявника, у 2015 році двадцять сім учнів з міста Пілішчаби відвідували школу *Dózsa György*, що становило приблизно чверть учнів цієї школи. До школи *Dózsa György* можна було легко дістатися з міста Пілішчаби за п'ять хвилин на громадському транспорті.

6 серпня 2014 року директор школи *Dózsa György* відхилив прохання заявника, оскільки він не проживав у районі відвідування школи.

22 серпня 2014 року заявник подав апеляцію до навчального округу *Pilisvörösvár*, стверджуючи, що його прохання про переведення було відхилено через його ромське походження. Через відмову в його проханні про переведення він був позбавлений права на інклюзивну освіту.

8 вересня 2014 року освітній округ *Pilisvörösvár* відхилив апеляцію заявника, вважаючи, що школа *Jókai Mór* була географічно найближчою до нього, і тому в його інтересах було відвідувати саме її. Вони також зазначили, що дві інші школи в місті Пілішчабі тим часом стали частиною навчального округу і, отже, могли служити альтернативою для заявника. Він також підкреслив, що навчальна програма, яка викладалася в школі *Jókai Mór*, була належної якості.

Заявник оскаржив це рішення до національних судів, які відмовили йому, аргументуючи відмову, серед іншого, тим, що директор школи *Dózsa György* мав право вирішувати, чи приймати дітей, які проживали за межами охопленої території; право вибору школи не надавало права вступу до конкретної школи; щоденні поїздки заявника були надмірним тягарем, якого було достатньо, щоб законно відмовити в його проханні про переведення; заявник не подавав скарги до Управління з питань рівного ставлення тощо.

7 грудня 2015 року заявник подав конституційну скаргу, стверджуючи, що він мав право на освіту без дискримінації, але 5 липня 2016 року Конституційний суд відмовив у розгляді справи, вважаючи, що це не порушує питання конституційності.

Посилаючись на статтю 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 2 Першого протоколу до Конвенції, заявник скаржився на порушення права на освіту та дискримінацію за ознакою раси через відмову перевести його до школи з кращим рівнем освітніх послуг, оскільки він був особою ромського походження.

Оцінка Суду

Щодо статті 14 Конвенції в поєднанні зі статтею 2 Першого протоколу до Конвенції

Відповідні принципи Конвенції щодо стверджуваної дискримінації учнів ромського походження у здійсненні свого права на освіту були узагальнені у справах *D.H. and Others v. the Czech Republic [GC]*, № **57325/00**, §§ 175-81, ЄСПЛ 2007-IV та *Oršuš and Others v. Croatia ([GC]*, № **15766/03**, §§ 144 та 146-48, ЄСПЛ 2010) й далі узагальнені в справі *Lavida and Others v. Greece (№ 7973/10*, §§ 60-63 та 72, 30 травня 2013 року).

ЄСПЛ підтвердив, що дискримінація, яка потенційно суперечить Конвенції, може бути результатом фактичної ситуації, і що у справах щодо дискримінації в освіті нема потреби доводити дискримінаційний намір з боку відповідних

органів влади (рішення у справі *D.H. and Others v. the Czech Republic [GC]*, цитоване вище, § 194).

У цій справі заявник скаржився на стверджувану сегрегацію, якої він зазнав у школі *Jókai Mór*, і на той факт, що йому було відмовлено у переведенні до іншої школи з інтегрованим навчанням через його ромське етнічне походження. Стосовно останнього ЄСПЛ зазначив, що згідно з національним законодавством не існувало права бути автоматично переведеним або прийнятим до іншої школи, яка перебувала за межами зони навчання учня, і що таке рішення залежало від розсуду відповідного закладу.

Водночас ЄСПЛ зауважив, що у справі заявника директор школи *Dózsa György* не вказав жодних причин для відмови зарахувати його до цього навчального закладу, окрім того факту, що він проживав за межами навчального закладу школи. Під час апеляції освітній округ *Pilisvörösvár* висунув твердження, що його щоденна поїздка до школи *Dózsa György* була б для нього надто обтяжливою. Цей аргумент знову згадали обидва суди, які розглядали справу, попри пояснення матері заявника про те, що поїздка полягала в короткому переїзді автобусом і жодним чином не була надмірно обтяжливою для заявника.

У цьому контексті ЄСПЛ вказав, що, як стверджував заявник і не заперечував Уряд, у 2015 році близько двадцяти семи учнів із міста Пілішчаби відвідували школу *Dózsa György*. Попри те, що Суд не мав інформації про те, чи був хтось із цих учнів ромського походження, він не може не зауважити, що у справах цих учнів місце їхнього проживання за межами зони відвідування цієї школи не відіграло вирішальної ролі. Однак за відсутності будь-яких конкретних доказів або статистичних даних ЄСПЛ не може дійти впевненого висновку щодо того, чи було їх дійсно відхилено.

Стосовно другої частини скарги заявника щодо дискримінації, а саме його тверджень щодо сегрегованого навчання в школі *Jókai Mór*, яку він відвідував між 2013 і 2020 роками, тобто протягом усієї початкової освіти, ЄСПЛ вказав, що сторони не заперечували той факт, що школу *Jókai Mór* відвідували майже виключно учні ромського походження, тоді як ромське населення в зоні охоплення не перевищувало 4 % жителів. Уряд також прямо не заперечував, що навчальна програма, яка викладалася в школі *Jókai Mór*, була низької якості.

З огляду на зазначене, ЄСПЛ не міг погодитися з висновком національних судів про те, що той факт, що школу *Jókai Mór* відвідували майже виключно діти ромського походження, не становив сегрегації, а лише відображав присутність інших дітей ромського походження у зоні відвідування школи. Такий висновок не підтверджувався ані фактичними даними про населення міста Пілішчаби, ані етнічністю мешканців на охопленій території, тому не міг бути достатнім для об'єктивного виправдання сегрегації заявника як учня ромського походження

у школі *Jókai Mór (X and Others v. Albania)*, № 73548/17 та 45521/19, § 86, 31 травня 2022 року).

За таких обставин становище заявника в школі *Jókai Mór* є достатнім для того, щоб ЄСПЛ дійшов висновку, що він навчався в ізольованих умовах, що накладало позитивний обов'язок на Державу, яка мала вжити заходів для виправлення цієї фактичної нерівності та уникнення дискримінації, які є наслідком надмірної кількості учнів ромського походження у школі *Jókai Mór*.

Уряд стверджував, що держава виконала своє позитивне зобов'язання, надавши заявнику можливість перевестись до однієї з двох інших шкіл у місті Пілішчабі, а саме до католицької школи чи школи німецької меншини.

У зв'язку із цим ЄСПЛ насамперед зазначив, що з наявних документів не можна з упевненістю сказати, що будь-яка з двох шкіл була зобов'язана зарахувати заявника. У той час як Уряд стверджував, що обидві школи мали статус районних шкіл і були зобов'язані приймати дітей, які проживають у місті Пілішчабі, заявник посилався на листування з директором школи німецької меншини, який спростував зазначену інформацію. Крім того, Уряд не спростував твердження заявника про те, що ці дві школи в місті Пілішчабі були погано обладнані для навчання дитини з обмеженими можливостями, такими як у заявника.

ЄСПЛ визнавав порушення права на освіту без дискримінації в низці справ щодо освіти учнів ромського походження у різних контекстах і щодо різних Договірних держав. Деякі із цих справ стосувалися практики їх систематичного розміщення в окремих школах або класах, тоді як інші зосереджувалися на неспроможності національних органів влади вжити заходів з метою розв'язання проблеми надмірного представництва учнів ромського походження у школах.

З усіх цих випадків випливає, що навчання дітей ромського походження у сегрегованих класах чи школах без вжиття належних заходів з метою виправлення дискримінації, якої вони зазнали, навряд чи можна вважати сумісним із зобов'язанням держави не дискримінувати осіб на основі їхнього расового або етнічного походження.

З огляду на вищевикладене, ЄСПЛ вирішив, що різницю в поводженні, якого заявник зазнав під час навчання, не можна розглядати як об'єктивно виправдану будь-якою законною метою. Держава також не вжила раціональних заходів з метою виправлення ситуації, яка призвела до дискримінації.

Висновок

Порушення статті 14 Конвенції (заборона дискримінації) в поєднанні зі статтею 2 Першого протоколу до Конвенції (право на освіту).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 30 березня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

РІШЕННЯ ЄСПЛ ПРОТИ УКРАЇНИ

Стаття 2 Конвенції (право на життя)

BUDAYEVA v. Ukraine (№ 75485/12): неефективність розслідування обставин смерті сина заявниці – порушення статті 2 Конвенції у процесуальному аспекті

Стаття 3 Конвенції (заборона катування)

TRACHUK v. Ukraine (№ 24413/13): жорстоке поводження із заявницею та відсутність ефективного розслідування у зв'язку із цим; використання отриманих в результаті катування показань заявниці для обґрунтування її засудження – порушення матеріального та процесуального аспектів статті 3 Конвенції; порушення пункту 1 статті 6 Конвенції

KLIMOV AND SLYVOTSKYY v. Ukraine (№ 51100/17 та 69370/17): непроведення ефективного розслідування тверджень заявників про жорстоке поводження з боку правоохоронних органів – порушення статті 3 Конвенції

Стаття 6 Конвенції (право на справедливий суд)

KHRUS AND OTHERS v. Ukraine (№ 38328/14 та 4 інших – див. Додаток до рішення): жорстоке поводження із заявниками та відсутність ефективного розслідування у зв'язку із цим; затримка у врегулюванні ув'язнення одного із заявників та надмірна тривалість кримінального провадження щодо нього – порушення матеріального та процесуального аспектів статті 3 Конвенції; порушення пункту 1 статті 5 Конвенції; порушення пункту 1 статті 6 Конвенції

GLUSHCHENKO AND PUSTOVYY v. Ukraine (№ 68073/17 та 72743/17): відсутність сторони обвинувачення під час провадження у справі про адміністративне правопорушення – порушення пункту 1 статті 6 Конвенції

DYSHUK AND OTHERS v. Ukraine (№ 40232/19 та 2 інших – див. Додаток до рішення): незаконне тримання під вартою, відсутність або надання неналежного відшкодування за незаконне затримання або тримання під вартою, надмірна тривалість кримінального провадження – порушення пунктів 1 та 5 статті 5 Конвенції, порушення пункту 1 статті 6 Конвенції

SYVYY AND OTHERS v. Ukraine (№ 2557/21 та 2 інших – див. Додаток до рішення): надмірна тривалість цивільних проваджень – порушення пункту 1 статті 6 Конвенції та статті 13 Конвенції

SHCHEGOLYEV AND KVACHAN v. Ukraine (№ 60833/15 та 19957/20): надмірна тривалість тримання заявників під вартою під час досудового розслідування та кримінального провадження – порушення пункту 3 статті 5 Конвенції та пункту 1 статті 6 Конвенції

BOLSHENKO v. Ukraine (№ 9725/20): надмірна тривалість розгляду справи про встановлення графіку побачень з дитиною – порушення

OMELCHENKO v. Ukraine (№ 44158/19): надмірна тривалість розгляду справи про встановлення графіку побачень з дитиною та відсутність ефективного засобу правового захисту щодо цього – порушення пункту 1 статті 6 Конвенції та статті 13 Конвенції

KLOKOV v. Ukraine (№ 65513/14): ненадання заявникові та його захиснику достатньо часу та належних можливостей для підготовки захисту у кримінальному провадженні щодо заявника – порушення пункту 1 та підпункту (b) пункту 3 статті 6 Конвенції

Стаття 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя)

KLYMENKO v. Ukraine (№ 14301/14): виселення заявників з державного гуртожитку – порушення

PLESHKOV AND PLESHKOVA v. Ukraine (№ 5783/20): невиконання органами влади рішення про встановлення графіку побачень батька з дитиною – порушення

DUBAS v. Ukraine (№ 51222/20): невиконання органами влади рішення про встановлення графіку побачень батька з дитиною – порушення

Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності)

DAVYDENKO v. Ukraine (№ 45903/16): невиконання державою позитивних зобов'язань щодо проведення ефективного розслідування у справі про підпал майна заявників – порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції

Огляд рішень Європейського суду з прав людини (березень 2023 року). Рішення за період із 01.03.2023 по 31.03.2023 / Відп. за вип.: О. Ю. Тарасенко, Д. П. Мордас, Р. Ш. Бабанли. Київ, 2023. – 90 с.

Застереження:

1. Огляд окремих судових рішень, зокрема і їх переклад, здійснюють працівники департаменту аналітичної та правової роботи Верховного Суду з використанням матеріалів, розміщених на вебсайтах Європейського суду з прав людини:

<https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>;

<https://hudoc.echr.coe.int>.

2. Огляд рішень здійснено з метою ознайомлення з їх коротким змістом. Для повного розуміння суті висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним на вебресурсах Європейського суду з прав людини.

3. Інформація має суто допоміжний та довідковий характер і не має на меті висвітлити суть усієї проблематики, яка вирішується відповідними судовими рішеннями.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua